

MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ

HALİL İNALCIK

HALİL İNALCIK

MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ

(1908-1923)

Kronik

MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ
(1908-1923)

—

HALİL İNALCIK

KRONİK KİTAP: 331
Türkiye Tarihi Dizisi: 43

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

YAYINA HAZIRLAYAN
Ali Işık

DANIŞMAN
Selim Erdoğan

EDİTÖR
Ahmet Yaşar

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ekim 2022, İstanbul

ISBN
978-625-8431-89-6

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

HALİL İNALCIK

MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ
(1908-1923)

Kronik

HALİL İNALCIK

1916'da İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi DTCF'nin ilk öğrencilerinden oldu. Yakınçağ Bölümü'nde doktorasını tamamladıktan sonra, 1942-1972 döneminde aynı fakültede öğretim üyesi oldu. 1972'de Chicago Üniversitesi Tarih Bölümü'ne Osmanlı tarihi konusunda dersler vermek üzere davet edildi. 1993'te Bilkent Üniversitesi'nden davet alıncaya dek Chicago Üniversitesi'nde görevini sürdürdü. Bu yıllar içinde başta Harvard olmak üzere birçok Amerikan üniversitesinde Osmanlı tarihi seminerleri düzenledi. 1973'teki "*The Ottoman Empire - The Classical Age (1300-1600)* (*Osmanlı İmparatorluğu - Klasik Çağ, 1300-1600*)" kitabından başlayarak uluslararası yayınevlerinde pek çok kitabı yayımlandı. Türkiye, İngiliz, Amerikan, Sırp ve Arnavutluk akademilerine üye seçildi. Yurtiçinde ve yurtdışında fahri doktora, ödül ve nişanlar aldı. Arşivini bağışladığı Bilkent Üniversitesi bünyesindeki Halil İnalcık Center for Ottoman Studies (Halil İnalcık Osmanlı Çalışmaları Merkezi) 2008'de açılmıştır. 25 Temmuz 2016 tarihinde 100 yaşında vefat etmiştir.

Yayınevimizdeki Diğer Kitapları

Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet
Osmanlı ve Avrupa – Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri
Tanzimat ve Bulgar Meselesi
İmparatorluktan Cumhuriyete
The Ottoman Empire and Europe
Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler
The Ottoman Empire-Sultan, Society and Economy
Osmanlı İmparatorluğu / 1. Cilt Toplum ve Ekonomi
Osmanlı İmparatorluğu / 2. Cilt Sultan ve Siyaset
Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I
Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar
Atatürk ve Demokratik Türkiye
Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası
Kısa Osmanlı Tarihi / Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı

İÇİNDEKİLER

YAYINEVİNİN TAKDİMİ 7

ÖNSÖZ 9

1908 DEVRİMİ'NDEN MONDROS MÜTAREKESİ'NE 15

I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU 23

MUSTAFA KEMAL ANADOLU'DA 43

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI:
23 NİSAN 1920 63

SEVR ANTLAŞMASI (10 AĞUSTOS 1920) 91

DÜZENLİ MİLLÎ ORDUNUN OLUŞTURULMASI,
I. VE II. İNÖNÜ ZAFERLERİ, LONDRA KONFERANSI 97

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE SONUÇLARI 111

SAKARYA'DAN SONRA BÜYÜK TAARRUZ 123

İTILÂF DEVLETLERİ'YLE MUDANYA ATEŞKESİ 129

LOZAN KONFERANSI VE ANTLAŞMASI 133

İNKILÂP TARİHİ DERSLERİ METNİNE İLAVE 143

İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE İLAVE EDİLEN BELGELER 145

DİZİN 187

YAYINEVİNİN TAKDİMİ

Millî Mücadele Tarihi (1908-1923), modern Türk tarihçiliğinin önemli simalarından Halil İnalcık'ın Millî Kurtuluş Savaşı ile ilgili ders notlarını bir araya getiriyor. Bu metinler İnalcık'ın, 1956-1972 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde verdiği tüm öğrencilere zorunlu olan *Türk İnkılâp Tarihi* dersinin notlarıdır. İnalcık'ın bu derslerini takip eden pek çok öğrenci sonraki yıllarda Türkiye'nin siyasi, idari, iktisadi, mali ve dış politika alanlarında önemli sorumluluklar üstlenmiş ve tanınmış kişiler olacaktır.

İlk olarak, İnalcık'ın isteğiyle 2016 yılında *Akademik Ders Notları* adıyla basılan bu eser Kronik Kitap bünyesinde ikiye ayrılarak ilki *Kısa Osmanlı Tarihi / Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı* unvanıyla yayımlanmıştı. Serinin ikinci kitabı *Millî Mücadele Tarihi* adıyla şimdi okuyucusuyla buluşmaktadır.

İnkılâp tarihini bir bütün olarak kavrayabilmek için 1908 yılındaki II. Meşrutiyet'in ilanından başlanması gerektiğini öne süren İnalcık, ilk olarak 1908-1918 arasındaki belli başlı gelişmeleri kuşbakışı bir perspektifle ele almaktadır. Bu çerçevede imparatorluğu kurtarmak için Osmanlılık ve Türkçülük akımlarının gelişimini, İttihat ve Terakki'nin iktidar sürecini, I. Dünya Savaşı'ndaki gelişmeleri ve savaş bitiminde memleketin işgaline giden aşamaları irdelemektedir.

İzmir'in işgali ve sonrasında Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ile başlayan süreç Türk Kurtuluş Savaşı'nın odağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede İnalcık, millî iradenin hâkim olması için Erzurum ve Sivas kongreleri ile başlayan mücadelenin 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile ivme kazandığını ve sonrasında Doğu, Güneydoğu ve Batı Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğindeki Türk ordusunun elde ettiği başarılar sonrasında saltanatın kaldırılması ile neticelendiğini ortaya koymaktadır. İnönü Muharebeleri, Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruz'dan başarılı bir netice elde eden Ankara Hükümeti'nin 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması ile siyasi olarak mevcudiyetini dünya kamuoyuna tescil ettirdiğini göstermektedir.

Şimdiye kadar daha çok Osmanlı tarihinin çeşitli alanlarına dair yetkin ve öncü çalışmalarıyla tanıdığımız İnalcık Hoca'nın Millî Mücadele devrine dair bu ders notları, 1908-1923 yılları arasında millî iradenin hâkim kılınmasının aşamlarını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu aşamalardaki etkin liderliğinin detaylarını ortaya koymaktadır.

Yayınevi olarak İnalcık'ın bu eserini yayımlarken, eserin ilgili yerlerinde imlâ düzenlemeleri ve referans standardizasyonu gibi kısmî değişiklikler yaptık. Bu eserin yayınlanması konusunda her türlü desteğini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Halil İnalcık'ın çok değerli kızları Sayın Günhan İnalcık Hanımefendi'ye teşekkürü bir borç biliyoruz.

Kronik Kitap

ÖNSÖZ

1935 yılında Balıkesir Necatibey Muallim Mektebi'nden mezun oldum. O yaz TBMM üyesi Prof. Sadri Maksudi Arsal bana şu haberi verdi: Atatürk'ün emriyle özellikle Anadolu ve eski Türk uygarlığını araştıracak *Dil ve Tarih-Coğrafya* adı altında yeni bir fakülte kurulmuş, Ata'nın yakını eski öğretmenlerden Afet (İnan) Hanım bu fakültenin imtihanlarına liseler gibi 6 yıl öğrenim gören muallim mektebi mezunlarının da katılmasını kabul ettirmiş. "Fakülte'ye 40 yatılı öğrenci alınacak, bu imtihan için hazırlan," dedi. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanıp mekteplerde okutulmak üzere Atatürk'ün gözden geçirdiği 4 ciltlik tarih kitaplarını yeni baştan okuyup imtihana iyi hazırlandım. Ankara ve İstanbul'da imtihana yüzlerce kişi girdi. İmtihanı kazananlar arasında idim. Sonraları imtihan kâğıtlarını okuyup not veren komiteden rahmetli Faik Reşit Unat bana imtihanı birincilikle kazandığımı söyledi.

Fakülte binası olarak Vakıflar Binası ayrılmış, yeni fakülte sınıflar ve seminer kitaplarıyla düzenlenmişti. O zaman Hitler rejiminden kaçan birçok tanınmış Alman profesör çeşitli disiplinlerde fakülteye öğretim üyesi atanmıştı. Eski Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerine, Sümerce, Hititce, Latince gibi eski diller ile beraber arkeoloji ve antropoloji bölümlerine öncelik verildiği açıkça gözlenmekte idi. Sümeroloji Kürsüsü'ne bu alanın tanınmış otoritesi Prof. Benno Landsberger, Hitit Kürsüsü'ne

Hans Güterbock, Arkeoloji Kürsüsü'ne ilkin Arkeolog R. Oğuz Arık, Prof. Kurt Bittel, sonraları yurda dönen Arkeolog-tarihçi Dr. Ekrem Akurgal getirildi.

Fakültenin temel öğretim ve araştırma hedefi Anadolu Hitit (o zaman önerilen adıyla Eti) medeniyetini o zaman hız verilen arkeoloji ve dil alanlarına derinliğine araştırmak, Mezopotamya medeniyeti ile bağlantısını çivi yazılı belgelerden ortaya çıkarmak, yayın yapmaktı.

Ata'nın Anadolu'da millî Türk devletinin kurulma ideolojisi çerçevesinde belli bir tarih tezi vardı ve bunu bilimsel temellere oturtma ihtiyacını hissediyordu. Türk halkının antropolojik ve kültürel kaynakları üzerinde duruyor, yüksek bir medeniyet temsilcisi olarak Orta-Asya Türklerinin göçünü esas almakla beraber Anadolu'da ilk büyük devletin kurucusu Hititleri benimsiyor, arkeoloji, antropoloji ve filoloji metodlarına başvurmak gereğini anlıyordu. Onun gözetimi altında DTC Fakültesi'nin çalışmaları bu konulara odaklanmalı idi. Bununla beraber ilme ve bilim adamlarına saygısı dolayısıyla yeni kurulan fakültenin çalışmalarına kesinlikle müdahale etmemiş sadece zaman zaman ziyarette bulunup araştırmaları teşvik etmekle yetinmiş, ilgili konular üzerinde kongreler düzenlenmesine öncü olmuş, kongre çalışmalarını izlemiştir.

O, Anadolu'ya Orta Asya'dan kitle halinde Türk göçlerine ve bin yıllık Türk devlet geleneğine inanıyordu. 1909-1919 II. Meşrutiyet döneminde yaygın yeni ideolojiler ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal'in genç bir kurmay subayı ve sonra komutan olarak yaşadığı yıllarda bu ideolojiler zihninde yer etmiş, Anadolu'da millî iradeye dayanan millî modern bir Türk devleti ideolojisini (Türkçülük) o zaman benimsemiş bulunuyordu. Bağımsızlık savaşı onun öncülüğüyle başarıya ulaşınca Türk halkı yanında kurtarıcı *Halâskâr Gâzi* sıfatıyla bu ideolojiyi gerçekleştirme yoluna girdi.

Bu ideolojinin düşünce temeli Orta-Asya Türklüğü ve onun yüksek medeniyeti inancı idi. Böylece Gâzi, en eski devirlerden

başlayarak Orta-Asya'da Türk tarihinin en eski kaynaklara göre incelenmesini birinci derecede önemli saymakta idi.

Türk tarihinin en eski kaynakları Çin vekâyinameleridir. Ata'nın fakültesinde Sinoloji Kürsüsü kuruldu ve başlıca tanınmış Sinolog-Türkolog Annemarie von Gabain getirildi (sonraları Wolfram Eberhard gelecektir). Ata'nın Osmanlılara olumsuz bakışı bilinmekle beraber fakülte öğretim planında Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu tarihleri göz ardı edilemezdi. Orta-Asya Türk Tarihi için Şemseddin Günaltay, Ortaçağ için Fuad Köprülü, Yeniçağ için Muzaffer Göker (sonraları E. Z. Karal) kürsüleri kuruldu. Ben fakültede öğrenciliğe başladığımda Sadri Bey Sinoloji'ye girmemi tavsiye etti. Ben Yeniçağlar Kürsüsü'nde Osmanlı Tarihi alanını seçtim. Bu seçişte önceliklerim şu idi: Osmanlı Devleti'nin genel tarihinin Batı'da J. Von Hammer (10 cilt), W. Zinkeisen (7 cilt) ve N. Jorga (5 cilt) tarafından daha ziyade bir siyaset ve savaşlar tarihi olarak yazıldığı, kurumlar ve hukuk medeniyet tarihinin yazılmadığı, zengin Osmanlı arşivlerinin hakkıyla kullanılmadığı inancı idi. Bu konularda arşiv belgelerini kullanan tarihçilerin başında rahmetli Ahmed Refik ve İ. H. Uzunçarşılı gelir.

II. Dünya Savaşı akabinde toplum ve kitleleri ilgilendiren sosyal-ekonomik sorunları tarihin temel araştırma konusu olarak ele alan yeni tarihçiliği izlemek gereği ortada idi. Tüm akademik hayatımda bu doğrultuda çalışmaya karar verdim ve bu hedeften şaşmadım.

Osmanlı devlet sistemi, devlet kanunları, bürokratik sistem yanında ekonomik-sosyal hayat, kültür ve medeniyet konuları daima araştırma alanlarımı oluşturdu. 1940-1942'de doktora tezim *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Rumeli isyanlarının toplum içinde sosyal çatışmanın sonucu olduğu inancıyla yazıldı; eski mîrî toprak idaresinin ortadan kalkması üzerine yerli Osmanlı ağa sıfatıyla Bulgar köylüsü arasında toprak sahipliği, toprak vergileri ve angaryalar konusunda çatışma üzerine odaklandı ve iki

rakip büyük devletin Avusturya ve Rusya'nın yayılma siyasetlerinde bu durumu nasıl istismar ettiklerini göstermek oldu.

DTCF'deki görevlerim yanında 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdari Tarih Bölümü'nde ders vermem için bir davet aldım. O tarihten 1972'ye kadar SBF'de İnkılâp Tarihi dersleri verdim. Burada yayınlanan kısım o zaman öğrencilerime verdiğim ders notlarıdır. İdari Teşkilât Tarihi derslerime Vecdi Gönül, İlber Ortaylı, İsmail Beşikçi ve bugün vali, kaymakam, büyükelçi olan birçok tanınmış kişiler iştirak etmiştir.

Halil İnalcık

MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ
(1908-1923)

1908 DEVRİMİ'NDEN MONDROS MÜTAREKESİ'NE

İnkılâp tarihimizi bir bütün olarak kavramak için 1908 Devrimi'nden başlamak en doğru yoldur. Esas konumuz 1918 Mondros Mütarekesi'nden son inkılâba kadar geldiğinden, 1908-1918 devresindeki belli başlı gelişmelere ancak kuşbakışı yapmakla yetineceğiz.

II. Abdülhamid (1876-1909) ilk Osmanlı Anayasası'nı 1876'da ilânından kısa bir zaman sonra yürürlükten kaldırmış ve ilk Mebuslar Meclisi'ni dağıtmış, ilk Meşrutiyet rejiminin başlıca kurucusu olan Mithat Paşa'yı mahkûm etmişti. Abdülhamid'in mutlakiyetçi ve müstebit idaresine karşı yabancı memleketlere kaçmış olan hürriyetçi aydınlar uzun bir mücadeleye girmişlerdi. Bunlar 1895-1898'te ihtilâlci *İttihad ve Terakki Cemiyeti*'ni (Birlik ve İlerleme Cemiyeti) kurdular. Bu cemiyet, Türkiye'de aydın ve ileri görüşlü, vatansever subaylar ile ilişki kurarak ihtilâl hazırlıklarını genişlettiler. İçerideki başlıca faaliyet merkezlerinden biri Selânik idi. Aynı şehirde doğmuş olan genç Mustafa Kemal de bu hürriyet faaliyetleri ile ilgilendi. 1907'den sonra Osmanlı Devleti'nin durumu birdenbire çok kötü, tehlikeli bir hale gelince bu yurtseverler harekete geçmeye karar verdiler; zira 1903'ten beri Makedonya'da Bulgar, Yunan, Sırp çetelerinin faaliyeti fazlasıyla genişlemiş, büyük devletler bu vilayete özerklik verilmesi için baskıyı artırmış ve nihayet İngiltere ile Rusya hükümdarları Reval'de, 1907'de buluşarak Türkiye aleyhinde yeni bir anlaşmaya

varmışlardı. O zaman Osmanlı Devleti, Arnavutluk, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ile Ege Denizi Adaları'nı, bugünkü Suriye, Irak, Mısır ve Arabistan'ı sınırları içinde bulunduruyor, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Mısır, Kıbrıs üzerinde padişahın yüksek egemenlik hakları tanınıyordu. Bu sonuncular, gerçekte ya bağımsız prenslikler veya yabancı işgali altındaydılar. O zamanki Türkiye'nin en önemli parçalarından birini oluşturan ve yüz binlerce Müslüman Türk'ü içine alan Rumeli vilayetlerinin kaybolması tehlikesi baş gösterince bütün yurtseverler memleketin kurtuluşu için kesin harekete geçme zamanının geldiğini gördüler. *İttihad ve Terakki Cemiyeti* ile ilişkisi olan Makedonya ordusuna bağlı bazı subaylar, başta Niyazi Bey ve Enver Bey (sonra Paşa) olmak üzere, isyan bayrağını kaldırdılar. Ordunun emirlere uymaması üzerine padişah sonunda baş eğmeye ve *Kanun-i Esasî*'yi (Anayasa) tekrar yürürlüğe koyduğunu ilân etmeye mecburiyet duydu. 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilân olundu. Padişah sınırsız otoritesinin, anayasa ile sınırlandırılmasına ve memleket idaresini milletvekillerinin kontrolü altına koymaya razı oluyordu. Bu değişiklik bütün memlekette hürriyetin ve birliğin ilânı olarak karşılanmış, geleceğe karşı büyük bir ümit uyandırmış, fikir ve siyaset hayatı hürriyete kavuştuğundan eşi görülmemiş bir yayın faaliyeti, memleketin geleceği üzerinde fikir tartışmaları alabildiğine gelişmiştir.

İmparatorluğu kurtarmak için *Osmanlılık* denilen fikir başlangıçta en hâkim görüştü. Anayasa'da, din ve milliyet farkı gözetilmeden padişahın bütün uyruğuna kanun önünde eşitlik tanınıyordu. İşte, kanun güvencesi ve eşitlik sayesinde imparatorluğu oluşturan çeşitli milletlerin; Türk, Arnavut, Rum, Bulgar, Arap, Osmanlı adı altında birliği koruyacaklarına ve *Osmanlılık* için çalışarak ilerlemeyi sağlayacaklarına, böylece hem bu milletlerin hem de imparatorluğun gelişeceğine inanılıyordu. İşte bu *Osmanlılık* ideali, *İttihad ve Terakki* mensuplarının o zaman bağlandıkları siyasetiydi. Bunun yanında yine Anayasa'da "devletin dini, İslâm dinidir" deniyor ve padişahın, bütün Müslümanların

halifesi olduğu ayrıca belirtiliyordu. Padişah ve siyaset adamları devletin içeride Müslüman kavimler arasında birliğini, dışarıda nüfuzunu sağlayacak bir esas olarak İslâmiyet'i devletin siyasi yapısının temeli saymakta tereddüt etmiyorlardı. Bununla beraber *İslâmcılar* arasında geleneğe sıkı sıkıya bağlı, tutucu çoğunlukla İslâmiyet'i modern gereklere uydurmak isteyen aydın bir grup vardı. Üçüncü kuvvetli akım *Türkçülük* idi. *Türkçülük* başlangıçta Osmanlı siyasetinde yer almadı. *Osmanlılık* ve *İslâmcılık* imparatorluğun yaşaması için zorunlu esaslar sayıldığından *Türkçülük* bu devrede kültür faaliyetlerinde kendini gösterdi. Oysaki imparatorluğa bağlı kavimler arasında *milliyetçilik* bir asırdan beri kuvvetle kendini göstermiş bulunuyor ve Osmanlı hâkimiyetine karşı bağımsızlık mücadelelerinin ruhunu oluşturuyordu. Bazı Osmanlı aydınları arasında da buna bir tepki olarak ve Avrupa kültürünün etkisiyle *Türkçülük* bilinci daha 19. yüzyıl ortalarında uyanmış olmakla beraber, yayılmamış ve siyasette bir nüfuz elde edememişti. Çünkü milliyet prensibi, imparatorluk birliği için en zararlı akım sayılıyordu. Türkiye'de *Türkçülük* bilincini temsil eden bir grup da, Rusya idaresindeki Türk ellerinden, Azerbaycan, Kazan ve Kırım'dan kaçıp gelmiş Türklerdi. Bunlar, Rus hâkimiyetine karşı milliyet fikrine bağlanmış ve Türkçülüğü geliştirmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde *Türkçülük* ilk olarak Türk dili ve tarihi üzerinde kültür faaliyetleri şeklinde kendini gösterdi ve bu faaliyetler *Türkçülük* benliğini ve bilincini derinleştirdi. Bununla beraber 1908 İnkılâbı'yla iktidara gelen *İttihad ve Terakki* üyelerinin birçoğu aslında bu akımın kuvvetli etkisi altında olup samimi düşünceleri imparatorluğun Türkler için muhafaza edilmesini, Türklüğün kuvvetlenmesini isteyen vatanseverlerdi. Hristiyan unsurları imparatorluğa bağlamak için *Osmanlılık* nasıl siyasi bir esas sayılıyorsa, *İslâmcılık* da Arnavut ve Arapları tutmak için zorunlu sayılıyordu. I. Dünya Savaşı sonunda da bu unsurlar devlete karşı düşmanlarla bir oldukları zaman *Türkçülük* siyasi faaliyete esas teşkil edecektir.

İşte, 1908 İnkılâbı'nı yapan *İttihad ve Terakki Cemiyeti*'ne ve sonra onun siyasi liderlerine hâkim olan amaç ve düşünceler bundan ibarettir. O zaman orduda genç bir subay olan Mustafa Kemal (Atatürk) bu atmosfer içinde yetişti. Bununla beraber hiçbir zaman *İttihad ve Terakki*'nin faal bir üyesi olmadı. 1908 İnkılâbı'ndan önce Abdülhamid'in istibdad idaresini devirmek için gizli cemiyetlere girdi ve hatta *İttihad ve Terakki Cemiyeti*'yle temasa geçtiyse de, sonra bu cemiyetin faaliyetlerini eleştirmeye başladı ve liderlerine, özellikle Enver Paşa'ya, cephe aldı.

II. Meşrutiyet Devri

Aralık 1908'de genel seçimler yapıldı. Mebusân Meclis'i ve Âyân Meclisi'nden oluşmuş Osmanlı Parlamentosu açıldı. Meşrutiyet devri esas amaçlarında başarı kazanamamış ve imparatorluğun tamamıyla tasfiyesine yol açmıştır. Meşrutiyet'in amaçlarından başlıcası, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, imparatorluğun birliğini ve devamını sağlamaktı. Oysaki daha genel seçimler yapılmadan Avusturya-Macaristan Devleti 1878'den beri işgal altında bulunan Bosna ve Hersek vilayetlerini kesin olarak ilhâk ettiğini duyurdu. Aynı zamanda Osmanlı padişahına tâbi olan Bulgaristan prensi tam bağımsızlığını ve çarlığını ilân etti. Arkasından özerk bir idareye sahip olan Girit Adası, Yunanistan ile birleştiğini bildirdi. 1911'de İtalyanlar Trablusgarb'ı işgal ettiler ve yeni hükümet İtalyanlara karşı savaşa girdi. Buralar, Osmanlı İmparatorluğu'na ismen bağlı yerlerdi. Fakat çok geçmeden Balkanlı devletler, yani Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan, Rusya'nın teşvikiyle Osmanlılar aleyhine Balkan ittifakını yaptılar ve Osmanlı ordularına karşı ezici bir zafer kazanarak (1912) Rumeli'deki bütün Osmanlı topraklarını zapt ettiler. Bu arada Edirne de kaybedilmişti. Fakat Balkan devletleri zapt edilen toprakları aralarında bölüşemedikleri için birbirine karşı savaşa tutuştular, bundan faydalanan Osmanlı kuvvetleri Edirne'yi geri almaya ve aşağı yukarı bugünkü Trakya sınırlarımızı tespite ulaşmış oldular.

Balkan Savaşları, yeni rejimin tüm zaaflarını ortaya çıkardığı gibi büyük Avrupa devletleri arasında imparatorluğun artık son saatlerinin geldiği inancını uyandırdı. Bu devletler, Anadolu ve Arap devletlerini aralarında nüfuz bölgelerine ayırmak için kesin antlaşmalar yapmaya başladılar. Tren yolu imtiyazları ve iktisadi faaliyet bölgeleri elde eden İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Macaristan, Rusya birbirleriyle yaptıkları antlaşmalarla kendi paylarını önceden belirlemeye dikkat ettiler ve özen gösterdiler. Balkan Savaşları'ndaki başarısızlığın başlıca sebebi iç politikadaki iktidar kavgaları olarak gösterilmiştir. Aşağıda bu mesele hakkında biraz ayrıntı vereceğiz.

1908 İnkılâbı'ndan dokuz ay sonra inkılâba karşı İstanbul'da kışlalardaki bazı askerî birlikler mürteciler ile birleşerek bir karşı ihtilâl yaptılar, meşrutiyet idaresinin dine aykırı olduğunu iddia ediyorlar, şeriatı ve halifenin mutlak hâkimiyetini geri getirmek istiyorlardı. Birçok aydın asiler tarafından öldürüldü ve bu isyan ancak Rumeli ordusunun İstanbul üzerine yürüyerek duruma hâkim olmasıyla ortadan kaldırılabildi. İttihatçılar bazı partileri kapattılar ve hürriyeti kıstılar. II. Abdülhamid, isyan hareketinden sorumlu tutularak tahtı bırakmaya mecbur edildi. Onun yerine V. Mehmed Reşad padişah yapıldı. *İttihad ve Terakki Cemiyeti*'nin Selânik şubesi, bunların arasında Enver ve Talat paşalar da vardı, iktidarı fiilen ellerinde toplamaya çalıştılar. Mesela, diğer İttihatçılara Paris'te meşrutiyet için yıllarca çalışmış kişilere, mevki vermek istemediler. İttihatçıların Selânik'teki merkezi, hükümetleri istediği gibi kurduruyor, beğenmediği vekillere işten el çektiriyordu. Yani özetle memlekette ne padişah ne de mebuslar meclise hâkimdi. Gizli bir cemiyet, memleketi idare ediyordu. Bununla beraber İttihatçılar mecliste çoğunlukta idiler. Fiilen otorite Selânik'teki gizli merkezin elinde bulunuyordu. *İttihad ve Terakki Cemiyeti*'nin bu tutumu mecliste birçok kimsenin muhalif bir cephe kurmasına yol açtı. Diğer taraftan İttihatçıların merkeziyetçi politikasını beğenmeyen azınlık mebusları ile bazı millî haklar peşinde olan

Arnavutlar, Araplar ve Rumlar mecliste bu muhalif gruba katıldılar. Böylece İttihatçılara karşı bir *Hürriyet ve İtilâf Fırkası* kuruldu ve bazı ara seçimlerde de kazandı. Balkan Savaşı'nda İttihatçıların başarısızlığı üzerine bu parti iktidarı da ele geçirmede başarılı oldu (1912). Memleket o esnada çok buhranlı bir durumdaydı. Balkan Savaşı kaybedilmiş, Edirne ve Trakya Bulgarların eline düşmüştü. Edirne'yi kurtarmak azmiyle İttihatçılar hükümet darbesi yaptılar. Bâb-i Âli'yi basan İttihatçı liderler, Enver ve Talat, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürdüler ve kabineyi istifaya zorladılar. Bu tarihten sonra İttihatçılar, tek parti halinde kendi dikta idarelerini kurdular. Demokratik bir rejim yerine terör idaresi geldi. Şunu kabul etmek lazımdır ki, inkılâbın amaçlarını tahrib eden bu idare esas itibariyle normal olmayan şartların bir sonucudur. Trablus ve Balkan savaşları, imparatorluğu perişan bir hale getirmişti. 31 Mart irtica ayaklanmasından sonra *Hürriyet ve İtilâf*, rakipleri gibi suikast, gizli cemiyet örgütlenmesi gibi korkutma, yıldırma yöntemleriyle çalışmaktaydı. Bâb-i Âli baskınından sonra İttihatçıların kahramanı Mahmud Şevket Paşa, hükümeti kurmuş fakat kısa bir zaman sonra bir suikasta kurban gitmişti. Bundan bir yıl sonra Dünya Savaşı'na Türkiye'nin girmesinde de İttihatçılar sorumlu tutulmuştur. Muhalifler, memleketi bu savaşın darbelerinden kurtarmak için tarafsızlık politikası yürütmenin mümkün olacağını söyleyeceklerdir. Genel savaşın devamında başkumandan vekili ve harbiye nazırı olarak Enver, sadrazam olarak Talat Paşa, memleketin kaderini ellerinde tutacaklardır. Mustafa Kemal muhalifler arasındaydı. Onlar ordunun siyasete alet edilmesine, Enver'in diktatörlüğüne, Almanlara memleketin bağımsızlığını ortadan kaldıracak şekilde fazla yetkiler tanınmasına açıkça itiraz ediyorlardı. Çanakkale'deki büyük zaferinden sonra Mustafa Kemal'in nüfuzu artmış, İttihatçılara muhalif olanlar ona ümit bağlamaya başlamışlardı. Bununla beraber, Mustafa Kemal, prensiplerine sadık, yalnız bir asker olarak vatana hizmet etmeye çalışmakta, faal politikaya karışmamaktaydı.

İttihatçılar, ileride gerçekleşecek büyük olayların hazırlanmasında, özellikle Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde büyük rol oynadılar. Balkan Savaşı'nın bu müthiş yenilgisinin etkisi altında memlekette millî bir uyanış kendini göstermiş, Türk ocakları ve Türkçülerin faaliyetleri genişlemiş, *Türkçülük* devletin siyasetinde egemen olmaya başlamıştır. İttihatçılar bu faaliyetleri var kuvvetleriyle desteklediler. Esasen Balkan Savaşı'ndan sonra, Arnavutlar ayrı bir devlet halinde ayrılmışlar, Yemen isyanını Arap memleketlerinde başka direnişler takip etmiş, imparatorluk idarecileri Türklüğe dayanmaktan başka çare kalmadığını anlamışlardı. Bu devrin yayınlarını inceleyenler, bu kuvvetli milliyet cereyanının ne derece güç kazandığını görürler. Denebilir ki, 1919'dan sonra kendini gösteren millî ayaklanma ve millî hâkimiyetin temelleri bu devirde atılmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, memleketin her tarafında meydana getirdiği şubeleri ile de, gelecek için milliyetçi bir kadro ve teşkilât hazırlamıştır. Özetle, saltanatın ve imparatorluğun ortadan kalkması ve millî devletin kuruluşu olayları, İttihatçılar idaresindeki II. Meşrutiyet devri anlaşılmadan izah edilemez.

I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

İttihatçılar başlangıçta, Batı devletlerinin sempatisine ve yardımına güveniyorlardı. Fakat gördüler ki, Avrupa yüksek politikası imparatorluğu parçalamakta kararlıdır ve bunun için kendi aralarında bölme antlaşmaları yapmaktadır. Hatta Türkiye'nin kalkınması için ilk şart olan kapitülasyonların kaldırılmasını tartışmaya dahi yanaşmamaktadırlar. O zaman bu çıkmazdan kurtulmak için Abdülhamid gibi onlar da Almanya ile sıkı bir iş birliği yapmaktan başka çare görememiştir. Almanlar, 1913'te Türk hükümetinin daveti üzerine Liman von Sanders'ı bir askerî heyet ile Türk ordusunu yeniden düzenlemek üzere İstanbul'a gönderdiler. Saraybosna cinayeti üzerine dünya savaşına götüren uluslararası buhran patlak verdiği zaman Enver Paşa, Almanlar ile gizli bir ittifak antlaşması imzaladı. Türk sularına sığınan ve Türk hükümeti tarafından satın alınan Goeben ve Breslai kruvazörlerinin Karadeniz'de Rus limanlarını bombalaması üzerine Türkiye'nin savaşa girmesi bir oldubitti halini aldı.

Burada, I. Dünya Savaşı'nı anlatacak değiliz ancak konumuz bakımından önemli olan gelişmelere temas edeceğiz, bunlar da Çanakkale Zaferi, Sarıkamış Felâketi, Ermeni Tehciri, Türkiye'nin paylaşılması için müttefikler arasındaki antlaşmalar, Yunanistan'ın siyaseti ve İstanbul, İzmir üzerindeki ihtirasları, İngilizlerin Arap memleketlerini tamamıyla elde etmeleri, Rusya'da Bolşevik İhtilâli ve Türkiye için sonuçları, Wilson Prensipleri'nin ülkede

uyandırdığı derin yankıdır. İngilizler, Boğazlar'ı ve İstanbul'u zapt etmek için Çanakkale'ye donanmalarını sokarlar fakat Türk topçusu önünde ağır kayıplar vererek çekilirler. Arkasından, 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'na bir kuvvet çıkarırlar. Mustafa Kemal'in dâhiyâne idaresi ve Türk askerinin azim ve dayanıklılığı karşısında bu kuvvet, aralıksız olarak takviye edilmekle beraber (düşman kuvvetlerinin toplam sayısı 400 bini aşmıştır) ilerleyememiş ve sahile mıhlanmış kalmıştır. 6 Ağustos'ta Suvla'ya çıkarılan bir ordu da Mustafa Kemal'in ani baskını ve karşı koyması neticesinde başarısızlıkla sonuçlanınca İngilizler yarımadayı boşaltmaya karar verdiler (8 Ocak 1916). İstanbul kurtulmuştu. Mustafa Kemal, Türk milletinin derin şükranını kazanmış ve millî kahraman olarak kutlanmıştı. Alman Kayseri özel bir adamını göndererek Mustafa Kemal'i tebrik etti. Bu zafer, Türklere 250 bin kişinin kaybına mâl olmuştur. Düşmanın kaybı da bir o kadardır. Hiçbir imparatorluk, çöküşü anında bu kadar parlak bir zaferle batmamıştır. Bunun ileriki olaylar bakımından en önemli sonuçlarından biri, Türk milletine güven ve Mustafa Kemal gibi bir kahraman vermesidir. Siyasi sonuçlarını bir Amerikalı yazar olan H. Howard şöyle özetler: "Seferin başarısızlığı Bulgaristan'ı müttefiklere kaptırdı, İtilaf Devletleri'nin Doğu'daki prestijini düşürdü, muhtemelen savaşı iki yıl uzattı ve 1917 Rus felaketini hızlandıran başlıca sebeplerden biri oldu."

Bununla beraber, İngilizler, Çanakkale seferine karar verince, Boğazlar ve İstanbul meselesi müttefikler arasında birtakım pazarlıklara yol açtı ve İstanbul'un, Türkiye'nin geleceğine dair birtakım antlaşmalar yapıldı. İlk antlaşma, İstanbul Antlaşması (The Constantinople Agreement) adı altında siyasi literatüre geçmiştir. İstanbul ve Boğazlar'ın geleceği sorusu meydana çıkınca, Rusya buralar üzerinde eski emel ve ihtiraslarını ortaya attı. 3 Mart 1915'te, yani Çanakkale'ye İngiliz taarruzundan on beş gün önce başlayan İngiliz-Fransız-Rus görüşmeleri 10 Nisan'da neticelendi. Antlaşmaya göre, savaş sonunda Rusya İstanbul ile

beraber Trakya'da Enez-Midye hattı ve Anadolu'da Sakarya gerisindeki araziyi alacaktı. Fransa ve İngiltere o zaman savaş zorunluluklarının baskısı altında bunu kabul etmişlerdi. Buna karşılık onlar da kendi isteklerini Rusya'ya onaylattılar. İngiltere, Arabistan ve İran'ı nüfuz bölgelerine ayırdı. Fransa ise Suriye ve Çukurova'yı (Klikya) alacaktı. *Megalo İdea* hayalleri içinde olan Yunanlılar, İstanbul'u almak, Bizans'ı ihya etmek emelleri besliyorlardı. Fakat o zaman Yunanistan'da Kral Konstantin ile Başvekil Giritli Venizelos arasında takip edilecek siyaset konusunda tam bir aykırılık vardı. Almanlara sempati duyan Kral yansızlığı korumak azmindeydi, Venizelos ise Batılı müttefikler yanında Yunanistan'ı bir an önce savaşa sokmak ve Türkiye aleyhinde vaatler koparmak kararındaydı. Başlangıçta, İstanbul üzerinde müttefikler arasında konuşmalar başladığı zaman Venizelos, İstanbul üzerinde Yunan isteklerini ortaya attı. Müttefikler bunu Rusya'ya peşkeş çekiyorlardı, Yunanistan'ı savaşa sokmak müttefiklerin Balkanlar'daki durumunu fazlasıyla güçlendireceğinden, Yunanlılara bir karşılık olarak İzmir ve yöresini vaat ettiler. Fakat Kral savaşa girmeyi red edip, Venizelos'u istifaya zorlayınca bu vaatleri geri aldılar. Ardından, Venizelos 1917 Haziran ayında Kral Konstantin'i düşürüp müttefikler yanında Yunanistan'ı savaşa sokuncaya kadar, ikisi arasında mücadele devam etti. 1915 yazında müttefikler Selânik'e bir ordu çıkarmışlar ve buradan Venizelos'un da yardımıyla Yunanistan'ı savaşa sokmak için sürekli olarak baskı yapmışlardı; 1917 yazında Yunanistan nihayet savaşa karar verdiği zaman İzmir, İtalya'ya vaat edilmiş bulunuyordu.

1916'da Fransa ve İngiltere Sykes-Picot Antlaşması denilen bir antlaşma ile Arap memleketleri üzerinde nüfuz bölgelerini daha kesin bir şekilde tespit etmişler ve Arapları Osmanlı Devleti aleyhine ayaklandırmak için savaştan sonra Arap devletlerinden oluşmuş bir federasyon kurulacağı vaadinde bulunmuşlardı; İtalya da Osmanlı ganimetlerinden kendisi için bir pay istemekte ısrar ettiğinden, nihayet ona *Saint-Jean de Maurienne*'de yapılan

bir antlaşma ile (19 Nisan 1916) Antalya bölgesi ile İzmir'i ve iç bölgesini bırakmaya razı olmuşlardı. Sonradan, İzmir ve bölgesi tekrar Yunanlılara verilince İtalya itirazlarda bulunacak ve Türk bağımsızlık savaşında Yunanlılar ve İngilizler aleyhinde bir tavır takınacaktır. Müttefikler, İtalya ile vardıkları anlaşmanın kesinleşmesi için Rusya'nın onayını şart koşmuşlardı. Hâlbuki Rusya'da ihtilâl çıkıp nihayet Bolşevikler iktidara sahip olunca bütün gizli taksim antlaşmalarını red ettiler ve dünya kamuoyuna açıkladılar. Tabii, İtalya ile müttefikler arasında yapılmış olan antlaşma da onaylanmadan kaldı. Sonradan müttefikler bunu ileri sürerek İtalya'ya İzmir'i vermek istemediler ve yalnız Antalya bölgesini bıraktılar. Aslında, İngiltere savaş sonunda İstanbul ve Boğazlar'a yerleşince bu bölgeye yakın İzmir çevresinde zayıf bir devletin, Yunanistan'ın yerleşmesini tercih etmekteydi, onun için 1918 barış görüşmeleri esnasında İzmir'i tekrar Yunanistan'a bırakacaktır.

Burada belirtilmesi gereken nokta, Çanakkale Zaferi'nden sonra müttefiklerin Türkiye'yi parçalamak üzere daha savaş esnasında, kendi aralarında birtakım antlaşmalara varmış olduğudur.

1877-78 Türk-Rus Savaşı'nda Ruslar; Batum, Ardahan, Kars vilayetlerimizi işgal etmişlerdi. I. Dünya Savaşı'nda Enver Paşa buraları geri almak için Rusya'ya karşı doğuda büyük bir sefer hazırladı. İlk başarıları Sarıkamış'ta felaketli bir yenilgi takip etti (2 Ocak 1915). O zaman Türk ordusunun gerisinde, Rus ajanlarının da tahriki ile Ermeni çetelerinin faaliyeti, Türk köylerinin basılması ve Ermeni azınlığının genel bir isyan için hazırlıkları, Türk hükümetini esaslı önlemler almaya zorladı ve Ermeni azınlıklarının Doğu vilayetlerimizden memleketin güney ve iç kısımlarına sürgün edilmelerine karar verildi. Ermeni çetelerinin yaptıkları vahşetlerin doğurdukları nefret bir tarafa bu tehcir hareketi esnasında soğuk, açlık ve teşkilât eksikliği yüzünden istenmeyen olaylar oldu. Bu olaylar, düşmanlarımız tarafından tüm dünyada aleyhimize çok abartılı ve iftiralarla dolu bir propaganda kampanyasına yol açtı. Ruslar, soğuk, açlık ve teşkilâtsızlık yüzünden perişan bir

halde olan Türk ordusunu gerileterek Erzurum, Erzincan, Van ve Muş bölgelerini işgal ettiler (1916 kışı ve baharı). Fakat 1917'de Rusya Bolşevikler idaresine geçince, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları antlaşmaya göre Ruslar savaş sırasında işgal ettikleri yerleri boşalttılar ve 1877-78 Savaşı neticesinde zapt etmiş oldukları Batum, Ardahan ve Kars vilayetlerini de geri verdiler (Mart 1918). Bolşeviklere karşı Güney Rusya'da çarlık taraftarı generaller idaresinde bir cephe kurulduğu gibi, Kafkasya'da, Erivan'da bir Ermeni Cumhuriyeti kuruldu. Bolşevikler bu tarafta hâkimiyeti tamamıyla ellerinden kaçırdılar.

Rusya'daki gelişmelerin Türkiye için derin sonuçları olmuştur. Rusya kendisine İstanbul'u vadeden müttefiklerden tamamıyla ayrılmış, İstanbul üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve İngiltere ile düşman hale gelmişti. Ateşkesten sonra İstanbul Hükümeti'nin, bu durumdan yararlanmaya çalışacağını göreceğiz. Bağımsızlık savaşı esnasında ise doğudan tehlikenin hafiflemesi, batıda Yunanlılara karşı direniş cephesinin kurulmasına yardım edecektir.

Bolşeviklerin Türkiye'nin parçalanması hakkındaki gizli antlaşmaları yayınlamaları, İngiltere, Fransa ve Amerika'yı güç bir duruma soktu. İngiltere, özellikle Hint Müslümanlarının tepkisini göz önüne alıyordu. Bu sebeple, Lloyd George 5 Ocak 1918'de şu bildiride bulundu: "We do not challenge the maintenance of the Turkish Empire in the homelands of Turkish race with Istanbul capital at Constantinople."* Ancak, İstanbul ve Boğazlar'ın milletlerarası ve tarafsız bir idareye tâbi olmasını istiyordu. Türkler ile yurt edinilmiş bölgelerin ve İstanbul'un geleceğini garanti eden bu açıklama, Osmanlı ülkesinde iyi karşılandı. Burada Türklerin millî hakları tanınıyordu. Bu prensip, daha sonra Wilson'un müttefiklerin savaş amaçlarını tespit ve ilân eden on dört maddeli meşhur beyanatında daha açık ve kuvvetli bir ifade buldu. Bu bildirinin 12. maddesi Osmanlı Devleti'ne aitti ve aynen şöyle idi:

* "Konstantinopolis'te, İstanbul başkent olmak üzere Türk ırkının anavatanlarında Türk İmparatorluğu'nun sürdürülmesine meydan okumuyoruz."

"The Turkish portions of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and absolutely unmolested opportunity of autonomous development and Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees." * Savaşın neticesi hakkında ümit duymak ve barışa yanaşmak yönünde bu garantiler, Osmanlı kamuoyuna etki etti. Aynı etki, bir dereceye kadar Almanya'ya yapılan teklifler hakkında da söylenebilir. Wilson Prensipleri Türkler arasında Türk milletinin kurtuluşu için millî hareketin doğmasında önemli rol oynar. Müttefikler bu prensibi çiğnemeye kalkışınca, Türkler bu esas üzerine karşı koymaya çalışacaklar, müttefiklerden bu garantilerin yerine getirilmesini talep edeceklerdir. Ateşkesten sonra gerek Türk basını gerek *Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri* daima Wilson'un garantilerini hatırlayacaklardır. Wilson Bildirgesi'nde bu esası ayrıca şu sözleriyle onaylamaktaydı: "It is the principle of justice to all peoples and nationalities and their right to live on equal terms of liberty and safety with one another, whether strong or weak. Unless this principle be made its foundation, no part the structure of international justice can stand." **

1918 yılında askerî harekât, Türkiye aleyhine tehlikeli bir şekilde gelişti. Özellikle iki olay Türkleri ateşkes istemeye zorladı: 30 Eylül 1918'de Müttefikler Yunanlıların da katılmasıyla, Selânik'te harekete geçtiler ve Bulgarları bozguna uğrattılar. 30 Eylül'de Bulgaristan teslim oldu. Böylelikle İstanbul büyük

* "Mevcut Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımlarında Türk egemenliği güvence altına alınmalı ancak hâlihazırda Türk egemenliği altındaki diğer milletlere kesin bir yaşam güvenliği ve mutlak bir özerklik fırsatı sağlanmalı ve Çanakkale Boğazı uluslararası garantiler altında tüm ulusların gemilerine ve ticaretine sürekli olarak açık hale getirilmelidir."

"Bu, bütün halklar ve milletler için adalet ilkesidir; güçlü ya da zayıf fark etmeksizin birbirleriyle özgürlük ve güvenlik içinde eşit yaşama haklarıdır. Bu ilke temellendirilmedikçe uluslararası adalet yapısının hiçbir parçası ayakta kalamaz."

bir tehlike altına girmiş oluyordu. 18 Eylül'de Filistin Cephesi'nde yeni İngiliz kumandanı Edmund Allenby taarruza geçti, 1 Ekim'de Şam düştü. Bu esnada Filistin Cephesi'nde 7. Ordu Kumandanı olan Mustafa Kemal, Suriye'de direnmenin imkânsızlığını görmüş ve ordusunu Halep'e düzenli bir şekilde çekmişti. O zaman durumun ümitsiz olduğunu gören padişah, Talat Paşa'yı istifaya davet etti ve yeni sadrazam İzzet Paşa, Wilson'a ateşkes için başvurdu. 30 Ekim 1918'de Mondros'da Amiral Calthrope ve Rauf Bey Türkiye ile müttefikler arasında ateşkesi imzaladılar.

Ateşkes Dönemi

Mondros Mütarekesi'nin başlıca maddeleri şunlardır:

Çanakkale ve İstanbul boğazlarının müttefik savaş gemilerine açılması, Karadeniz'e güvenli ve serbest geçişin sağlanması, Çanakkale ve İstanbul boğazları kalelerinin müttefikler tarafından işgali (m. 1), sınırları ve iç güvenliği korumak için gerekenler hariç, Türk ordusunun derhal terhis edilmesi (m. 5), silahların ve teçhizatın teslimi (m. 20), Hicaz, Yemen, Suriye ve Irak'taki bütün Türk garnizonlarının en yakın müttefik kumandanlarına teslim olmaları (m. 16), Türk kara sularında polis hizmeti görecek küçük gemiler hariç, Türk donanmasının teslimi (m. 6), bütün demiryollarında müttefik kontrol subaylarının yerleşmesi (m. 15), telgraf hatlarının ve kabloların müttefiklerce kontrolü (m. 12), müttefiklerin emniyetini tehdit edebilecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi stratejik bir yeri işgal etme hakkı (m. 7), altı doğu vilayetinde herhangi bir karışıklık halinde müttefiklerin bu bölgenin herhangi bir kısmını işgal etme hakkı (m. 24).

Yukarıda özetlediğimiz maddeler, Osmanlı Devleti'nin bütün önemli bölgelerinin, demiryolları ve teftiş araçlarının müttefiklerin kontrolü altına girmesi, ordunun terhis edilmek ve silahları alınmak suretiyle herhangi bir direniş hareketine geçmesi imkânının kaldırılması demekti. Bundan başka 7. ve 24. maddeler yeni işgallere meydan vermek için konmuştu. Müttefikler ateşkes

maddelerine uydukları takdirde, Musul ve İskenderun-Antakya bölgesi dâhil olarak Türkiye işgalden kurtulmuş olacaktı. Ancak müttefiklere bu sınırları aşarak yeni işgaller yapmak fırsatını yaratmamak için memlekette herhangi bir kargaşalığın çıkmasına meydan vermemek gerekiyordu. İstanbul Hükümeti bunu sağlamak için bütün valilere gönderdiği bir genelgede içeride güvenliğin ne kadar hayati bir önem taşıdığını belirtiyor ve gelecekten ümitli olduğunu bildiriyordu. 1911 yılından beri savaşmakta olan yorgun ve yaralı memleket, ateşkesi ağır şartlarına rağmen, ferah bir kalp ile karşıladı. Geleceği, tevekkül ve ümitle beklemeye başladı. Savaşın son günlerinde Suriye cephesindeki Yıldırım Orduları başkumandanlığına getirilmiş olan Mustafa Kemal, ateşkesin hemen sonrasında İstanbul'a döndü. 3 Temmuz 1918'de tahta çıkan yeni padişah VI. Mehmed Vahdeddin, Mustafa Kemal'i takdir ediyor ve tutuyordu. 1917 yılında şehzade iken Almanya'ya onunla bir seyahatleri olmuş, aralarında bir yakınlık doğmuştu. İttihatçılar hükümetin başından uzaklaştıkları için, onların muhalifleri arasında olan Mustafa Kemal'in önemli görevler alması beklenirdi; fakat bu görev, hiç de Vahdeddin'in ve adamlarının düşündükleri türden olmayacaktı.

Ulusal Tepki

Elverişli bir barış sağlamak için padişah ve hükümetinin ateşkes ile birlikte yürüttüğü siyaset şu noktalarda toplanabilir:

Müttefiklerin yakınlığını kazanmak amacıyla, memleketi savaşa sokmanın bütün sorumluluğunu *İttihad ve Terakki*'nin diktatör idaresine mâl etmek, savaşa girmemizi kötülemek.

Hükümetin bu yönde aldığı önlemler şunlardı: İttihatçıların iktidarda iken yaptıkları yolsuzlukları incelemek için Harbiye Nezareti'nde bir *Tedkîk-i Seyyiât* komisyonu oluşturulması, Mebusân Meclisi'nde bir *Divân-ı Âlî* (Yüce Divan) kurularak savaş sorumlularının suçlarını meydana çıkarılması, *Ermeni Tehciri* sorumluluğunu İttihatçılara yükleyerek bu hareketin hükümetçe resmen

kötülenmesi, on vilayette sorumlu devlet adamlarını ve diğer sorumluları araştırmak üzere soruşturma heyetleri gönderilmesi.

Bu dönemde yaşanan Boğazlıyan Kaymakamı Olayı kayda değer. Bu kaymakam, savaş esnasında Ermenilere kötü muamele yaptığı suçuyla padişah hükümeti tarafından ölüme mahkûm edilir. Kilikya'da Ermeni çetelerinin gelişi güzel Türklere saldırıp dehşet saçtıkları bir sırada hükümetin bu kararı vatanseverleri protestoya götürür. Bunun üzerine padişah durumu kurtarmak için, bu idam hükmünün şeriata uygunluğu hakkında bir fetva almak mecburiyetini duyar. Bu olay, hükümet ile millî duygular arasındaki aykırılığı gösteren dikkate değer bir olaydır, milletin hükümete karşı siyasetini açıkça gösterir.

Nihayet hükümet, İttihatçıların hâkim olduğu Mebusân Meclisi'ni kapatma kararı alır (21 Aralık 1918). Yeni mecliste iktidarı elde etmek için İttihatçıların eski rakipleri *Hürriyet ve İtilâf Partisi* faaliyetlerini artırdı ve artık herkesin kötülediği *İttihad ve Terakki* adı altında çalışamayan eski İttihatçılar yeni bir parti, *Teceddüd Fırkası*'nı kurarlar. Bu suretle Balkan Savaşı'nda memleketi felakete sürükleyen parti kavgaları yeniden canlanmak üzereydi. Ateşkesten hemen sonra (1 Kasım 1918) İttihatçı liderler Talat ve Enver İstanbul'dan kaçtılar. O zamanki sadrazam İzzet Paşa bundan sorumlu tutularak istifaya zorlandı ve Tevfik Paşa hükümeti kuruldu. Özetle, dâhilde savaş sorumlularının ve güttükleri siyasetin tam tasfiyesine gidilmekteydi ve bu yeni siyaset o zaman doğal bir yol olarak görülüyordu.

Hükümet, müttefikleri kızdıracak bir şey yapmaktan dikkatle kaçınıyor, hatta onların bazı isteklerini siyaset gereği diyerek kabul ediyordu. Bilhassa, memleket dâhilinde herhangi bir direniş ve hoşnutsuzluk hareketine meydan vermemek, azınlıklar aleyhine hareketleri önlemek konusunda birinci derecede dikkat ediliyordu. Bu siyasetin bir neticesi olarak, müttefiklerin ateşkes maddelerine aykırı yeni işgal hareketini dahi lazım geldiği şekilde protesto etmeyecek, milleti kendi kaderine ve müttefiklerin eline bırakacaktır.

Müttefiklere hoş görünmek politikası, özellikle padişahın bir siyasetiydi. O, İngilizlerin yardım edeceğine inanıyordu. Zira İngiltere, Rusya'daki Bolşeviklere düşmandı ve Türkiye'yi ayakta tutmaya muhtaç olduğu düşünülüyordu. İkinci olarak, İngiltere'nin, Hindistan'daki Müslümanların hislerini göz önünde tutarak bütün Müslümanların halifesi sıfatını taşıyan Osmanlı sultanına karşı radikal bir şekilde hareket edemeyeceği, aksine onu himayesi altına alacağı sanısı vardı. Başlıca bu noktalar göz önünde tutularak, İngiltere'nin yardım ve himayesine güveniliyor, İngiltere'ye yaranılmak isteniyordu. Bu siyasetin bir sonucu olarak sonraları 1919 Ağustos'unda, İstanbul'da bir *İngiliz Muhibleri Cemiyeti* kuruldu. Padişah ve Damad Ferid Paşa bu cemiyete üye oldular. Vatanseverler ve uzağı görenler, bu yaranma siyasetinin aksine, Türkiye'yi büsbütün esarete götüreceğine, merhamet dilenmekle bir devletin varlık ve bağımsızlığını korumanın bir hayal olduğuna inanıyorlardı. Atatürk bir mektubunda şunları yazmaktaydı: (Bkz. T. Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, s. 32) "Fransızların hoş tutulmasında ne kazancımız olacağına doğrusu bizim aklımız ermiyor. Garp zihniyeti tabasbus/yalvarma ve riyakârlığın hassaten zulüm ve itis'afına uğradığı bir milletten çıktığını görürse, o milletin yaşamak hakkı olmadığına, zelil, hakir, duygusuz bulunduğuna hükmeder ve hainçe maksatlarını tatbike beis görmez... Dilimiz döndüğü derecede yüzlerine vurmalıyız ki, hayatımıza kasdetmiş olan Avrupa nazarında yaşamak hakkına sahip olduğumuz anlaşılsın. Mümâşât ve riyakârlıktan ibaret olan Bâb-ı Âli politikasının mürevvici değiliz" (Bunları 12 Kasım 1919'da yazıyordu).

Bu görüşte olanlar, haksızlık ve işgaller karşısında millî direnişe giriştiği zaman padişah ve hükümeti, yatıştırma ve yaranma politikasına sadık kalarak bu hareketi kötüleyecekler ve durdurmaya çalışacaklardır. Padişahın bu tutumunu biz daha Mustafa Kemal Samsun'a çıkıp millî direnişi teşkilâtlandırmaya başlamadan önce Adana'nın ve başka yerlerin işgali sırasında göreceğiz: Şu halde padişahın yatıştırma ve himaye arama siyasetiyle Millî

Mücadele siyaseti daha başlangıçtan itibaren birbirine zıt iki yol olarak meydana çıkmış bulunuyordu. Gerçekten padişahın, boyun eğen, her şeyi kabullenen siyaseti, müttefiklere Osmanlı Devleti'ne her şeyi kabul ettirebilecekleri, Türkiye'nin ölü bir vücut haline gelmiş olduğu sanısını verdi ve müttefikler birtakım tedbirler aldılar ki, bunlar millî direnişin şiddetle kendini göstermesi ve millî siyasetin, padişah siyaseti yerine geçmesi sonucunu vermiştir. Müttefiklerin, Türk milletinin haklarına, kendi vaadlerine ve nihayet mütareke hükümlerine aykırı olarak aldıkları tedbirler şunlardır:

a. Mondros Mütarekesi'nin sert bir şekilde uygulanması ve müttefiklerin savaş sırasındaki bölme planlarını uygulamak üzere bazı bahanelerle memleketin çeşitli yerlerinde yeni işgal hareketlerine girişmesi.
b. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti oluşturmak için faaliyetler.
c. Rumların İstanbul'da ve Karadeniz sahillerinde gösteriler yaparak ve çeteler oluşturarak faaliyete geçmeleri.
d. Yunanlılara İzmir ve yöresinin vaat edilmesi, müttefikler adına bir Yunan ordusunun İzmir'e çıkması, istila ve yıldırma hareketlerine girişilmesi.

Millî direniş hareketinin doğmasında başlıca etken olan bu olaylar hakkında biraz ayrıntı vermeye çalışacağız.

Öncelikle, işgalleri ele alalım. Ateşkesten hemen sonra, daha 1918 Kasım ayında İngilizler, savaşta işgal edemedikleri fakat daima göz diktikleri Musul ve bölgesini, sözde burada çıkmış bulunan kargaşalıkları bahane ederek işgal ettiler. 1919 yılı başlarında da Antep, Maraş ve Birecik'i işgal altına aldılar. Bu hareketler, Türkler tarafından ateşkes hükümlerinin bozulması şeklinde kabul edildi. Musul Meselesi Lozan Antlaşması'ndan sonra da uzun süre bir anlaşmazlık konusu olarak kalacaktır. Fransızlar da 1918-19 kışında Adana ve Mersin dâhil olarak Pozantı'ya kadar bütün

Çukurova (Kilikya)'yı işgal ettiler. Fransızların işgal kuvvetleri yalnız değildi, onların gözetimi altında birçok Ermeni intikama susamış bir halde memlekete geldiler, türlü yıldırı hareketlerine ve cinayetlere giriştiler. Müttefiklerin yerli Ermenilere birtakım ayrıcalıklar vermeleri Türkleri büsbütün korkuttu. Ermeniler, bir İntikam Alayı oluşturmuşlardı, bazıları Fransız üniforması taşıyordu. Ermeni fedailerinin, Adana'nın içinde bile yapmaya cesaret ettikleri katliamlar nihayet halkı ayaklandırdı. Adana'da hemen büyük bir miting yaparak bu cinayetleri protesto ettiler ve İstanbul gazetelerine Fransız işgalini protesto eden "feryatnâmeler" gönderdiler. İstanbul Hükümeti, bu millî tepki karşısında İstanbul'daki müttefikler temsilcisi İngiliz Amirali Calthrope'ın dikkatini çekti fakat sonunda olanları kabullendiler ve Adanalılara yatıştırıcı emirler gönderdiler. Bununla kalmayarak Allenby'nin ateşkes dışında şu isteklerini yerine getirmelerini bildirdiler: Ermenilere yapılan zararı tespit için gelecek yabancı subaylara her türlü kolaylık gösterilecek, Türk halkı elindeki silahları teslim edecekti (Adana olayları ve burada millî direnişin ortaya çıkışı hakkında olayların içinde olan Saip'in *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri* adlı eserinde ayrıntı vardır). Silahlı Ermeni çeteleri karşısında silahsız ve savunmasız bırakılmak istenen bölge halkı sultanın İngilizlerin zorlamasıyla verdiği emirleri dinlemeyerek varlığını kendi savunmaya karar verdi. Halk, "Öleceksek namusumuz ve şerefimiz ile ölelim." diyordu. Bir taraftan millî kuvvetler kurulurken öbür taraftan aydınlar Türk halkının haklarını savunmak için millî bir cemiyet, *İntibâh Cemiyeti*'ni, kurdular. Sonraları bu hareket genişleyecek, bütün güney vilayetlerine yayılacak, bu tarafta erkenden bir millî cephe kurularak Fransızlara karşı millet kahramanca mücadeleye girişecektir.

Güneyde bu işgaller olurken, 9 Mart 1919'da ufak bir İngiliz kuvveti (200 asker) Samsun'u işgal etti. Buna sebep bu yörede güvensizlik hareketlerinin görülmesiydi. İngiliz makamları ateşkesin 7. maddesini ileri sürerek harekete geçtiler. Fakat aslında bu asayişsizlik Rum çetelerinin eseriydi. Onlar beş yüz sene önce

Trabzon merkez olarak bir Yunan devletinin yaşamış olduğunu düşünerek orada bir Pontus Rum devleti kurmak hayaliyle buradaki ufak Rum azınlığı kışkırtıyorlardı. İstanbul'da *Rum Muhacirin Cemiyeti* adı altında faaliyet gösteren *Etnik-i Eterya* ihtilâl cemiyeti, Samsun halkına ajanlar göndererek çeteler kurduruyor, gizlice silah dağıtıyor, Yunan hükümetinin desteklediği bu cemiyetler ve çeteler orada Türklere saldırarak kargaşa çıkarmak istiyorlardı. Patrikhane Merkez Komitesi bu faaliyetlerle ilgiliydi. İngilizlere gelince Rum çeteleri Türklere saldırılarını artırmışlardı. Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a gönderilmesinin başlıca sebeplerinden biri bu durumdu. Onun, Samsun'a varır varmaz ilk ilgilendiği mesele bölgede asayişi geri getirmek olmuştur. 22 Mayıs 1919 tarihi ile hükümete gönderdiği raporda durumu şöyle anlatmaktaydı: "Mütarekeden sonra Yunanlı emeli güden bütün Rumlar her yerde şımardılar. Samsun havalisinde de Pontus hükümetini kurmak için birleştiler. Bütün Rum çeteleri, bu maksat uğrunda siyasi bir şekil aldı. Son zamanlarda Samsun havalisindeki Rum nüfuzunu artırmak için Rusya'da ne kadar Rum varsa buraya getirtilmeye çalışılmıştır. Bugün Samsun havalinde 40 kadar Rum çetesi vardır. Buna karşı Türk ahali, hükümet tarafından korunamadığından Laz çetelerini Trabzon havalisinden getirerek mal ve namuslarını korumak zorunda kalmışlardır. Bu suretle 13 Müslüman çetesi faaliyettedir. Samsun'da nüfus çoğunluğu Rumlardır fakat liva içinde ezici çoğunluk Türklerdedir."

Türk askerî kuvvetleri, Samsun havalisinde eşkıyalık hareketlerine karşı faaliyette bulunarak durumu yatıştırmışlardır. İngilizler de burada millî kuvvetlerle çatışmaya girmemek için ve zaten kuvvetleri az olduğundan Sivas Kongresi'nden sonra 20 Eylül 1919'da Merzifon, 4 Ekim 1919'da Samsun'daki kuvvetlerini çekmişlerdir. Böylece Rumların Pontus hülyaları suya düşmüştür. Esasen, bütün bu gibi meselelerin çözümü Batı Anadolu'ya çıkmış bulunan Yunan kuvvetlerine karşı yapılan büyük mücadelenin sonucuna bağlıydı.

İngilizler, Samsun'dan önce Doğu Karadeniz'de önemli Batum Limanı'nı işgal etmişlerdi ve Türk kuvvetlerinin çekilmesi üzerine Bakü dâhil Kafkasya ve Brest Litovsk Antlaşması ile Türklere geçen Kars ve Ardahan İngilizler tarafından işgal edilmişti. İran ve Afganistan'da da İngiliz nüfuzu yerleştiğinden böylece Batum'dan Hindistan'a kadar İngiliz imparatorluğu yeni bir yol tesis etmiş sayılabilirdi. İngiliz politikasının bu taraftaki faaliyet ve işgalleri bu açıdan ayrıntılarıyla görüşülmelidir. Fakat İngilizler, Kafkasya'dan çekilince Kars, Ermenilerin eline düşmüş olup Erivan'da kurulan Ermeni hükümeti önemli kuvvetler oluşturarak Doğu Anadolu'yu işgale hazırlanıyordu. İstanbul Hükümeti tehlikeyi görerek 3 Nisan 1919'da Kâzım Karabekir Paşa'yı Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin etmişti. Kâzım Paşa İstanbul'dan ayrılmadan Mustafa Kemal ile görüşmüş ve Anadolu'da Millî Mücadele'nin kurulması konusunda bazı kararlara varmışlardır. Kâzım Paşa'nın Ermenilere karşı Doğu Anadolu'yu başarıyla savunduğunu ileride göreceğiz. Şimdi, İstiklâl Mücadelesi'nin büyük mücadele sahnesine, yani İzmir ve Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali olayına geçiyoruz.

Yunanlı İzmir'de

I. Dünya Savaşı sırasında bir aralık İzmir ve yöresinin müttefikler tarafından nasıl Yunanistan'a vaat edildiğine yukarıda işaret etmiştik. Ateşkes imzalanınca, Yunanlılar müttefikler yanında yenen bir devlet tavrı takınarak amaçlarını açığa vurdular. Hâlbuki Yunanistan 1917'de savaşa girmiş, Türkiye ile ilişkilerini kesmiş, fiilen savaş ilân etmişti. Ateşkes imzalanınca Yunanlılar, Doğu Trakya demiryollarını müttefikler adına kontrol etmek üzere bu bölgeye askerlerini soktular fakat ateşkes maddeleriyle saptanmış olan bu durumu, Trakya'yı tamamıyla işgal etmek ve sonra Yunanistan'a katmak için bir bahane olarak kullanmak istediler.

İstanbul'da Patrikhane'de, *Merkez Komitesi ve İskân Cemiyeti* adı altında ihtilâlci bir cemiyet faaliyetteydi. Müttefiklerle

İstanbul'a gelmiş olan Yunan zabitleri, yerli Rumları kışkırtan tavır ve bildirimlerden çekinmiyorlar, Rumlar türlü gösteriler yapıyorlar, İstanbul'da Türk halkının üzüntüsüne sebep oluyorlardı. Yunan Amirali Kakolidi İstanbul'da Yunan kulübünde yaptığı bir konuşmada "Hellenizmin ana vatanı" diye bahsettiği İstanbul'a Yunan bayrağını getirdiğini söylüyordu. Venizelos, Paris Barış Konferansı'nda İstanbul üzerinde Yunan iddialarını açıktan ortaya koyamıyordu (zira müttefikler İstanbul'u uluslararası bir idare altına vermeyi tasarlıyorlar, gerçekte İngiltere bu şehri kendi nüfuzu altında muhafaza etmek istiyordu, sultan, Konya veya Bursa'ya gönderilecekti). Venizelos İstanbul'u açıkça isteyemiyorsa da, onun bir Yunan şehri olduğunu iddia ediyordu.

Venizelos, 30 Ocak 1919'da Paris'te büyük devletlerin Yüksek Sulh Meclisi'ne sunduğu bir raporla Meis Adası ile Marmara Denizi arasındaki Batı Anadolu'nun Yunanistan'ın işgali altına verilmesini istedi. Bunun gerekçesi olarak bu bölgenin bir Rum çoğunluğu tarafından iskân edilmiş olduğunu iddia ediyor, bu nedenle Wilson Prensipleri'ni hatırlatıyor ve sözde burada İzmir ve Aydın'da Rumların emniyetini tehlikeye düşüren ciddi kargaşalıkların çıktığını ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin uygulanarak müttefikler adına Yunanlıların burayı işgal etmesini talep ediyordu. Lloyd George, planlarını uygulayabilmek için Anadolu'da yeterli kuvvet bulunduracak durumda değildi, bunun için Yunanlıların isteği kendi planları için çok faydalıydı. Venizelos'un raporu incelenmek üzere bir komisyona yollandı. İzmir daha önce İtalyanlara vaat edilmiş olduğundan, İtalyan delegeleri Yunan isteklerine itiraz ettiler. Komisyon, Yunanlılara Kırkağaç, Ayvalık ve İzmir arasında bir bölgeyi işgal bölgesi olarak tayin etti. Arazi işlerine bakan merkezî komite, İtalyan itirazlarına rağmen İngiltere ve Fransa'nın desteği ile bu planı kabul etti. 6 Mayıs'ta Türkiye'deki Rumları korumak amacı ile Venizelos'a, İzmir'e iki üç tümen çıkarma izni verildi. Bununla beraber askerî uzmanlar şu görüşü ilâve etmek mecburiyetini duydular:

"Bu gibi hareketlerin ateşkes hükümlerine uygun olduğuna emin olmadığımız için bu kararın İtalyan ve Türk hükümetlerine vaktinde haber verileceğini kabul ediyoruz." Hâlbuki Venizelos herhangi bir Türk direnişine meydan bırakmamak için Türklere, çıkarma yapılmadan ancak 12 saat önce haber verilmesini önemle istiyordu. İngilizler, İzmir'de herhangi bir Yunan girişimine silahla karşı koymaya karar vermiş olan Nureddin Paşa'yı İstanbul Hükümeti nezdinde baskı yaparak oradan aldırmışlardı. Bu hazırlıklardan sonra 15 Mayıs sabahı İngiliz, Amerikan, Yunan ve Fransız savaş gemilerinin korumasında, Yunan askerî birlikleri İzmir'e çıktılar ve derhal katliama giriştiler.

Önceden silahları elinden alınmış Türk garnizonuna bağlı askerler ve diğer yüksek rütbeli subaylar soğukkanlılıkla öldürüldü, Müslümanlara ait binden fazla mağaza yağma edildi. Yunanlılara yalnız stratejik noktalar, kalelerin işgali izni verilmiş olduğu halde, Yunan kuvvetleri süratle memleketin içine ilerlemeye başladılar, hatta Paris Konferansı tarafından tayin edilmiş olan işgal sınırlarını aşmaya yeltendiler. Katliama uğrayan halk yerlerini yurtlarını bırakıp memleketin iç taraflarına kaçmaya başladı. İstanbul'da Rumlar, bu işgali bir bayram gibi kutluyorlardı. Facialar yurdun her tarafında süratle duyuldu ve bütün millet, bu haksız tecavüz karşısında bir vücut gibi dikildi. Her tarafta Yunan işgalini protesto etmek için mitingler toplanıyor, redd-i ilhâk adı ile Yunan işgalini red için heyetler oluşturuluyor, müttefiklere protesto telgrafları yağdırılıyordu, özetle bütün Türk milleti heyecanla bir anda birleşmiş ve ayaklanmış bulunuyordu.

Müttefikler dâhil, hiç kimse bu tepkiyi hesaplamamıştı. Her şeyi kabul ettireceklerine inandıkları, yorgun ve geleceğini metanetle beklediğini sandıkları Türkler şimdi, "Ya ölüm! Ya kurtuluş!" diye haykırarak ayaklanmıştı. İzmir işgali karşısında bu millî heyecan ve birlik, gerçekten millî Türk devletinin kuruluşuyla biten mücadelenin büyük olayıdır. İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'ndaki iki yüz bin kişinin toplandığı büyük mitingde

minarelerin ve siyaha boyanmış Türk bayrağının gölgesi altında Halide Edib Hanım şöyle haykırıyordu, "Allah'a, hakka, milletlerin ilâhi hakkına dayanan Türk milleti, bütün Müslüman ve Türk dünyasına davamızı ilân ediyorum." Sonra yazılan bildirgede, "Vatandaşlar, bu muazzam içtima'mızla biz bütün cihana gösteriyoruz ki, Türk buradadır, burada yaşayacak, burada ölecektir," diye belirtilmekteydi. Aynı günlerde Mustafa Kemal, büyük millî savaşın esaslarını tespit etmekteydi.

Yunanlıların hareket tarzı müttefikleri güç duruma soktu. Hak ve insaniyet adına hareket edenler şimdi suçlu duruma düşmüşlerdi. İlân edilen prensipler adına hakkı, insanlığı müdafaa edenler, Türkler oluyordu. Hindistan Müslümanları müttefikleri kınıyordu ve İngiltere için Müslüman dünyasının tepkisi, siyasi bakımından büyük bir önem taşımaktaydı. Bu durum karşısında İngilizler, Yunanlıları ılımlı hareket etmeye sevk etmek ve İzmir havalisinde soruşturma yapmak üzere milletlerarası bir soruşturma komisyonunun kurulmasını kabul etmek zorunda kaldılar. Bu komisyon, 7 Ekim 1919 tarihli raporunda şunları yazacaktı: "Mütarekeden beri Aydın vilayetinde Hristiyanlar tehlikede değillerdi. Güvenlik şartları, mütarekenâmenin 7. maddesine dayanarak İzmir istihkâmlarının işgalini gerektirmez. Asayişin korunması için yapılan işgal, gerçekte bir ilhakın bütün şekillerini göstermektedir." Amerikalı General Harbord da 19 Ekim'de raporunda "işgalden sonra İzmir'de çıkan karışıklıklardan" büyük devletlerin sorumlu olduklarını kaydetmiştir.

İstanbul'da bu olaylar karşısında hükümetin tutumu şu oldu: Hükümet yukarıda işaret ettiğimiz gibi Yunan hareketlerini protesto ederek bir soruşturma komisyonu gönderilmesini ister. Yunan işgalinin geçici olduğu, bölgenin kaderinin ancak barış konferansında yapılacak antlaşma sonunda belli olacağı düşüncesindedir. Yunan ilerlemelerini durdurmak için müttefikler nezdinde harekete geçer. Batı Anadolu'da Türk halkının

korunması ve jandarma miktarını artırmak için önlemler alır fakat hâlâ yatıştırma politikasına bel bağlayarak halkın direnme hareketlerine girişmesine ve silahlanmasına meydan vermek istemez. Yatıştırıcı bildiride bulunur. Çünkü silahlı bir direnişin barış konferansında devletin durumunu zayıflatacağı kanısındadır. Sultan nihayet, durumu görüşmek ve önlem almak üzere sarayda *Şûrâ-yı Saltanat* adı altında büyük bir danışma meclisi toplamaya karar verir.

Fakat her şey, artık Padişah hükümetinin uzlaşma ve yatıştırma politikasının tamamıyla iflâs etmiş olduğunu, milletin kendi savunmasını kendi eline aldığını, millî iradenin memleketin kaderinde son merci hâline geldiğini göstermekteydi. *Şûrâ-yı Saltanat*'ta yalnız hükümet ve önemli resmî kişiler değil, bütün millî kurumlar, bu arada üniversite (o zaman Darülfünun) ve *Hukuk-i Milliye Müdafa Cemiyetleri* gönderdikleri delegeler ile temsil edilmiştir. Şûrâya katılan delegelerin çoğunluğu kurtuluş için millî iradenin hâkim kılınmasını tek çare olarak öne sürerler. Örneğin, Celâleddin Arif Bey şunları söylemiştir: "Rumeli'den Erzurum ve Bayezid'e kadar gidiniz, buralardaki millet fertlerinin hepsi gazetelerdeki miting ve protestolardan da görüyoruz ki, bugün vatanın saadeti için kanlarını son damlasına kadar dökmeye azmetmiştir. Millet azmini gösterebilmek için evvelâ kendisini ifade edebilecek bir hâle getirilmelidir. Kendi azim ve iradelerini memleketlerini işgal etmiş olan hükümetlere de göstermiş olurlar." Rauf Ahmed Bey ise "Bugünkü durumumuz, harici siyasetimizin dayanacağı tek nokta kanaatimce Wilson Prensipleri'dir." iddiasındadır. Fakat onun Amerikan mandası teklifi, itirazlarla karşılandı. Ömer Feyzi Bey ise "Hükümetin vereceği oy milletin kaderine ait ise bu hakkı haiz değildir." dedi ve Millet Meclisi'nin toplanması zorunluluğu üzerinde durdu ve sözünü, "Hakikate doğru gitmek ve hakikati iltizam etmek lazımdır. Bu vaziyet ise ancak kendi mukadderatını milletin tayin etmesidir." diyerek bitirdi.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası adına Sadık Bey, "Millet rehberlerinin bir işareti bunun için (mücadeleye atılmak için) kâfidir, bu işareti bugün her tarafta sabırsızlıkla ve heyecanla beklerler." sözleriyle geleceği keşfediyordu (Bu söz 26 Mayıs 1919'da söylenmiştir). Ayrıca, Sadık Bey fiilî silahlı direnişe geçmenin zorunlu olduğuna işaret etti. Delegelerden Süleyman Nazif Bey, *Osmanlılık* ve imparatorluk fikrini terk etmenin zamanı geldiğini, millî birlik için çalışmanın ve Doğu'da İngilizlere karşı bir direniş cephesinin oluşturulabileceğini savundu.

Bu konuşmalar, o zaman hâkim görüşleri tespit bakımından özellikle dikkate değer. Damad Ferid siyaseti eleştiriliyor, millî iradeyi temsil eden millet meclisinin bir an önce toplanması ve millî menfaatlerin savunmasının ancak bu şekilde mümkün olacağını, millî silahlı direnişin zorunluluğu belirtiliyor, hatta memleketin bir lidere ihtiyacı olduğu ifade ediliyordu. Görülüyor ki, Mustafa Kemal bu fikirleri benimsemek yoluyla o zamanki genel duyguları temsil etmiştir. O daha başlangıçtan itibaren, memleketin ve halkın temsilcisi olmuş ve bu sayede hızla başarıya doğru yürüyebilmiştir. Yine bu konuşmalar gösteriyor ki, o zamanki kamuoyu, padişah siyasetinin iflâs etmiş olduğuna kanaat getirmiş ve millî siyaset cephesine dönmüştür. Türkiye'deki bu gelişmeler üzerine müttefikler İstanbul Hükümeti'ni Paris'te barış konferansına davet ettiler.

MUSTAFA KEMAL ANADOLU'DA

Erzurum ve Sivas Kongreleri: Millî İradenin Memleket Geleceğine Hâkim Olması İçin Mücadele

Mustafa Kemal, İzmir'in işgalinden sonra Samsun'a hareket etti. Fakat tayini için teşebbüsler daha nisan ayında başlamıştı. İstanbul'da Erkân-ı Harbiye bu atama işine ön ayak olmuştu. Saray, Sultan Vahdeddin ile Sadrazam Damad Ferid Paşa da, bu tayini o zaman desteklediler. Aslında, Mustafa Kemal'den başka bazı gözde paşalar Anadolu'ya, mesela Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'a 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilmişlerdir. Mustafa Kemal, o zaman sarayın takdir ettiği ve Vahdeddin'in güvendiği generallerdendi. O, *Yaver-i Şehriyârî* unvanını taşımaktaydı. Dünya Savaşı'nda memleketin kaderini elinde tutan ve birçok yanlış adımlarla felâkete sebep olan İttihatçıların kaçmasından sonra, onların ve özellikle Enver Paşa'nın muhalifi olan Mustafa Kemal'in nüfuzu artmış bulunuyordu.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesiyle esas rolü Erkân-ı Harbiye oynamış görünmektedir. Memleketin bulunduğu feci şartları en yakından gören ve bilgisi olan Erkân-ı Harbiye yüksek makamları da birçok aydınlar gibi Anadolu'da millî hareketin tek kurtuluş cephesi olduğunu görmekteydiler. Mareşal Fevzi Çakmak'ın belirttiğine göre, bu konuda aralarında görüşmeler de olmaktaydı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa ile sonradan onun yerine gelen Fevzi Paşa, Mustafa Kemal ile bu

konuda anlaşmışlardı. Mustafa Kemal'e Samsun'da ve çevresinde Rum Pontus teşkilâtının sebep olduğu kargaşalıkları giderme görevi verildi. Fakat bu görevi çok aşan geniş yetkiler ile Mustafa Kemal, III. Ordu Müfettişliği'ne atandı. Geniş bir heyeti vardı. Kâzım Karabekir kumandasındaki 15. Kolordu'dan başka 3. Kolordu onun emri altına verilmişti. Bu kolordunun merkezi Sivas'ta olup yeni kumandanı Refet Bey, Mustafa Kemal ile beraber İstanbul'dan hareket etmiş bulunuyordu. Kolordunun bir tümeni Amasya'da, diğeri Samsun'da idi. Fakat III. Ordu müfettişi Mustafa Kemal'e bu müfettişlik görevleri dışında diğer ordular ile iletişimde bulunmak, onlarla birlikte iş görmek, hatta gerektiğinde valilere emir vermek ve geniş bir alanda olağanüstü önlemler almak yetkileri de verilmişti. Kemal, Ankara'da Fuad Paşa kumandasındaki XX. Kolordu ile temasa geçme yetkisini de almıştı. Mustafa Kemal, gelecek için tasarılarını gerçekleştirmek amacı ile bu yetkilerin verilmesinde ısrar etmişti ve Erkân-ı Harbiye onun bu arzusunu yerine getirmişti. Mustafa Kemal, 1927'de Büyük Millet Meclisi önünde verdiği büyük nutukta bu yetkilerin kendisine verilmesinde tereddüt ile hareket edildiğini, hatta Harbiye Nazırı'nın mührünü okunmayacak şekilde bastığını söylemiştir. Erkân-ı Harbiye şüphesiz onu desteklemekteydi, sonradan Saray da İngilizlerin baskısına rağmen, bir süre onu desteklemekte devam edecektir. Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrılmadan önce Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'nda bulunan İsmet Bey (İnönü) ile görüşmüş ve anlaşmıştır.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçerken hiç şüphesiz orada Türk milletinin kendi iradesine dayalı bir teşkilât kurmaya ve dünyaya Türk milletinin sesini duyurmaya karar vermiş bulunuyordu. Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar, bu tasarıyı açık bir şekilde göstermektedir. Mustafa Kemal büyük nutukta bunu şöyle ifade etmektedir (ifade bugünkü Türkçeye uyarlanmıştır): "Osmanlı İmparatorluğu, padişah, halife, bu kelimeler boş laflardan başka bir şey ifade etmiyordu... Bu durumda

verilecek bir tek karar vardı: Millî hâkimiyet esasına dayanan kayıtsız şartsız bağımsızlığa sahip yeni bir Türk devleti kurmak. İşte İstanbul'dan ayrılmadan önce aldığımız karar buydu ve Samsun'a ayak basar basmaz bunu gerçekleştirmeye çalıştık."

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başladığı iş, her şeyden önce bir ihtilâldi: Fiilen otoritesini kaybetmiş ve Türk milletinin bağımsızlığını koruyamayacak bir duruma düşmüş olan Osmanlı saltanatı yerine, millî hâkimiyet esasına göre yeni bir devlet kurmak. Saray, Mustafa Kemal'in bu ihtilâlci kararını hissetmekte gecikmedi. Esasen İngilizler de İstanbul'da Mustafa Kemal'in bu kadar geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesinden şüphelenerek hükümeti sıkıştırmaya, sonra Erkân-ı Harbiye reisini görevden almaya çalıştılar. Damad Ferid öncelikle Mustafa Kemal'i İstanbul'a geri çağırdı, gelmeyince görevinden azletti ve Erzurum Kongresi'nden sonra onu tutuklamaya çalıştı. Mustafa Kemal ise asıl amacına ulaşıncaya kadar durumu idareye çalışmış, başlangıçta padişaha karşı doğrudan doğruya cephe almış görünmekten kaçınmıştır. O, uzak görüşlülüğünü, planını, askerî taktik uzmanı biri gibi aşama aşama gerçekleştirecektir. İlk iş, millî iradeyi temsil eden bir meclis, kongre toplamak olacak, ona dayanarak millî iradeyi temsil eden bir otorite meydana getirecektir. Bu amaç, Erzurum ve Sivas kongrelerinde gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal altı yüz senelik Osmanlı saltanatına ve halifeye karşı bu ihtilâl kararını verirken, davasının tamamıyla haklı ve kutsal olduğuna inanıyordu. Büyük *Nutuk*'ta diyor ki: "Esas olan Türk milletinin şeref ile yaşamasıdır. Bu ancak tam bir bağımsızlık ile mümkündür... Ne kadar zengin ve refahlı olursa olsun bağımsızlıktan mahrum bir millet, medeni milletler nazarında köleden başka bir muameleye layık değildir... ve Türk, vakûr, haysiyet ve şerefi yüksek bir millettir. Böyle bir millet için köle olarak yaşamaktansa yok olmak daha iyidir. Onun için ya istiklâl ya ölüm."

İstanbul'daki politikacılar başka türlü düşünmekteydiler. Onlar Türk milletini köle durumuna düşürecek fedakârlıklar ile

devleti, daha doğrusu kendi hayatlarını ve saltanatlarını devam ettirmeyi umuyorlardı. Bu iki asırdan beri Bâb-ı Âlî'nin yürüttüğü aşağılanma siyasetiydi. Büyük devletlerin yardım ve lütuflarını beklemek ve devletin haysiyetsiz bir hayat ile devamına razı olmaktı. Mustafa Kemal, millî iradeye, millî haklara dayanarak hür bir milletin mutlak şekilde bağımsızlığı davası ile ortaya çıkıyordu. O günkü şartlar içinde bu amacın gerçekleştirilmesini değil, hayalini bile imkânsız görenler ortadaydı. Fakat ateşkesten sonra yapılan haksızlıklar, milletin hayatına yapılan ihanet ve kasıtlar sonucunda Türk milleti aynı şeyi duymaktaydı. Millî bir lider bu arzuyu gerçek yapacaktı. İşte Mustafa Kemal'in büyük tarihî görevi buydu. Asya'nın mahkûm milletleri önünde ilk defa bu davayı bütün anlamı ve kapsamıyla ortaya koymak, onu başarılı kılmak Mustafa Kemal'in asıl büyük tarihî zaferi ve giriştiği hareketin ruh esasıdır.

Büyük *Nutuk*'ta, yani 1927'de her şey bittikten sonra söylenmiş sözlerde bu tarihî amaç ve görev mutlak bir açıklıkla ifade edilmiştir. Kuşkusuz Mustafa Kemal Anadolu'ya geçerken aynı düşünceler ile hareket etmiştir. Onun kafasındaki sorulara tarih olumlu cevap vermek zorundadır. Zira onun 22 Haziran 1919'da valilere ve orduya gönderdiği Amasya Genelgesi ve ondan sonraki hareketleri, başka bir şekilde yorumlanamaz. İstanbul Hükümeti de bu nedenle ona karşı cephe almakta gecikmemiştir.

Amasya Genelgesi şöyle demekteydi: 1. Vatanın bütünlüğü tehlikededir. 2. Merkezî hükümet üstüne aldığı sorumluluğun gerektirdiği şeyleri yerine getirememektedir. Bu durum milletin hiçe sayılması sonucunu vermektedir. 3. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. 4. Duruma çare bulmak, milletin hak isteyen sesini dünyaya işittirmek için her türlü baskı ve kontrolden kurtulmuş serbest bir millî heyetin ortaya çıkması gereklidir. 5. Anadolu'nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. 6. Bunun için bütün vilayetlerin her livâsından üç delegenin en kısa

zamanda yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekir. 7. Her ihtimale karşı bu hazırlığın gizli tutulması ve delegelerin seyahatlerini kimliklerini belli etmeden yapmaları uygun olur. 8. Doğu vilayetleri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilayet delegeleri Sivas'a erişebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas genel toplantısına katılmak üzere oradan hareket edeceklerdir.

Mustafa Kemal bu kararı, Amasya'da Rauf Bey, Refet Paşa, Ali Fuad Paşa gibi arkadaşlarıyla görüştükten sonra almıştı. Aynı zamanda, her tarafa gönderilen bir yazı ile İzmir ve Aydın'ın işgaline karşı protesto mitingleri düzenlenmesini ve milletin dünyaya sesini duyurmasını istedi.

Amasya Genelgesi millî ihtilâlin başlangıcı, millî iradeyi teşkilâtlandırmaya çağıran bir belge, yeni Türk devletinin kuruluşuna doğru ilk adımdır ve Mustafa Kemal'in gerçek amacını ortaya koymuştur. Bu ihtilâlci ve cesur kararı alırken arkadaşları onun kadar kesin davranmadılar ve bazı tereddütler gösterdiler. Gerçek inkılâpçı o idi. İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in gerçek amacını erkenden keşfederek onu görevden aldı. Dâhiliye Vekili Ali Kemal vilayetlere gönderdiği 23 Haziran tarihli bir genelgede, İngiliz yüksek komiserinin isteği üzerine Mustafa Kemal'in görevinden azledildiğini bildirdi. Hükümet ondan yetkilerini alarak girişiği harekette faaliyetlerini yasaklamaya çalışıyordu. Mustafa Kemal, kongreler toplanıp gereken yetkilerini bu kongrelerde beliren millî iradeye dayandırıncaya kadar, bu azli kabul etmedi. Esasen, ordu arkasından ayrılmadı. Sivas valisi, İstanbul'dan Mustafa Kemal'in faaliyetine son vermek, hatta onu tutuklamak emri aldı. Sultan, Ali Kemal'i onaylamaktaydı. Bu andan itibaren millî ihtilâl başlamıştı. Şunu belirtmek lazımdır ki, Türk bağımsızlık savaşı ilk aşamada bir millî ihtilâl hareketi olarak başlamıştır. Hâkimiyetin kaynağını sultandan alıp millete aktarma şeklinde kendini göstermiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'nin gönderdiği emirleri

dinlememesi ve millî bir kongre toplamaya karar vermesi bir ihtilâl niteliğindeydi.

Mustafa Kemal, Sivas'a geldi, halk ve ordu onu, Çanakkale kahramanı bir millî lider olarak heyecan ve sevgi ile karşıladı. Sivas valisi Mustafa Kemal'i tutuklamaya cesaret edemedi. Bu amaçla Sivas'a gelmiş olan Elazığ valisi Ali Galip de girişiminde başarılı olamadı. Mustafa Kemal oradan Erzurum'a hareket etti.

Erzurum'da *Vilayet-i Şarkiyye Müdâfaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti*'nin girişimi ile 3 Mart 1919'da Doğu vilayetlerinin geleceğini göz önünde tutan bir kongre toplanmasına karar verilmişti. Mustafa Kemal, Sivas'tan Erzurum'a hareket etti (3 Temmuz). Bir hafta sonra görevinden ve askerlikten istifa ettiğini padişaha bildirdi. Bundan önce Erzurum ve Bitlis valileri ile Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın bulunduğu bir toplantıda Millî Mücadele'ye devam edeceğini açıkladı, toplantıdakiler kendisini takip edeceklerine söz verdiler ve hareketi onun idare etmesini istediler. O bütün bu karar ve hareketlerinde belli başlı askerî şeflerle temas halinde bulunuyor, onlarla ahenkli çalışıyordu. Bu şefler arasında İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa, o zaman Sulh Hazırlık Komisyonu'nda başkanlık yapan İsmet Bey (o zaman miralay) bulunmaktaydı. Nihayetinde istifasını millete açıkladı.

Erzurum Kongresi'nin açılması 10 Temmuz günü için kararlaştırılmıştı. Fakat delegelerin gecikmesi ve diğer sebepler yüzünden kongre ancak 23 Temmuz'da açıldı. Mustafa Kemal'in çabalarıyla vali ve kumandanların iş birliği, bu tarihî ve hayati kongrenin toplanmasını sağladı. Özellikle, ordu kumandanları onu istifa etmemiş gibi sadakatle dinliyorlar ve emirlerini derhal yerine getiriyorlardı. O, birçok hallerde, hatta askerî olmayan işlerde kararlarını mülkî yetkililerden saklıyor ve yalnız askerlere bildiriyordu. Konya valisi Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi üzerine Mustafa Kemal orduya millî davaya başlamak üzere bir genelge sundu ve genelge diyordu ki, devletin ve milletin yazgısının belirlenmesinde millî irade hâkimdir. Ordu bu millî iradenin hizmetkârıdır.

Mustafa Kemal, ordu kumandanlarına vazifeleri başından ayrılmamalarını bildirdi. İşgal kuvvetlerinin zoru ile hükümet bir askerî birliğin kaldırılmasına karar verdiği taktirde, merkezî hükümetin buna ait emirlerinin dinlenmemesini istedi. Mülkî idarenin de millî harekete katılmasını istedi. Bu suretle o, Anadolu'da devlet kuvvetlerini ve teşkilâtını kendi emri altında, millî davaya sıkı sıkıya bağlamak istiyordu. İstanbul Hükümeti ise bu hareketi açıkça kendisine karşı bir isyan kabul ediyordu. Atatürk bağımsızlığını ve millete hizmet kabiliyetini ve imkânını kaybettiği için İstanbul Hükümeti'nin, Anadolu'ya bağımlı olmasını, yani yasal hâkimiyetin Anadolu'da olduğunu savunuyordu. İleride bütün olaylar onun bu görüşünde ne kadar haklı olduğunu gösterecektir. Fakat ileriyi göremeyen birçok politikacı, bu hayati anda, saltanatın ve hükümetin otoritesi ve tek yasal egemenliği fikrinden kendilerini kurtaramadılar ve neticede millî harekete zararlı faaliyetlerde bulundular.

Mustafa Kemal, sultan üzerinde baskı yapmak üzere onun tarafından bir millî meclis oluşturulması ve millî hareketi sultanın girişimlerine bırakma teklifleri de alıyor fakat böyle düşünenleri onaylamıyordu. Bu fikirde olan Samsun valisi Hamid Bey'e şöyle diyordu, "Evvelâ millî bir hükümetin dayanacağı temeli ortaya çıkarmak gerek, bu da Erzurum ve Sivas kongreleri ile mümkün olacaktır." Bu söz, Mustafa Kemal'in bu kongreleri toplamaktaki amacını açık bir şekilde göstermektedir. Bu da sultana bağımlı olmayan bir hükümet oluşturmaktır.

Mustafa Kemal'in bu ısrarı yakın iş arkadaşlarıyla arasında bazı görüş ayrılıkları çıkmasına sebep olmuş ve bu hâl Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Mustafa Kemal görüşlerinin yerindeliğini 1927'de büyük nutukta açıklamaya ve incelemeye çalışmıştır. Mustafa Kemal'in diğerlerinden farkı uzağı görmesi, tam bir ihtilâlci olarak radikal çarelere başvurması, ideallerindeki kesinlik ve derinliktir. O, diğerlerinden farklı olarak, bu yüksek ve uzak ideali gerçekleştirecek kuvvet ve

enerjiyi kendinde ve milletinde hissediyordu. Aynı zamanda büyük stratejist olarak dava için dünya siyasi koşullarının sağladığı imkânları iyi tahmin etmiş ve hesaplamıştır.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da nihayet bir okulun salonunda toplandı ve ilk gün Mustafa Kemal'i başkanlığa seçti. O, durumu açıklayan bir nutuk verdi ve delegeleri yalnız Şark vilayetleri değil, bir bütün olarak memleketin büyük davası üzerine çekti. Erzurum Kongresi kararları sonradan Sivas Kongresi'nde ve Büyük Millet Meclisi'nde alınan kararlara esas olduğu için çok önemlidir. Aynı nutukta, Mustafa Kemal millî haklarını hiçbir kuvvetin yok edemeyeceğini belirterek millî ruhun ve iradenin başarılı olacağına inancını delegelere açıkladı. Bunun için Anadolu'da millî iradeye dayanan bir meclis ve kuvvetini bu meclisten alan bir hükümet oluşumu gerektiğini açıkladı.

14 gün süren Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal'in tespit ettiği şu hedefleri bir bildirge halinde ilân etti:

1. Millî hudut içinde vatan bir bütündür, onun muhtelif kısımları ayrılamaz (vatanın bütünlüğü prensibi, doğuda Ermenilerin, güneyde Fransızların, batıda Yunanlıların işgal ve istila hareketlerine karşı mukavemet ve savaş kararı demektir).
2. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve İstanbul Hükümeti'nin dağılması halinde, millet bir bütün olarak müdafaa ve mukavemet edecektir (Millî bağımsızlık prensibi. Bununla milletin bölünmezliği ve bağımsızlığı esası ilân ediliyor ve bunu korumak için savaşı göze alıyordu). Sultanın hükümeti dağılsa bile, Türk milleti ve onun yaşama ve bağımsızlık hakları devam edecektir. Türk devleti, sultana değil, Türk milletinin iradesine bağlıdır (Bunda "millî iradenin üstünlüğü" esası ifadesini bulmuştur).
3. Vatanın bağımsızlığını korumaya İstanbul'daki merkez hükümet muktedir olamadığı takdirde, bu gaye ile geçici bir hükümet teşekkül edecektir. Bu hükümeti, Millî Kongre

seçecektir. Kongre toplantı halinde değilse, bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır. (Bu madde ile millî iradeye icra kuvveti ve örgütlenme hakkı isteniyor ve ona, sultanın tayin ve onayına gerek kalmadan devlet işlerini yürütme yetkisi tanınıyordu. Burada kullanılan geçici kaydı sultanı ve onun hükümetini tek yasal makam sayanlar karşısında kabul edilmiş bir kayıttır. Millî hareketin başlangıcında, hatta sonra Büyük Millet Meclisi toplandığı zaman dahi Mustafa Kemal bu noktayı ihmal edemedi. Çünkü henüz memleketin büyük bir kısmı onun mutlak millî irade hâkimiyeti esasını, tam anlamıyla ihtilâlci görüşünü benimseyecek durumda değildi. Bu yüzden Mustafa Kemal, esas amaç olan millî kurtuluş savaşına zarar vermemek ve ayrılık doğmasına meydan bırakmamak için kayıtsız şartsız millî hâkimiyetin ilânını sonraya bıraktı. O zaman, Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları arasında dahi bu prensibi kabul etmeyenlerin bulunduğu düşünülürse, onun ihtilâlci amaçlarını hemen ortaya çıkarmakta tedbirli hareket etmesinin sebebi anlaşılır. Fakat aşağıda görüleceği gibi, daha o zaman saray ve hükümeti bu hareketteki ihtilâlci esası belirlemede güçlük çekmemiş, Mustafa Kemal'e ve kongreye karşı cephe almıştır. Saray ve hatta Mustafa Kemal'in yanında bulunan birçokları hareketi, müttefikler üzerinde etki yapmak için millî tezahürat seviyesinde bırakmak düşüncesindeydiler. Mustafa Kemal ise ona radikal bir millî ihtilâl karakteri verdi ve bu hedefi adım adım gerçekleştirdi.)

4. Bu mücadelede millî kuvvetleri harekete geçirmek ve millî iradeye hâkim kılmak esastır (bu madde ile 3. Maddede az çok ifade edilen ihtilâlci prensip ifade edilmektedir).
5. Hristiyan unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve içtimaî dengemizi bozucu ayrıcalıklar verilemez (bu madde ile doğuda Ermenilere özerk bir idare vermek isteyen müttefiklerin bu siyaseti red ediliyordu).

6. Manda ve himaye kabul edilemez. (O zaman, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları hesap eden birçok aydın büyük bir devletin himaye ve idaresini isteyerek memleketin parçalanmasını önlemenin mümkün olduğunu düşünüyordu. Böylece büyük bir devletin diğerlerine karşı menfaatlerimizi savunacağı hesaplanıyordu. Bu yaklaşım, memleketin bağımsızlığını ve şerefini bir pazarlık konusu yapmaya alışmış olan eski Bâb-ı Âli politikacılarının zihniyetiydi. Millî iradenin mutlak egemenliği prensibini savunan bir lider için bu fikri kabul etmek mümkün değildi. Bu savunduğu fikri inkâr etmek olurdu. Bağımsız bir devlet kurmak, bütün ihtilâl hareketlerini millî iradenin hâkimiyeti esasına dayandırmak isteyen bir millî lider için başka bir devletin himaye ve vasîliğini kabul etmek çelişkili bir fikirdi. Nihayet, başka bir milletin vasîliğini kabul etmeyi, tarihinde hiçbir zaman bağımsızlığını kaybetmemiş bir millet ve onun kahraman önderi kabul etmezdi, bu nedenle o zaman birçokları tarafından, bir çözüm şekli olarak ileri sürülen bu fikir, Mustafa Kemal'in öncülüğüyle, kongre tarafından reddedildi.)
7. Kongre, Millî meclisin derhal toplanmasına ve meclisin hükümet icraatını kontrol etmesine çalışılacaktır. (Kongre, Mustafa Kemal'in düşündüğü gerçek bir millî hükümetin varlığı için yeter derecede yetkili bir oluşum değildi. Delegeler, millet tarafından seçilmiş değillerdi. Mustafa Kemal, bu amacı 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni toplamak yoluyla gerçekleştirecektir.)

İstanbul Hükümeti, bu millî kongrenin toplanmasına engel olmak için önlemler almıştı. Damad Ferid Paşa kongrelerin dağıtılması için askerî ve sivil makamlara emirler gönderdi. Fakat ordunun aldığı karşı önlemler sayesinde, hükümetin bu girişimleri boşa çıkarıldı.

Kongre esnasında Mustafa Kemal'in lider konumunu ortadan kaldırmak isteyenler çıktı. Tüzüğe göre seçilen Temsil Heyeti içinde Mustafa Kemal, Rauf Bey bulunuyorlardı. Temsil Heyeti'nde bazıları; yalnız vilayet temsilcilerinin bulunmasının, dışarıda daha iyi etki yapacağını, Mustafa Kemal'in adını görenlerin millî hareketi kişisel amaçlara bağlamalarının muhtemel olacağını ileri sürüyorlardı. Fakat Mustafa Kemal, büyük *Nutuk*'ta itiraf ettiği gibi, millî iradeyi harekete geçirmek için Kongre'yi aydınlatmak ve idare etmek zorunluluğuna inanıyordu. Sonra da Kongre'nin yürütme heyeti olan Temsil Heyeti'nde görev aldı. Bu teşkilât, yeni Türkiye devletinin ilk özü sayılabilirdi. Gerçekten, bir Osmanlı Mebusân Meclisi vardı fakat toplantı halinde değildi, memleketin ve millî iradenin gerçek temsilcisi bu Mebusân Meclisi'nin olması gerekirdi. Onun için Erzurum Kongresi bu meclisin toplanmasını da istekleri arasında belirtti. İleride İstanbul'da toplanacak olan bu meclisin başarısızlığı üzerinedir ki, Mustafa Kemal Anadolu'da, Ankara'da milleti temsil eden gerçek bir Millet Meclisi toplayacak ve yeni Türk devletinin kuruluşunda bu, kesin adımı oluşturacaktır. Erzurum Kongresi sonunda 15. Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir'e gelen Harbiye Nazırı'nın bir telgrafında, Mustafa Kemal'in derhal tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi emrediliyordu. Bu emir yerine getirilmedi.

Bu sırada Kara Vasıf'ın kurduğu gizli bir teşkilât bütün orduyu emri altına almak istiyordu. Mustafa Kemal, böyle gizli bir baskı kuruluşuna gerek olmadığı düşüncesi ile bunu onaylamadı.

Erzurum Kongresi'nin izlediği amaçlardan biri, büyük devletlere buradaki Türk varlığını tanıtmak ve bu Türk yurdunda bir Ermeni yurdu kurmak isteyenlere karşı millî iradeyi belirtmekti. Onun için Kongre'de alınan kararlar yabancı devletlere bildirildi. Erzurum Kongresi, doğu vilayetleri için toplanmıştı. Mustafa Kemal, memlekette benzeri bütün örgütleri temsil eden ve bütün milletin iradesine tercüman olacak bir kongrenin Sivas'ta toplanmasına Amasya Genelgesi ile girişmiş bulunuyordu. 2 Eylül'de

Mustafa Kemal Sivas'a geldi. Fakat delegeleri seçtirip Sivas'ta toplamak kolay olmadı. İstanbul Hükümeti buna engel olmak üzere önlemler almakta ve gerici akımlar, bu kongreyi memleket çıkarlarına aykırı göstermekteydiler. Diğer taraftan Sivas'a gelen Fransız jandarma müfettişi M. Brunot, kongre toplandığı takdirde Sivas bölgesinin işgal olunacağını bildirdi. İstanbul Hükümeti de bu haberi onayladı. Sonradan Fransız kumandan bu kongrenin, müttefiklere karşı düşmanca hareketlerde bulunmadığı takdirde toplanmasına izin verilebileceğini bildirdi. Mustafa Kemal bunda, bütün kongre üyelerinin toplanmasına izin verdikten sonra, onların toplam tutuklanması amacını sezdi. İstanbul Hükümeti'nden de aynı nitelikte telgrafların gelmesi, sultan hükümetinin işgal kuvvetleriyle işbirliği halinde çalıştığına şüphe bırakmıyordu.

Bununla beraber delegeler seçilip gönderildi. Erzurum Kongresi üyelerini ve dolayısıyla Doğu vilayetlerini temsilen kongrenin seçmiş olduğu Heyet-i Temsiliye, başlarında Mustafa Kemal olduğu halde Sivas'a gelmiş bulunuyorlardı.

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da saat 2'de resmen açıldı. Sabahleyin Mustafa Kemal, Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve başkalarının toplanarak kendisini Kongre başkanlığına seçmeme kararı aldıklarını öğrendi. Kongre açıldığı zaman, her vilayet delegesinin alfabetik sıra ile başkanlık yapması ve böylece dışarıda iyi bir etki bırakmak suretiyle şahsiyet meselesinin ortadan kaldırılacağı öne sürüldü. Bu teklif, oya sunuldu ve reddedildi. Sonra üç oy dışında Mustafa Kemal, üyelerin oyu ile başkanlığa getirildi. Bu girişimler dikkate değer. Çünkü memleketin vatansever ve kabiliyetli bir lidere muhtaç bulunduğu bir zamanda, kişisel rekabetler onu görevden uzaklaştırmaya çalışıyor; Türk Millî Mücadelesi'ni bu eşsiz önderden yoksun bırakmak istiyordu. Mustafa Kemal büyük *Nutuk*'ta, başkanlık makamına geçme kararında olduğunu, bunun kendisi için bir vatan borcu olarak kabul edildiğini ve hareketin başarılı olması için kendisinin mücadeleyi idare etmesi gerektiğini, kısaca memleketin bir millî

idare ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Millî dava, onun şahsında toplanmamış, onun bütün engelleri yıkmasını bilen iradesine tâbi olmamış olsaydı başarıya ulaşamazdı. Bunu ona karşı olanlar da sonradan onaylamışlardır.

Başkanlığa seçilmekle Mustafa Kemal, millî hareketin başına milletin delegeleri tarafından getirilmiş oluyordu. Artık otoritesini bu kaynaktan alıyor ve kendisini sultanın hükümetinden daha yetkili görüyordu. O, liderlik mücadelesini kazanmıştı fakat bunu lider olma zevki için değil, vatanı kurtarmak ve tam bir kudretle hizmet etmek için istemişti. O zamanki koşullar içinde birçokları dikkatli hareket etmekten dem vurdukları halde, o kendi şahsını her türlü tehlikelerin önüne atmaktan çekinmiyordu.

Atatürk bu tarihlerde Çanakkale kahramanı bir vatansever olarak genel hürmet görmekteydi. Kongre'nin Sivas'ta toplanmasındaki sakıncaları bildiren Sivas valisi Reşid Paşa'ya Mustafa Kemal fikrinde ısrar ettiğini yazınca Reşit Paşa'nın cevabı şu olmuştu, "Vatanseverliğiniz inkâr edilemez olduğundan ve vatanın selameti söz konusu bulunduğundan bu konuda son kararı vermek size aittir."

Kongre'nin ilk günlerinde konuşulacak konular üzerinde tartışmalar yapılırken bu konuların siyasi içerikte olup olmadığı şeklinde garip bir fikir ortaya atıldı. Bu sultanın siyasi hak ve yetkilerini hâlâ korumak çabasıyla öne sürülüyor, Kongre'nin fikri sıradan bir millî gösteri hareketinden ibaret bulunduğu aşılanmaya çalışılıyordu. Bu görüşün Mustafa Kemal'in ihtilâlci görüşüne taban tabana zıt olduğunu söylemeye gerek yoktur. Kongre'nin siyasi içerikte olduğu gerçeği kabul edildikten sonra Erzurum Kongresi kararları gözden geçirilerek orada ifade edilen esasların bütün memleketi kapsayacak şekilde değiştirilmesine gidildi. *Şarkî Anadolu Müdafa-i Cemiyeti* yerine *Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti* adı kondu. Amerikan mandası kabul edilmesi hakkında Kongre'ye sunulan muhtıra üzerine uzun tartışmalar oldu. Bunu özellikle imparatorluğun parçalanmasını

önleyecek bir tedbir olarak düşünüyorlardı. Bekir Sami Bey, bu konuda Amerikan temsilcisi ile temasa geçmiş o da Türk milleti adına başkan Wilson ve Senato'ya başvurulmasını tavsiye etmişti. Amerika mandasını İngiltere'nin de sonunda kabul edeceği düşünülüyordu. Amerika'nın siyasi amaçlar beslemeden Türkiye'nin kalkınmasına yardım edecek tek ülke olduğu da iddia ediliyordu (Halide Edip Hanım'ın fikri). Vasıf Bey, Kongre'ye mandanın özü hakkında bilgi verdi ve prensip olarak kabulünü istedi. Bekir Sami, İbrahim Fazıl Paşa ve Refet Bey Amerikan mandasının kabulünden yana açıklamada bulundular. Raif Efendi ise manda karşıtı konuştu. Sonunda muhtırayı verenler geri aldılar. Nihayet Amerikan Kongresi'nin Türkiye'deki gerçek şartları incelemek üzere bir heyet göndermesi hakkında bir mektup yazıldı. Fakat Mustafa Kemal, o zaman buna önem vermediğini ve mektubun gönderilip gönderilmediğini hatırlamadığını söylemiştir.

Sivas Kongresi 11 Eylül 1919'da sona erdi. Ertesi gün Mustafa Kemal İstanbul Hükümeti ile ilişkileri kesti ve 13 Eylül'de sultan hükümetinin seçimlerle Mebusân Meclisi'ni toplamaya yanaşmadığını ileri sürdü. Bir Millet Meclisi'nin mümkün olan en kısa zamanda toplanması gerektiğini ordu kumandanlıklarına bildirdi. Bu yolla Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal, sultanın hükümetini tamamıyla bertaraf etmek, Anadolu'da millî hâkimiyet esasına göre yeni bir Türk devleti kurmak üzere en önemli kararı açıklamış bulunuyordu. Millet Meclisi'nin toplanması için gönderdiği bu tamimde, *Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin derhal seçim hazırlıkları yapmasını ve gönderilecek mebus miktarının tespitini istemekteydi. Aynı zamanda bütün devlet memurlarının Millî Kongre'nin emirlerine uymasını, İstanbul'dan değil Kongre'nin seçtiği Heyet-i Temsiliye'den emir alması gerektiğini bildirdi. Karşı gelenler, millet adına cezalandırılacaktı. Irk ve din ayrılığı gözetilmeden, herkesin hayatı, malı, şerefi ve memleketin güvenliği garanti ediliyordu. Bu yolla devlet ve sorumlulukları da Millî Kongre, daha doğrusu onun temsil eden Heyet-i Temsiliye

ve başı Mustafa Kemal tarafından devralınmış bulunuyordu. İhtilâl tamdı. Bundan sonra sultanın hükümeti ile Mustafa Kemal arasında şiddetli bir mücadele başlayacaktır, İstanbul Hükümeti ile ilişkilerinin kesilmesi sonucunu veren olaylar, Sivas Kongresi esnasında geçmiştir. Çeşitli kaynaklardan gelen haberler, Kongre sırasında İstanbul Hükümeti'nin İngilizlerle iş birliği halinde Doğu Anadolu'daki kabileleri harekete geçirmek, Kongre'yi basmak ve üyelerini tutuklamak girişiminde bulunduğunu göstermekteydi. Harput valisi Ali Galip Bey bu hareketin başındaydı. Bir İngiliz kurmayı Nowil, Bedirhaniler ile Ali Galip Malatya'ya geldiler. Burada kabilelerin toplanmasına çalışılıyordu. Mustafa Kemal Diyarbakır ordu komutanlığına bağlı birliklerden bazılarını harekete geçirerek Ali Galip'i ve yoldaşlarını tutuklamaya ve dağıtmaya çalıştı. Bu kuvvetler Malatya'ya geldiler fakat söz konusu şahıslar kaçmışlardı. Onların, kabileleri toplayarak bu kuvvetleri baskına uğratmak istedikleri öğrenildi.

2 Eylül 1919'da Ali Galip'e dâhiliye vekili tarafından gönderilen yazı, tarihî bir önem taşır. Burada Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Ferid Paşa'nın onayı ile şunları yazmaktaydı: "Erzurum'da bazı şahıslar toplanıp birtakım kararlar almışlar. Bunlar memlekette ve dışarıda kötü etki bırakmıştır. İngilizler, bunu bahane ederek Samsun'a kuvvetler çıkarıp memleketin önemli geniş alanlarını işgale hazırlanmaktadır. Sivas'ta sekiz on kişi toplanacakmış. Bu aslında önemsiz ise de, Avrupa'da geniş yankı yapmaktadır. Ordunun her derece subayı ile askeri bu şahısların görüşlerini benimsemektedir. Sizin göreviniz, güvenilir yüz veya iki yüz adam alarak bu şahısları tutuklamaktır. Bunları bölgenizdeki kabileler arasından toplayabilirsiniz. Böylece bu maceracıların Sivas'ta toplanmasına engel olabilirsiniz. Hükümet, yabancıları işgal niyetlerinden vazgeçirebilir. Sizi padişahın iradesi ile Sivas valisi ve kumandanı atadık."

Bu suikasttan haberdar bulunan Mustafa Kemal, dâhiliye nazırını şiddetle suçlayan bir telgraf gönderdi: "Milletin padişaha isteklerini bildirmesine engel oluyorsunuz. Düşmanla iş birliği

yapıyorsunuz. Millete bunun hesabını vereceksiniz," dedi. Bu olay, 10 Eylül'de oldu. Mustafa Kemal bu kararların padişah ve Sadrazam Ferid Paşa'nın bilgisi dâhilinde alındığı görüşündeydi. Durumu aydınlatmak için Mustafa Kemal doğrudan doğruya padişahla temasa geçmek istedi, hükümetin kabileleri ayaklandırarak arada Müslüman kanının dökülmesine sebep olacaklarını padişaha çektiği telgrafta bildirdi. Bu oyunlara son verilmesini, hükümetin namuslu ve vatansever kimseler tarafından oluşturulmasını, aksi halde milletin hükümet merkezi ile her türlü ilişkisini keseceğini, ordunun milletle beraber olduğunu ilâve etti. Böylece o, milletin ve ordunun iradesini temsil ettiği inancındaydı (Bu kararları, daima orduya genelgelerle bildirmeye de dikkat ediyordu). Fakat İstanbul'da onun padişahla doğrudan doğruya ilişkiye geçmesine ve bu isteklerini bildirmesine engel oldular. Bunun üzerine 12 Eylül'de Mustafa Kemal İstanbul ile Anadolu arasında her türlü haberleşmeyi yasakladı. Anadolu'nun İstanbul Hükümeti ile bağlantısı kesildi. Anadolu artık sultanın hükümetinden değil, Kongre'nin temsilcilerinden, Mustafa Kemal'den emir alacaktı. Son hareketle bu, fiilen sağlanmış oluyordu.

Burada, İstanbul Hükümeti'nin durumu ve aldığı önlemler hakkında biraz bilgi vermek olayların gelişimi ve devletin içinde bulunduğu gerçek şartları öğrenmek bakımından faydalı olacaktır. Paris'te toplanan barış konferansında Türklerle yapılacak barış antlaşması sona bırakılmıştı. Nihayet haziranda, yani Mustafa Kemal Anadolu'ya gönderildikten bir ay kadar sonra Damad Ferid Paşa kendisini Paris'e davet ettirdi ve müttefiklere barış hakkında Osmanlı isteklerini bildirdi. Bu istekler, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşman elinde bulunan Arap memleketleri de dâhil olarak bir bütün halinde korunması esasında birleşiyordu. Arap memleketleri için özerklik kabul ediliyor, Ermeniler için bazı garantiler veriliyor, özellikle çürük bir yapı halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı, her şeyin üstünde tutuluyordu. Bu Halife-Sultan'ın durumuna uygun bir siyasetti. Mevcut çürük

yapıyı korumak için İngiliz himayesine sığınılacaktı. Milyonlarca Müslüman tebaası dolayısıyla İngiltere'nin, Osmanlı halifesini himaye görevini üzerine alacağı ve koruması altındaki bu devleti bütün olarak muhafazayı kendi çıkarı kabul edeceği umuluyordu. Bu nedenle, Damad Ferid Hükümeti İngilizlere yaranmak için her şeyi yapıyordu. Bu politikaya karşın Mustafa Kemal ve milliyetçiler, Türk milletinin başına bela olan Osmanlı İmparatorluğu fikrini tamamıyla bırakmak, onun yerine Türk milletine dayanan ve yalnız onun çıkarlarını hesaba katan millî bir politika taraftarıydılar. Anadolu'da ve Trakya'da yalnız Türklerden oluşmuş Türk millî devletinin kurulmasını istiyorlardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyet fikrinin kazandığı önem ve büyük devletlerin bu esasa değer vermeleri (hiç olmazsa görünüşte) sebebiyle, en akıllıca ve ümit verici politika da buydu. Bu nedenle milliyetçilerin görüşü milletlerarası şartlar bakımından da en uygun politikaydı. Bu şartlar, zaferin onlarda kalmasında başlıca rol oynayan sebeplerdendir. Buna karşın yeni Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'nin himayesi altında korunması Türk milletinin değil, Osmanlı Hanedanı'nın çıkarınaydı. Bu suretle iç politikada meydana gelen derin değişiklik kendini dış politikada ifade etmekteydi.

Müttefiklerin Osmanlı sadrazamının köhne ve iddialı isteklerine karşı tepkisi bütün milletin derin acı ile hissettiği sertlikte oldu: Fransız Başbakanı Clemenceau, Türklerin hâkimiyetinden çıkmış ve müttefiklerin işgali altına girmiş hiçbir milletin tekrar Türk hükümetinin idaresi altına verilmeyeceğini, çünkü Türklerin tarihte nereye gittilerse oranın ilerlemesine engel olduklarını acı ve alaylı bir dille ifade ederek bu planın tartışmaya dahi değmediğini söyledi. Bir tokat gibi inen bu acı cevapla ezilmiş olan Damad Ferid, utanç içinde memlekete geri döndü. Clemenceau'nun bu haksız ve merhametsiz sözleri bütün Türkler, bu arada doğal olarak Mustafa Kemal üzerinde de derin bir etki yaptı. Millet, artık medeni dünyanın, Osmanlı İmparatorluğu hakkında ne düşündüğünü öğrenmiş bulundu,

Türkler için artık takip edilecek bir tek siyaset ve ümit vardı; o da Türklerle yurt edinilmiş topraklar üzerinde millî bir Türk devleti kurmaktı. Milliyetçilerin ve Mustafa Kemal'in idealleri, milletçe takip edilecek tek yoldu. Mustafa Kemal, milletin duyduğu derin acıya tercüman olarak Sadrazam'a bir mektup göndermekten kendini alamadı. Büyük vatansever bu mektupta diyordu ki: "İmparatorluğu parçalamak ve yok etmek hususundaki sarsılmaz kararın bu derecede küçültücü bir şekilde ilânı karşısında sarsılmayacak hiç kimse düşünemiyorum. Allah'ın yardımı ile milletimiz bu gibi câniyâne kararlar karşısında irkilmeyecek metin ve yılmaz bir ruha sahiptir. Şuna inanıyorum ki, zat-ı devletleri genel durumu, imparatorluğu ve milletin hakiki menfaatlerini üç ay öncekinden farklı bir şekilde görmektesiniz. İçeride ve dışarıda selâhiyetle konuşmak ve kendini dinletmek için mutlak suretle millî iradeye dayanmak gerektir. İngilizlerin gösterdiği yolda bir kurtuluş aramak manâsızdır. Hükümet, millî harekete karşı koymaktan vazgeçmelidir. En kısa zamanda Meclis-i Mebusân'ı toplamalıdır." Fakat Damad Ferid, Mustafa Kemal'in millî iradeye dayanarak devlet otoritesini Anadolu'ya geçirmekte olduğunu görüyordu. Bu durum karşısında İstanbul'da Meclis-i Mebusân'ı toplamaya karar verdi. 20 Eylül 1919'da Sultan Vahdeddin bir genelge yayınladı. Bu genelgede millet ve hükümet arasında bir anlaşmazlık olduğunu ileri sürenlerin milleti yanılttıkları, seçimlerin bir an önce yapılmasını ve Meclis-i Mebusân'ın hemen toplanmasını istedi. Fakat adı geçen şahısların hareket tarzlarının, bunu geciktirmekte olduklarını iddia etmekte, büyük devletlerin adalet hissine güvenilmesini, bu sayede şerefimizin ve dünyadaki durumumuzun korunacağını belirtmekteydi.

Bu bildiri, son yüzyıldaki Osmanlı Hanedanı'nın kaderini Avrupa devletlerinin eline bırakması, bağımlı ve korkak ruhlu entrikacı politikasının son ifadelerinden biri olması itibariyle dikkate değer. Öbür taraftan, kuvvet karşısında yılmayarak hakkını ve bağımsızlığını gerekirse ölüme atılarak savunmaya karar vermiş

ses, Türk milletinin kendi sesiydi. Millet o sesin arkasından gitti. Mustafa Kemal, sultanın galiplerden merhamet ve doğruluk dilenen cılız sesini gür sesiyle boğdu. Büyük *Nutuk*'ta der ki: "Nisfet ve merhamet niyâz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; milletin, devletin şeref ve istiklâli temin edilemez. Nisfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları bunu hatırdan çıkarmamalıdır."

Mustafa Kemal bütün hayat felsefesini şu cümlede özetlemiştir: "Hayat demek mücadele demektir. Hayatta muvaffakiyet mutlaka mücadeleyle mümkündür." Onun bu inanışı, bu mücadeleci, enerjik karakteri bütün tarih boyunca Türklerin karakteri olmuştur. Yeni Türkiye bu yeni ruhla doğacaktı. Türk milleti tekrar kendi birincil hayat felsefesine kavuşacak ve o ruhla yükselecekti. Bağımsızlığı, hürriyeti üzerinde pazarlık yapmak, onu başka menfaatler için kısmen olsun gölgelemek, yardım dilenmek, Türk milletinin karakterine hiçbir zaman yakışmazdı. Yenilmez görünen güçlükleri, Mustafa Kemal ve onun Kuvâ-yı Milliye çocukları böyle yendiler. Onun sunduğu devletin geleceği, bu mücadele felsefesine bağlıdır. Yeni yetişen nesiller, gerçek Atatürkçülüğün bu prensibini, tam bir bilinçle benimsemişlerdir.

Atatürk, Clemenceau'nun zehirli iftiralarını hiçbir zaman unutmamıştır. 1930'dan sonra Mustafa Kemal vaktinin, enerjisinin büyük bir kısmını, Türk tarihinin ve medeniyetinin kaynaklarını, asil karakterini meydana çıkarmaya karar verirken, bütün isteği sözde tarihçilerin Türk milletinin tarihine karşı sistemli bir şekilde yükledikleri bu haksız iftiraları ve hataları yine aynı silahla, ilimle düzeltmek, Türk milletine milletler arasında hakkı olan şerefli mevkii sağlamaktı. Onun bütün hayatı, Türk milletinin haklarını almak için mücadele ile geçmiştir. Onun, layık olduğu hayat ve mevkii için savaş meydanında, ilim alanında, teknikte, her alanda yılmaz bir azimle çalışmak, Atatürkçülüğün gerçek temelindeki mücadeleci ruhtur.

Atatürk, aynı zamanda gerçekçi bir politikacıydı. Mücadelesinin daha başında Avrupa'da, dünyada hâkim akımın milliyet kavramı olduğunu bütün açıklığı ile görmüş, bu davanın başarı şansını iyi kavramıştı. Aynı şekilde, emperyalist devletler arasında savaştan sonra kendini gösteren rekabetin, Türk millî davasını başarıya eriştirme bakımından önemini anlamıştı. Bunun için o, daha başlangıçtan itibaren İngiltere'ye karşı Fransa'ya yaklaşmaya çalıştı. Sultanın İngiliz taraftarı siyasetine karşı Fransız taraftarı bir siyaset güttü. Avrupa kamuoyunda millî akımlara karşı sempati kuvvetliydi. Her millet kendi varlığını duyurmaya ve haklarını istemeye her zamankinden daha çok çabalamaktaydı (bu arada Ermenilerin ve Yunanlıların faaliyetleri, özellikle kamuoyunu Türkler aleyhine çevirmek çabasındaydı). Mustafa Kemal de Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarını millî iradenin ifadesi olarak yaymak ve bütün dünyaya duyurmak için mümkün olan bütün yolları kullandı.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI: 23 NİSAN 1920

Saray, Anadolu'da Damad Ferid Paşa Hükümeti aleyhine gittikçe kuvvetlenen hareketten ve nihayet ilişkilerin kesilmesi ile sonuçlanan olaylardan habersiz değildi. Hükümetin Paris'ten hayal kırıklığı içinde dönüşü, onun nüfuzunu sıfıra indirmişti. 2 Ekim 1919'da Ferid Paşa istifaya mecbur oldu. Yerine millî harekete taraftar bulunan Ali Rıza Paşa sadrazam oldu. Saray, kendi hükümeti ile Anadolu'daki hareketin uyum içinde çalışması için, daha doğrusu Anadolu'yu tekrar İstanbul'a bağlamayı zorunlu görmüştü. Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Mustafa Kemal'e göndererek anlaşmayı sağlamaya çalıştı. Mustafa Kemal, bir genelge yayınlayarak yeni hükümet karşısında durumunu belirtti. Bu bildiride şu şartlarla yeni hükümeti destekleyeceklerini bildirmekteydi: Meclis-i Mebusân toplanıncaya kadar hükümet, milletin geleceğine ait hiçbir karar almayacak, Erzurum ve Sivas kongreleri kararlarını ve Kuvâ-yı Milliye'yi tanıyacaktır. Mustafa Kemal, Rıza Paşa'ya, şimdiye kadar Kanun-i Esasî'ye (Anayasa) ve millî amaçlara aykırı hareket eden hükümetlerin hareketlerinden milletin çok sıkıntıya düştüğünü; şimdi Kuvâ-yı Milliye'nin millî iradeyi temsil edecek bir hale geldiğini ifade etti ve bu şartlar tanınmadıkça Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasındaki ilişkileri kesmeye kararlı olduğunu ilân etti. Aynı zamanda millî hareketle iş birliği yapmayan eski hükümet zamanında İstanbul'a bağımlı kalan Konya, Elazığ,

Malatya valilerinin tutuklanmasını, Trabzon valisi ile eski Kastamonu ve Ankara valilerinin görevden alınmasını ve yeni bir göreve atanmasını bildirdi. İstanbul'da Harbiye Nezareti'nde önemli mevkilere kendi istediği kimseleri tayin ettirmek için ordu kumandanlarının yeni Harbiye Nazırı'na telgraf çekmelerini istedi. Fevzi veya Cevat Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Nezareti Reisliği'ne; İsmet Bey'in (İnönü) Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na tayinini talep etti. Bu isteklerinin çoğu yerine getirildi.

Ali Rıza Paşa cevabında, kongrelerin kararlarını esas hatlarında hükümetin siyaseti olarak benimsediklerini fakat Heyet-i Temsiliye'nin hükümete ait yetkileri üzerine almasının kanuna aykırı anormal bir durum olduğunu ve Anadolu'da hükümet otoritesine itaat olunmasını, yabancılar ile siyasi ilişkiye geçmekten kaçınılmasını dile getirdi. Açıkça, Mustafa Kemal'in kongreler yoluyla ve özellikle ordunun desteği ile Anadolu'da fiilen kurduğu ihtilâl hükümetini tanımıyor ve ortadan kaldırmak istiyordu. Şunu belirtmek yerinde olur ki, Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından bazıları da, onun halifenin hükümetini hiçe sayacak ve ona hükmedecek kadar ileri gitmesini doğru bulmuyorlar, bunu zaman zaman kendisine bildiriyorlardı.

Millet iradesinin hâkim olduğu ve bütün hareketleri buna dayandırmak gerektiği noktasında ısrar eden Mustafa Kemal'e karşı yeni hükümet, aynı prensipleri öne sürüyordu. Ali Rıza Paşa telgrafında, "Memleketimizde Kanun-i Esasî'ye göre millet hâkimdir." diyordu. Meclis-i Mebusân'ın toplanması ve böylece millî iradenin memleketin geleceğine hâkim olması halinde, Mustafa Kemal'in başkanlık ettiği Heyet-i Temsiliye'nin otoritesinin kalmaması lazımdı. Mustafa Kemal'in kendisi de bu esası savunuyor fakat millî amaçları bağımsız bir biçimde gerçekleştirecek yetenekte bir heyet toplanmadıkça millî hareketi gevşetmek istemiyordu. O, Çanakkale'de nasıl hayati tehlike karşısında âmirine danışmadan askerî hareketi kendi girişimiyle ele almış ve Çanakkale Zaferi'ni kazanmış ise millî hareketi amacına

erişinceye kadar liderliği altında yürütmeye kararlıydı. Mustafa Kemal kendine, Türk milletine güveniyordu. Türk milletini esenliğe çıkardığı gün hareketlerinin, aldığı bütün önlemlerin haklılığını millet onaylayacaktır.

Mustafa Kemal, yeni hükümet millî hareketi ve onun icra kurulu olan Heyet-i Temsiliye'yi yasal ve kanunî saymadıkça onunla hiçbir zaman anlaşmaya gitmemeye karar verdi. Bağımsız hareketlerine devam ederek hükümete danışmadan millete bir bildiri yayınladı. Öbür taraftan hükümet de kendi bildirisini yayınlamaktaydı. Mustafa Kemal millî iradeyi temsil ettiklerini öne sürüyor ve buna dayanarak bütün otoriteyi Heyet-i Temsiliye'de görüyor, Anadolu'da her yerde memurların Heyet-i Temsiliye'nin emirlerine tâbi olmalarını istiyordu ve bunu gerçekleştirmeyi başarmıştı da. Ordu ve millet onun arkasından yürüyordu, karşı gelen valileri, ordu kumandanlarına gönderdiği bir emirle görevden uzaklaştırıyor veya tutuklatıyordu.

Mustafa Kemal, bütün iyi niyet gösterilerine rağmen Ali Rıza Paşa kabinesine güvenmemekte şu bakımdan kendini haklı göstermektedir: Ali Rıza Paşa devletin sürüklenmekte olduğu uçurumdan habersiz gerçekle ilgisi olmayan önlemlerden bahsetmektedir. Millete, davasını anlatacak, aldatılmasına engel olacak bir lider gerekti. Bundan başka yeni kabinede Mustafa Kemal'in aleyhine fikirler besleyen Damad Ferid Paşa Dâhiliye Nezareti görevini üzerine almıştı, bu güvensizliği artırmaktaydı. Diğer taraftan hükümet bildirisi, Mustafa Kemal'e ve Heyet-i Temsiliye'ye önem vermediği için bu esaslı bir güvensizlik kaynağı oldu.

Hükümetin görüşü, Mustafa Kemal'e şöyle özetleniyordu: Şimdiye kadar millî kuvvetler ve teşkilâtın faaliyetlerinin iyi sonuçlarını herkes kabul etmektedir. Fakat bundan sonra, kanunî bir idarenin bu eserin meyvelerini toplaması gerekir. Şimdi devletle millet arasındaki bu ayrılığa son vermek zorunludur. Esasen Mebusân Meclisi'nin toplanması için bütün önlemler alınmıştır.

Açıkça görülüyor ki, Anadolu'daki millî hareket, sultanın hükümeti için bir araçtan ibaretti. Ondan müttefik devletler ile yapılacak görüşmelerde bir koz olarak yararlanmak isteniyor ve merkezî hükümete tam itaati uygun görülüyordu. Fakat Mustafa Kemal, Anadolu'da millî kurtuluş görevini ve millî iradeye dayanarak gerçek otoriteyi benimsemiş bir ihtilâl hükümeti meydana getirmiş olup bu hareketi derinleştirmekteydi. Daha o zaman İstanbul, bu hareketin saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanacak bir ihtilâl hareketi olduğunu tahminde gecikmedi. Ali Rıza Paşa bu fikirdeydi. 8 Ekim'de Rıza Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta Mustafa Kemal, o zaman hareketin bu karakterini doğal olarak, itiraf edemezdi, ona kabine ile anlaşma halinde olduğunu, bugünkü hükümetin, milletin güvenine sahip olduğunu bildirdi. Bunun üzerine İstanbul'dan hükümeti temsilen Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesine ve Heyet-i Temsiliye ile görüşerek antlaşmanın esaslarını tespit etmesine iki taraf karar verdi.

Damad Ferid'in düşmesinden beri Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da nüfuzu kuvvetlenmekteydi, her tarafta askerî ve sivil makamlar millî teşkilâtı takviye etmek ve genişletmek için faaliyetlerini artırmışlardı. Örneğin, Bursa'da Damad Ferid'in adamı olan vali, İstanbul'a sürülmüş ve yerine yerel bir komite idareyi ele almıştı. Aydın ve diğer bölgelerdeki halk direniş hareketlerinin, Kuvâ-yı Milliye'nin teşkilâtlandırılması için Heyet-i Temsiliye oralara subay ve kumandanlar gönderdi. İşgal edilen bölgelerde de gizli direniş teşkilâtı kurmak üzere emirler verildi.

Mustafa Kemal, millî hareketin siyasi teşkilâtı olarak Müdafa-i Milliye Cemiyetleri'ni de kuvvetlendirmeye ve ileride yapılacak Meclis-i Mebusân seçimlerinde bu örgütlerin adaylarını seçtirmek için önlemler almaya başladı. Bu yolla hem siyasi hem askerî cephede millî hareketi hâkim duruma getirmeye çalıştı. İstanbul Hükümeti ve sultan, daha o zaman fiilen Anadolu'da hâkimiyeti kaybetmiş sayılırdı.

Yeni toplanacak Meclis-i Mebusân, milletin gerçek ve yasal temsilcisi olarak Heyet-i Temsiliye'nin görevini sona erdirecek, eğer faaliyetinde devam etmek için ısrar ederse, birçoklarının iddia ettiği gibi; âsi ve kanuni olmayan bir yapı haline gelecekti. Mustafa Kemal mecliste millî hareket taraftarlarının çoğunluğu elde tutmalarını, kendisini başa getirmelerini, böylece meclis ve hükümet ile millî hareket arasındaki ayrılığa son vermelerini istiyordu. Meclisin, sultanın ve işgal kuvvetlerinin etkisinden uzak; millî amaçları serbestçe takip edebilecek bir durumda bulunması için de İstanbul'da değil, Anadolu'da bir yerde toplanmasını zorunlu görüyordu. Meclis-i Mebusân, sultanı değil millî hareketi desteklemeliydi. Mustafa Kemal, milletin genel onayını alıyor, milletçe destekleniyor, yoklukla varlık arasında bulunan Türk milleti kurtuluş ümidini ona bağlıyordu. Mustafa Kemal'in gerçek icra kuvveti ise ordudan geliyordu. Yeni hükümet ile memleketin iç, dış davaları üzerinde güdülecek siyasi amaçları tespit etmeden önce, ordu kumandanlarına bir genelge gönderdi ve onların fikirlerini sordu.

1 Ekim'de Amasya'da Salih Paşa ile Mustafa Kemal buluştular. Halk, büyük tezâhuratta bulundu. Görüşmeler 20-22 Ekim arasında üç gün sürdü. Alınan kararlar ordu kumandanlarına bildirildi.

Mustafa Kemal'in hükümete kabul ettirmeye çalıştığı esas noktalar şunlardı: Millî teşkilât ve Heyet-i Temsiliye merkezî hükümet tarafından resmen siyasi bir varlık olarak tanınmalıdır. Görüşmelerin resmî niteliği ve alınacak kararların uygulanması her iki tarafa da mecburi olmalıdır. Konuşmaların ve kararların resmî protokoller halinde tespit ve imza olunmasına Mustafa Kemal önem verdi. Bu suretle millî teşkilâtın gayri meşruluğunu iddia edenlerin bu iddiaları düşmüş olacaktı.

Devletin temel kanunlarına göre, padişahın devlet içindeki makamı sebebiyle, protokolde saltanat ve hilâfet makamına karşı bağlılık belirtiliyor, sonra Sivas Kongresi kararları esas noktalarında kabul ediliyordu. Buna göre:

1. Türklerin yerleştiği vilayetlerin düşmana şu veya bu suretle terk olunmaması bir himaye veya mandanın kabul edilmemesi, bir kelime ile Türk vatanının bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması,
2. Gayrimüslim unsurlara Türk vatanının siyasi egemenlik ve toplumsal dengesini bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmemesi,
3. *Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin hukuki bir örgüt olarak İstanbul Hükümeti'nce tanınması,
4. Barış konferansına Heyet-i Temsiliye tarafından onaylanacak kimselerin gönderilmesi,
5. Osmanlı Meclis-i Mebusân'ın İstanbul'da toplanması doğru olmadığından, bu esaslar, ileride Meclis-i Mebusân tarafından kabul edilmek üzere iki taraf arasında bir anlaşma halinde tespit edilmiş bulunuyordu. Seçimlerde Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir müdahalede bulunmayacağı, seçimlerin serbestçe gerçekleşeceği belirtilmekteydi. Heyet-i Temsiliye'nin faaliyeti ayrı bir protokolde tespit edilmişti. Salih Paşa meclisin İstanbul'da toplanmayıp Anadolu'da daha emin bir yerde toplanması fikrini kabine arkadaşlarına kabul ettirmeye çalışacağını, başarılı olamadığı takdirde istifa edeceğini vadetmişti.

Millî iradenin nüfuzunu kırmak, işleri yine sultanın ve hükümetinin eline vermek için Sivas'ta şeyh unvanı taşıyan birtakım insanların padişaha gönderdikleri bir telgraf, fazlasıyla dikkate değer. Telgrafta, "Mustafa Kemal Paşa, padişahın fermanıyla hareket ettiği söylentisini yayarak kendini millî iradenin temsilcisi olarak göstermek çabasındadır ve bu çabasında bir avuç tâbileri kendisine yardımcı olmaktadırlar. Bizler, dinimizin bir gereği olarak halifemiz efendimize her bakımdan sadık bulunuyoruz. İki yüzden fazla ulema âyân ve tüccarın imzası ile Salih Paşa'yı Sivas'a davet etmişsek de bir cevap alamadık." denmekteydi.

Bu olay İngilizler ile beraber hareket eden Said Molla'nın bir icâdıydı. Mustafa Kemal, davet telgrafını Salih Paşa'ya verdi ve entrikacıların cezalandırılmasını istedi. Sivas'ta telgrafhaneyi sıkı kontrol altına aldırdı. Bu olaylar, Mustafa Kemal'in yeni hükümete karşı güvenini sarstı. Buna karşı Ankara halkı ve valilik vekâletinde bulunan Yahya Galip Bey İstanbul'un gönderdiği valiyi kabul etmeyeceklerini belirterek Ferid Paşa'nın adamı olduğunu ileri sürerek İstanbul'a bir protesto gönderdiler.

Harbiye Nazırı memleketin her tarafında bu gibi iddiaların hükümetin otoritesini sıfıra indirdiğinden, benzer girişimlere son vermekte Mustafa Kemal'in yardımcı olmasını isteyen bir telgraf gönderdi.

Bütün bu olaylar, merkezî hükümet ile Heyet-i Temsiliye arasında yasal otoriteyi kimin temsil ettiği noktasındaki esaslı fikir ayrılığını ve mücadeleyi yansıtmaktadır. Merkezî hükümet, sultanın tayin ettiği bir hükümet olarak tek meşru hükümet olduğunu iddia ettiği halde Heyet-i Temsiliye kendini millî iradenin iş başına getirdiği bir heyet sayarak bu otoriteyi kendinde görmekte, Mustafa Kemal'in büyük *Nutuk*'ta söylediği tarzda bir hükümet gibi hareket etmekteydi. Görülüyor ki, Mustafa Kemal mücadeleyi açıkça sultanla millet arasında bir çatışma şeklinde anlıyor ve yasal otoritenin tek sahibinin millet olduğu teziyle sultanın otoritesine karşı geliyordu. Mustafa Kemal bir millet meclisinin Anadolu'da toplanması ve millî harekete tam bir meşruiyet kazandırmasını, bundan sonraki faaliyetlerinde başlıca hedef olarak seçti. Bu çalışmaları, öncelikle İstanbul Hükümeti'nin meclisi İstanbul'da toplaması neticesini verdi. Fakat bu meclisin İngilizler tarafından dağıtılması üzerine Mustafa Kemal istediği gibi bağımsız bir millet meclisini Anadolu'da toplamakta ve yeni Türk devletini sağlam esaslar üzerinde kurmakta başarılı olacaktır. İngilizler, öncelikle, Yunanlıları İzmir'e çıkarmak, ikinci olarak, Meclis-i Mebusân'ı dağıtmakla millî hareketin uyanmasına ve zafer kazanmasına başlıca sebep olmuşlardır. Başka bir

ifadeyle, onlar Türk milletinin ve onun liderlerinin neler yapabileceklerini hesap edememişlerdir. Şimdi bu olayları biraz daha yakından takip edelim.

İstanbul'da Osmanlı Meclis-i Mebusân'ın bu şekilde toplanmasına Mustafa Kemal kesinlikle karşıydı. Öncelikle kendisinin İstanbul'a gitmesi şahsı için tehlikeliydi ve İstanbul'a barış imzalanıncaya kadar ayak basmaması İstanbul'daki millî teşkilât tarafından bildirilmişti. Mustafa Kemal, İstanbul'da müttefiklerin kontrolü altında toplanacak bir meclisin, milletin gerçek çıkarlarına uygun serbest faaliyette bulunmayacağını düşünmekteydi. İstanbul'dakiler ise padişahın İstanbul'da bulunduğu, meclis Anadolu'da toplandığı taktirde idarî güçlükler doğacağı iddiasıyla meclisin İstanbul'da toplanması gerektiği düşüncesinde ısrar etmekteydiler. İstanbul'dan Kara Vasıf da Mustafa Kemal'e aynı şeyi kabul ettirmeye çalışıyordu. Bu mesele sonuç olarak, sultan ile millî teşkilât arasında otorite mücadelesinin, başka bir şekilde ortaya çıkmasıydı. Meclis Anadolu'da toplanırsa, hiç şüphesiz Mustafa Kemal'in nüfuzu altında hareket edecekti.

Mustafa Kemal için bu nazik meselede halkın ve seçilecek mebusların hangi eğilimde olduklarını bilmek önemliydi. Aynı zamanda ordu kumandanlarının fikirlerini sordu: Meclisin İstanbul'da toplanması yönünde kuvvetli bir eğilim görüldüğünden bunu kabul etti. Fakat aynı zamanda mebusların İstanbul'a hareket etmeden önce bazı merkezlerde toplanarak emniyet tedbirlerini düşünmeleri, kuvvetli bir grup oluşturmaları ve millî teşkilâtın programını savunmak üzere hazırlanmaları konusunda karar aldı. Millî teşkilâtı memlekete yaymak ve kuvvetlendirmek üzere orduya emirler gönderildi. Mebusların millî davaları tam serbestlikle görüştükleri hakkında güven oluşuncaya kadar millî teşkilâtın her zamanki gibi faaliyetlerine devam etmesi kararlaştırıldı. Aynı biçimde Paris Konferansı'nda millî teşkilât aleyhine bir karar alındığı ve bu karar hükümet ve meclis tarafından onaylandığı takdirde, amacı gerçekleştirmek için

mümkün olan hızda ve en uygun şekilde milletin fikri alınarak harekete geçilecekti.

Bu kararlar, Mustafa Kemal'in daveti üzerine Sivas'ta toplanan bir konferansta alınmıştı. Bu konferansa Kâzım Karabekir, Rauf Bey, Ali Paşa, Vasıf Bey katılmışlardır. Bu isimler, Mustafa Kemal'in millî teşkilâtta başlıca kimlerle çalıştığını göstermesi bakımından dikkate değer olduğu gibi millî teşkilâtın geleceği söz konusu olduğu zamanlar onun nasıl hareket ettiğini belirtmesi bakımından da önemlidir. Meclisin toplanması ile beraber millî iradenin bu mecliste ortaya çıktığı ve artık onun dışında milleti temsil etmek iddiasında bulunan bir örgüte yer kalmadığı açıktı. Fakat görüldüğü gibi meclis bu kararı alsa dahi, millî amaçları gerçekleştirmek için Mustafa Kemal ve arkadaşları millî teşkilâtı devam ettirmek kararındaydılar. Mustafa Kemal mebuslara bu kararları bildirdiği gibi, şu noktalara onların dikkatini çekti: Müttefiklerin meclisin üyelerini tutup sürgün etmeleri ihtimali vardır. Mecliste düşmanın amaçlarına alet olacak gruplar (Rum mebuslar, *İngiliz Muhipler Cemiyeti*, *Nigehbân Cemiyeti* üyeleri) hazır bulunacaktır. Bu şartlar altında meclis, tarihî millî görevini yapmakta büyük güçlükler, hatta imkânsızlıklar karşısında kalabilir. İstanbul'da toplanması doğru değildir. Bu konuda mebusların fikirlerini bildirmeleri rica olunur. İstanbul'da toplandığı takdirde durumu incelemek için mebusların Trabzon, Bursa, Eskişehir, Bandırma, Edirne gibi merkezlerde toplanması uygun olur.

Bu arada Mustafa Kemal ile hükümetin arası gittikçe açılmaktaydı. Hükümet, meclisin İstanbul'da toplanmasında ısrar ediyor, millî teşkilâtın seçimlere müdahalesini istemiyor, millî teşkilât adına devlet işlerine karışılmaması uyarısı yapılıyordu. Bunlara uyulmadığı takdirde hükümetin istifa edeceği tehdidinde bulunuluyordu. Bu tehdit "seni düşmanların karşısında yalnız bırakırız" anlamına geliyordu. Çünkü Ali Rıza Paşa kabinesi, millî hareketi ve Mustafa Kemal'i destekler bir hükümet kabul ediliyordu. Harbiye Nazırı Cemal Paşa, millî teşkilâta üye

biriydi. Bu arada millî hareket aleyhinde Bandırma Anzavur Ayaklanması'nın olması endişeyi artırdı. Mustafa Kemal, devlet işlerine karışmamak gerektiğini kabul etmekle beraber millî hareketi ve teşkilâtı zayıflatacak durumlara göz yumulmayacağını da hükümete bildiriyordu. Mustafa Kemal, hükümetin millî çıkarlara aykırı gizli cemiyetlerin İstanbul'da serbestçe faaliyette bulunduklarına da dikkat çekmekteydi. Özellikle, *İngiliz Muhipler Cemiyeti* adı altında Said Molla'nın faaliyetleri millî çıkarlara karşı haince amaçlara yönelmişti. Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusân'ın İstanbul'da toplanmasına engel olamayınca, millî hareketi destekleyen bir grup oluşturarak mecliste millî amaçların Sivas Kongresi'nde tespit edildiği gibi savunulmasını sağlamaya çalıştı. Mebusların Eskişehir'de toplanarak kendisi ile toplu nasıl hareket edeceklerini belirlemelerini istedi, bu amaçla Ankara'ya hareket etti ve 27 Aralık 1919 tarihli bir genelge ile Heyet-i Temsiliye'nin, yani millî hareket icra organının merkezi olarak Ankara'yı belirledi. Yolda ve Ankara'da kendisine halk tarafından yapılan gösterileri bir güven gösterisi olarak kabul etti ve bunu her tarafa bildirdi. Ankara'yı merkez yapmak fikri, onda daha iki ay öncesinde vardı. Merkezin Sivas'tan Ankara'ya naklini doğudaki savunma için zararlı sayan bazı arkadaşları bu değişikliğe o zaman itiraz etmişlerdi, Mustafa Kemal merkezin İstanbul'a ve Batı Cephesi'ne yakın olması zorunluluğuna inanmaktaydı. Şimdi meclisin İstanbul'da toplanması bu zorunluluğu büsbütün kuvvetlendirmişti. Ankara'ya geldikten sonra Mustafa Kemal İstanbul'a gidecek mebusların toplanma ve görüşme yeri olarak Eskişehir'den vazgeçti ve Ankara'yı tayin etti. Hükümet ve bu arada Mustafa Kemal'in güvendiği Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Ankara toplantısı fikrine karşıydı. Meclisin bir an önce toplanması için Ankara'ya gidilmemesi ve esasen Ankara'da böyle bir toplantının gereksiz olduğu, bunun içeride ve dışarıda meclisin otoritesini sarsacak bir hareket olacağı iddia edilmekteydi. Mebuslar kararsızlık içindeydiler. Bir kısmı Ankara'ya gelmiş bir kısmı doğru

İstanbul'a gitmişlerdi. Hükümet Mustafa Kemal'in mebuslar ile doğrudan doğruya ilişkiye girmesini, mebusların onun nüfuzu altında kalmasını istemiyordu. Mustafa Kemal, hareketini İstanbul Hükümeti'ne şöyle anlattı: "Şayet mecliste millî teşkilâtın desteklediği kuvvetli bir grup bulunmaz ve Sivas Kongresi'nde belirlenen millî amaçlar ezici bir çoğunlukla meclis tarafından onaylanmaz ise milletin davada birliği ve kuvveti gösterilemez. Ayrılık düşmana hizmettir."

Bu arada Mustafa Kemal'in Harbiye Nezareti ile anlaşmazlığa düştüğü bir meseleyi de burada anmak gereklidir. Bu sırada Harbiye Nazırı, Anadolu'da kolordu ve tümen kumandanlıklarında bulunan genç kumandanların yerine İstanbul'dan yaşlı ve büyük rütbeli generalleri getirmek istiyordu. Mustafa Kemal buna itiraz etti. Özellikle, Ankara'da bulunan ve Damad Ferid tarafından azledilmiş Ali Fuad Paşa'nın yerine Fevzi Paşa'nın gönderilmesine inatla karşı koydu. Ali Fuad Paşa, Batı Cephesi'nin teşkilâtlandırılmasında başlıca rolü oynamıştır. Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı'nın İstanbul Hükümeti gibi serbest hareket etmediği, düşman devletlerden emir almakta olduğu düşüncesindeydi. Bu sebepten milletin bağımsız temsilcisi olarak Heyet-i Temsiliye'nin kararlarını hükümetin kararlarının üstünde tutuyordu. Bunu şu olay ile belirtmek istemiştir: Yunanlılar 15 Mayıs'ta sözde bu çevredeki Rumların emniyetini sağlamak bahanesi ile İzmir'e çıktıktan sonra, memleketin içine doğru süratle yayılmaya ve mümkün mertebe geniş bir araziyi işgal altına almaya çalıştılar. İşgal hareketi, Türk halkının katliamı, yıkılıp yakılması ve vahşet usullerine başvurulması gibi korkunç bir tarzda yapıldı; buna karşı Türkler arasında nefs-i müdafaa için yer yer direniş kuvvetleri kurulmaya ve düşmana karşı çete savaşı yapılmaya başlandı. Bu harekâtta Demirci Efe gibi efeler kendini gösterdi. Bundan başka 29 Mayıs 1919'da ilk defa Ayvalık'ta Ali Bey kumandasındaki ordu birlikleri Yunanlılara ateş açarak bu direniş hareketine katıldılar. Ondan sonra

Mustafa Kemal Refet Bey'i (sonra meşhur Refet Paşa) Batı'ya, efeler arasına göndererek bu millî halk direniş hareketini teşkilâtlandırmaya ve ordu ile bağlantısını kurmaya çalıştı. Müttefik devletler Yunan işgalinin doğurduğu huzursuzluğu görerek buraya bir soruşturma komisyonu gönderdiler ve bu komisyon Yunanlıların bir işgal ordusu gibi hareket ettiğini, yıldırma hareketlerinde bulunduğunu tespit etti. Müttefikler bunun üzerine Yunanlıların daha fazla ilerlemesine engel olmak, bu yolla Türkleri yatıştırmak ve çarpışmaları önlemek üzere iki taraf arasında bir hat tespit etti. Bu teklif İstanbul'da General Milne tarafından bildirildiği için buna *Milne Hattı* denilmiştir. İki taraf arasında müttefik kuvvetleri yer alacaktı. İstanbul Hükümeti ise bu kuvvetlerin düzenli Osmanlı askeri olması ve arazinin de müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilmesini teklif etti. General Milne, Osmanlı Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya, Paris müttefik makamları tarafından bu konuda alınan kararların uygulanması konusunda baskı yapmaya başladı. Cemal Paşa'nın bunları uygulamadığını ileri sürdü. Cemal Paşa ise buna karşı yapılan hareketler karşısında halkı direnmekten alıkoymaya imkân olmadığı, İstanbul Hükümeti'nin tekliflerinin kabulünü ileri sürdü. Nihayet, müttefik makamları Cemal Paşa'yı istifaya mecbur ettiler (22 Kasım). Bu şunu ispat etmekteydi ki, İstanbul Hükümeti'ne müttefikler hükmetmekteydiler. Mevcut şartlar altında İstanbul Hükümeti'nden emir almak, düşmana hizmet etmek demek olurdu.

Cemal Paşa'nın ve onunla beraber Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'nın müttefiklerin baskısıyla istifaya zorlanması, İstanbul Hükümeti'nin memlekette nüfuzunu büsbütün kırdı, milliyetçilerin ve vatanın esenliğini isteyenlerin tamamıyla Mustafa Kemal'e bağlanmaları neticesini verdi. Onların istifasıyla Mustafa Kemal, İstanbul'da kendine taraftar sayılan iki adamı kaybediyordu. Ali Rıza Paşa kabinesi bu darbeden sonra fazla yaşamayacaktır. Meclis-i Mebusân, Ali Rıza kabinesi zamanında toplanacaktır.

Cemal Paşa'nın ve hükümetin, mebusların Ankara'da toplanarak millî bir cephe halinde İstanbul'a hareketi fikrine karşı olduklarına yukarıda işaret etmiştik. Müttefik devletler, değil böyle bir millî grubun, Meclis-i Mebusân'ın dahi toplanmasına karşıydılar.

Mebusların hepsi Ankara'ya gelmediler. Fakat gelenlerle Mustafa Kemal toplantılar yaparak memleketin kurtuluşu için gidilecek yolu açık bir şekilde belirtti. Sözlerinin özeti şudur: Devlet ve millet bir ölüm kalım noktasına gelmiştir. Millet kurtuluş için kendi kaderini kendi eline almıştır. İstenen şey açıktır: Bağımsızlık ve hürriyet. Bunun üzerinde kimsenin tereddütü yoktur ve bütün millet bu amaç arkasında birleşmiştir. Kurtuluş için birlik şarttır. Mecliste milletin vekilleri, milletin bu tek amacının sözcüsü olmalı, bunun arkasında birleşmelidir. Amacımız, Sivas Kongresi'nde açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bundan başka bir program ve siyaset olamaz. Millî hareket, daha şimdiden dünyada Türkiye'ye karşı bakışı değiştirmiş bulunmaktadır. Bu yolda yürümek mutlaka bizi kurtuluşa götürecektir. Özetle mebuslar, Sivas Kongresi'nde ifade edilen millî amaçlar etrafında birlik halinde bulunmalıdırlar. Mustafa Kemal'in arzusu, onların *Müdafa-yi Hukuk Partisi* halinde teşkilâtlanmalarıydı. Fakat mebuslar, bu cesareti gösteremediler. Mustafa Kemal sonradan, kurtuluş hareketi başarıya ulaştıktan sonra, onların bu hareket tarzını, bu çekingenliklerini, onlara gösterdiği yoldan kaçmalarını şiddetli bir dille eleştirmiş, millî davaya bir ihanet saymıştır.

Mustafa Kemal İstanbul'a mebus olarak gitmemeye karar verdi. Çünkü meclise karşı müttefik kuvvetleri tarafından bir suikast düzenleneceğinden ve meclis tarafından kendisinin başkan yapılacağından şüphe etmekteydi. Meclis başkanlığı kendisine milletin lideri olmak için gereken formaliteyi sağlamış olacaktı. Başkanlık teklifini birkaç kişiye söyledi fakat onlar İstanbul'a gidince bunu unuttular.

Meclis-i Mebusân 19 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. Aynı tarihte işgal güçleri Cevat ve Cemal paşaların istifasını istediler.

Gösterilen suçları, millî kuvvetleri desteklemekti. Mustafa Kemal, bunun devletin bağımsızlığına indirilmiş ağır bir darbe olarak düşünüleceğinden istifayı kabul etmemelerini kendilerine ve sadrazama yazdı. Bu aynı zamanda millî teşkilâta indirilmiş bir darbe olacaktı. Fakat o, bunu önleyemedi.

Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusân'ın çalışmalarını yakından takip etti. Özellikle, Heyet-i Temsiliye üyelerinden Rauf Bey'den raporlar almaktaydı. Kendisinin başkanlığa seçilmesi suya düştü. Rauf Bey'e yazdığı mektupta Mustafa Kemal, bunu millî kuvvetlerin millet tarafından resmen tanınması amacıyla istediğini, meclis dağıtıldığı takdirde onun başkanı sıfatı ile görevlerini devam ettirmek imkânını bulacağını, bu işte kişisel ihtirasın söz konusu olmadığını yazdı. Meclis toplanır toplanmaz hükümetin beklendiği gibi yaptığı ilk işlerden biri, Heyet-i Temsiliye'nin millî iradeyi temsil ettiği iddiasına karşı cephe almasıdır. Rıza Paşa bütün vilayetler için hazırladığı bir genelgede, toplanan meclisin millî iradeyi temsil eden tek yer olduğu ve millî irade adına yapılan her tür faaliyetlerin bundan sonra kanunlara göre cezalandırılacağını ilân etmiştir. Bu olağan zamanlarda bir hükümetin yapabileceği normal bir hareket sayılabilirdi. Fakat işgal kuvvetlerinin baskısı ile nazırlarını işten uzaklaştıran bir hükümetin, milletin bağımsızlığı ve vatanın kurtarılması için faaliyette bulunan bağımsız bir oluşuma ve onun liderine karşı bu iddialara kalkışması, eğer bu hareketi bir siyasi manevra ifade etmiyorsa, çok hatalı bir karardı. Buna karşı Mustafa Kemal de millete bir bildiri ilân ederek millî birliğin önemini, millî komite ve teşkilâtın millî vazifesine devam etmesi gerektiğini ifade etti. Bu sırada işgal kuvvetleri kumandanlığının İstanbul'un Türklere bırakılacağı hakkında sözlü vaadleri de Millî Teşkilâtı ve direnişi dağıtmak amacıyla İstanbul Hükümeti'ni destekliyordu. Gerçekleri gören milliyetçiler, başlarındaki Mustafa Kemal'in bilinçli uyarılarıyla kızgınlığa kapılmadılar. Meclisi, politikacıların ve saray hükümetinin tahmin ve ümit ettiği gibi dağılmaya bırakmayıp toplanmasını sağladılar.

Ordu ve millî teşkilât, millî hakların ve bağımsızlığın sarsılmaz dayanağı olarak faaliyete devam etmeye karar verdi.

İstanbul'da Harbiye Nezareti'ne Fevzi Paşa (Mareşal) getirildi. Harbiye Nezareti'nde İsmet Bey, bu sırada Mustafa Kemal'in iş birliği halinde bulunduğu başlıca kişiydi. Mustafa Kemal, Ankara'ya Heyet-i Temsiliye'yi naklettiği zaman İsmet Bey Ankara'ya gelmiş, sonra İstanbul'da bulunması faydalı görülerek tekrar Harbiye Nezareti'ne dönmüştür. İsmet Bey, 3 Mart'ta İstanbul'dan çok önemli bazı haberler gönderdi. Hükümeti devirmek, meclisi ve millî kuvvetleri dağıtmak üzere bir birlik kurulmuş olduğunu; bunların İstanbul'da bir hilafet yüksek meclisi oluşturarak milletin kaderini ellerine almaya hazırlandıklarını bildirmekteydi. İngilizler, İstanbul'u sultana bırakacaklarını vaat ederek böyle bir hareketi desteklemekteydiler. Öbür taraftan Yunanlılar yeni bir saldırı hareketine hazırlanmaktaydılar. Anzavur, Balıkesir ve Biga çevresinde millî kuvvetler aleyhine faaliyetlere geçilmişti. İngilizler bir taraftan da Ali Paşa üzerinde baskı yapmaktaydılar. 3 Mart'ta Yunan taarruzu başladı. Ali Rıza Paşa istifa etti.

Ferid Paşa'nın temsil ettiği İngilizlere dayanmak isteyen saltanatçı ve gerici grupla Mustafa Kemal'in başında bulunduğu milliyetçiler arasında iktidar için gizli, şiddetli bir mücadele başladı. Mustafa Kemal, sultana bir telgraf göndererek millî amaçları temsil eden bir hükümeti iş başına getirmek zorunluluğunu belirtti. Saray, Salih Paşa'yı hükümeti oluşturmakla görevlendirdi. İktidarı, Mustafa Kemal'e vermek düşünülüyordu. Fakat onun İstanbul'a gelme ihtimali olmadığından, buna imkân yoktu. Aslında İngilizler buna izin vermezlerdi. Mustafa Kemal'in milletin yanından ayrılarak sultanın sadrazamı olmayı kabul etmeyeceği açıktı. İstanbul'da ancak saltanatın ve İngilizlerin çıkarlarına hizmet edecek bir hükümet kurulabilirdi. Milletin gerçekten güvendiği millî lider ise bu iktidarı ancak, milletin yanında, onun elinden alabilirdi.

İstanbul'un İşgali

Salih Paşa, Amasya görüşmelerinden beri millî amaçları benimsemiş bir kişi olarak, milliyetçileri tatmin eder bir hükümet başkanı sayılırdı. Fakat İngilizler darbeyi hazırlamışlardı. 16 Mart 1920'de İtilâf Devletleri, İstanbul'u resmen işgal ettiler, devlet dairelerini, Meclis-i Mebusân'ı bastılar ve belli başlı mebusları tutukladılar. Daha sonra bu mebusları Malta'ya sürgün gönderdiler.

Yayınladıkları bildiride İtilâf Devletleri, bu hareketi haklı göstermek için, milliyetçilerin barış konferansı tekliflerini reddederek Anadolu'da savaşı tekrar alevlendirdiklerini, Hristiyan halka tecavüzde bulunduklarını, bu yüzden müttefiklerin birtakım önlemler almaya mecbur kaldıklarını belirtiyorlardı. İstanbul'u Türklerden almak maksadında olmadıklarını tekrarlıyorlardı. İstanbul işgalinin geçici olduğu, halkın makamı hilafet merkezi olan İstanbul'dan alacakları emirlere uymaları gerektiği ifade ediliyordu.

Bu bildiriyi hazırlayanlar, millî kuvvetin İzmir faciasından doğduğunu bilmezliğe geliyorlar, kuzu postuna bürünerek yeni işgal ve tecavüzlerini örtmeye çalışıyorlardı. Hükümet, artık tamamıyla düşmanın himaye ve emrinde olan bir hükümetti.

İstanbul'un işgali Millî Mücadele tarihinde yeni bir aşamadır. O zamana kadar saltanattan ve İngiliz himayesinden yardım ümit eden birçok kimseler de artık Anadolu'da millî harekete katılmaktan başka çare olmadığını görmüşlerdi. Şimdi Türk milletinin asıl hükümeti Anadolu'da kurulacaktır.

Meclis-i Mebusân'ın toplanmasıyla politikacıların konumunu sarsmaya çalıştıkları Mustafa Kemal, meclisin İngilizler tarafından zorla dağıtılması üzerine eskisinden çok daha kuvvetli hale geldi. Artık millî amaçları yalnız o temsil etmekteydi. İstanbul'da kendilerini emniyette hissetmeyen birçok kimse Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal ile birleştiler. İngilizlerin hareketi, bütün yurtta millî hisleri tekrar galeyana getirdi. Millet, amacı ve lideri etrafında her zamankinden daha bilinçli olarak birleşti. İngilizler Türklerin gözünü korkutmak istedi, ama aksine Türk milletinin

daha azimli mücadeleye devam etmesi kararı ile karşı karşıya kaldı. Burada Mustafa Kemal'in uzağı gören, azimli lider kişiliğinin birinci derecede rolü vardır. Mustafa Kemal, yazı ve genelgeleri ile içeride halkı uyarıp, yapılan hareketin anlamını halka açıkladığı gibi, dünya kamuoyu üzerinde bir etki yapmaya, uygulanan hareketin haksızlığını anlatmaya çalıştı. En cesaret kırıcı olaylar karşısında irkilmeden, ümitsizliğe düşmeden bu olaylardan yeni saldırı planları için istifade etmesini bilen Mustafa Kemal o zaman büyük liderlik kabiliyetini kanıtladı. Vilayetlerde mitingler düzenletti, işgali protesto ettirdi. Bu hareket, her şeyden önce Mondros Mütarekesi'nin maddelerine aykırıydı. 16 Mart günü yayınladığı bildiride İstanbul işgalinin yedi yüz yıllık Osmanlı egemenliğine son vermiş olduğunu, artık bizzat milletin bağımsızlığını, varlığını ve geleceğini savunmak zorunda bulunduğunu ilân etti. Bu genelgede Atatürk, bu amaca, yani millî hâkimiyete dayanan bir hükümet kurmaya azimli olduğunu, çevresini buna hazırladığını göstermekteydi.

Bununla beraber durum çok tehlikeliydi. İtilâf Devletleri'nin aldığı sert tedbirlerin amacı Türkiye'yi ağır barış şartlarını kabule hazırlamaktı. Fransa ve İngiltere, millî kuvvetlerin bu şartları kabul etmediklerini görüyor, güç kullanmak gerektiğini anlıyorlardı. Fakat savaş sonrasında Anadolu'ya tekrar yeni Fransız ve İngiliz askeri göndermek bu devletler için kolay değildi. Müttefikler, Yunan ordusunun bu amaç için kullanılmasına razıydılar. Paris'te bulunan Venizelos da İngiliz, Fransız başkanlarına Yunanistan'ın bu işi başaracak yeterli kuvveti olduğu hakkında güvence veriyor, böylelikle müttefiklerin amaçlarına da hizmet edilmiş olacağını övünerek söylüyordu. Herhalde Anadolu'da Mustafa Kemal'in idare ettiği millî direniş müttefikleri düşündürmekte, hatta Fransa bu yönden Türklere karşı barış şartlarında ılımlı davranmak gerektiğine inanmaktaydı.

Mustafa Kemal'in idare ettiği millî direniş, Asya'da Müslümanlar arasında heyecanla takip ediliyordu. İstanbul işgaline karşı

protesto bu Müslüman milletlere de bir bildiri ile ilân edildi. İngiltere'nin Hindistan'da ve bağımsız bir Arap devleti kurma vaadi ile Türkler aleyhine ayaklandırdığı Araplar arasında nüfuzu sarsılmış, buralarda isyan hareketleri görülmeye başlamıştı. Mısır'da 1919'da, Irak'ta 1920'de isyan çıktı. Irak isyanı İngiltere'ye 400 kişi kayba ve kırk milyon Sterlin'e mâl olmuştu. Mustafa Kemal, bu memleketlerde millî bağımsızlık amaçlarının kahramanı olarak alkışlanmaktaydı. İngiltere bütün bunları hesaba katmak mecburiyetindeydi. O zaman İngiltere'yi korkutan iki hareket vardı: Biri Mustafa Kemal'in millî ayaklanması, diğeri Bolşeviklik.

Mustafa Kemal, sıradan bir direniş hareketin lideri değildi. O millî irade esasına göre yeni Türk devletini kurmak idealini güç şartlar içinde dahi başlıca amaç olarak izlemekteydi. Hatta denebilir ki; 1919'da olduğu gibi 1920'de de onun esas faaliyeti bu yönde toplandı. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması bu itibarla bir dönüm noktasıdır.

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin Toplanması

Atatürk o dönemde, en önemli işin bir millî meclis toplamak olduğunu ifade etmiştir. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'da müttefik işgal kuvvetlerine karşı alınan tedbirler (Eskişehir'de, Afyon'da yabancı askerlerin silahlarının alınıp gönderilmesi, yabancı subayların tutuklanması, Gevye ve Ulukışla bölgelerinde demiryollarının tahribi) bu iş yanında ikinci plandaydı. Mustafa Kemal, ordu kumandanlarıyla telgrafla görüştükten, onların fikirlerini aldıktan sonra millî meclis toplanması için 19 Mart'ta bir genelge gönderdi. Bunda, İstanbul'un işgali ile devletin yasama, yürütme ve adlî kuvvetlerinin iş göremez hale geldikleri, bu sebeple memleketin bağımsızlığı için Ankara'da bir meclis toplanmasının zorunlu olduğu, bu meclisin olağanüstü yetkilere sahip olacağı ve dağılan meclis üyelerinin ona katılacakları bildiriliyor, seçimlerin yapılması için vali ve kumandanlara talimat veriyordu. Meclise her livâdan beş mebus seçilecekti. Seçim iki

dereceli olup idaresi *Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri*'nin kontrolüne izin verir şekilde yapılacaktı. Bu arada, dağıtılan Meclis-i Mebusân Başkanı Celaleddin Arif Bey Düzce'den Ankara'ya çağırıldı. Seçimler, memlekette ciddiyet ile yapıldı. Bazı bölgelerde biraz tereddüt ve isteksizlik görüldü. Dersim, Malatya, Konya, Diyarbakır ve Trabzon başlangıçta mebus göndermekte tereddüt ettilerse de, sonuçta mecliste bütün seçim bölgelerini temsil eden mebuslar hazır bulundular.

Sultan ve hükümeti, hiçbir değişiklik olmamış gibi hareket ediyor, yasal hükümetin İstanbul'da iş başında bulunduğunu, yeni bir meclis toplamak, hükümet kurmanın sultanın hükümetine isyan demek olduğunu ilân ediyorlardı. Mustafa Kemal, kendisi büyük Nutuk'ta aldığı tedbirlerin gerçekte bir ihtilâl niteliği taşıdığını söyler. Tek meşru hükümet olarak sultanın hükümetini tanıyan bir kısım halk, Adapazarı, Düzce, Bolu, Nallıhan, Beypazarı, Nevşehir, Niğde ve başka yerlerde millî kuvvetlere karşı cephe aldılar. Ordudan firarlar çoğaldı, hatta bir kısım subaylar Samsun'da Mustafa Kemal'i ve Heyet-i Temsiliye'yi tanımadıklarını bildirdiler. Fakat bereket versin ki, halkın büyük çoğunluğu bu tepkiye kayıtsız kaldı ve asıl önemlisi, ordu millî davaya sadakatten ayrılmadı ve millî liderin emrinden çıkmadı.

Mustafa Kemal, çeşitli yerlerde kumandanlara gönderdiği emirlerin yerine getirilmesi sayesinde bu bozguncuları sindirmekte ve tutuklayarak zararsız hale getirmekte başarılı oldu. Mustafa Kemal, Ankara'da toplanmakta olan mebusların zihnindeki soruları da ortadan kaldırmaya çalışıyor, onlarla sık sık konuşarak kendilerini aydınlatıyordu. Meclisin toplanamaması ihtimali, onu endişelendirmekteydi. Meclisin bağımsızlığını korumak, hilâfet makamını düşmanlarını elinden kurtarmak esas amaç olarak gösterilmekteydi. Nihayet 23 Nisan 1920'de meclisi resmen açmaya karar verdi. Meclisin açılışında; Hacı Bayram Camii'nde özel bir dinî tören düzenleyecek ve bütün mebuslar buna katılacaklardı. Meclisin açılışı cuma gününe denk getirilmişti. Hutbede sultanın

ismi anılacaktı. Mustafa Kemal bu merasimin ayrıntılarının en uzak köylere kadar duyurulmasına özel önem veriyordu.

Meclisin açılış nutkunda Mustafa Kemal, millî devlet ve millî siyasetin takibi gereken tek yol olduğunu belirttikten sonra yeni iktidarın niteliği meselesi ortaya çıktı. O zamanki şartlar ve zorunlulukları göz önünde tutan bir teklif ile Mustafa Kemal yeni hükümetin içeriğini bir belge ile meclise kabul ettirdi. Bu önemli belgenin esas noktaları şunlardır:

1. Hükümet oluşumu zorunludur (Böyle bir karar alınması gerekiyordu, zira birçokları, İstanbul'da sultanın hükümeti varken ayrı bir hükümet oluşumunu gereksiz ve gayri meşru buluyorlardı).

2. Geçici olarak bir hükümet reisi tanımak veya "padişah kaymakamı" belirlemek uygun değildir (Yukarıdaki itirazı yapanlar, İstanbul'un işgal altında bulunduğu olayı karşısında geçici bir hükümet başkanı seçilmesi teklifinde bulunuyorlardı. Oysaki bu Millet Meclisi'ne gerçek ve tek otorite merkezi gözüyle bakılmaması, millî egemenlik prensibinin reddi anlamını taşırdı. Milletin vekillerinin seçeceği hükümetin devletin gerçek hükümeti olduğu kabul edilmeliydi. Pratik bakımdan da Millî Mücadele'yi yürütecek bir hükümetin tamamıyla serbest olması ve tam otoriteyle iş görmesi zorunluluğu açıktı. Mustafa Kemal, bu maddedeki teklifi ile bu noktaları belirtiyordu).

3. Mecliste toplanmış millî iradeyi gerçekte vatanın kaderine hâkim olarak tanımak esastır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir (Cumhuriyet esasını kuran bu madde ihtilâlci bir karakter taşıyordu. Yeni hükümetin varlığı ve otoritesi bu millî irade esasına dayanmaktaydı).

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclisten ayrılacak bir heyet, meclise vekil olarak hükümet işlerini görür. Meclis reisi bu heyetin de reisidir (Bu madde yukarıdaki maddede belirtilen millî iradenin doğal sonuçlarını gerçekleştiren bir maddeydi).

Başka ifadeyle meclis, yasama kuvvetinin, yani kanun yapma kuvvetinin ve icra kuvvetinin yani kanunları uygulama ve idare görevinin sahibi ve merkezi sayılıyordu. Böylece, sultanın hükümetine iş kalmıyordu. Meclis; kanun yapma görevine sahip olduğundan halktan vergi toplaması, askere çağırması yasal ve mümkün olacaktı. Mustafa Kemal ve arkadaşları otorite ve faaliyetlerini meşru bir temele dayandırabileceklerdi. Sultanın hukukuna karşı millî iradenin üstünlüğü prensibi esastı. İşte bu nokta halifenin her türlü otoritenin kaynağı olduğu hakkında eski İslâmî düşünceye bağlı kalan toplulukların, özellikle ulemanın itirazlarına uğrayacaktır. Kısaca bu önerge, Amasya Beyannâmesi'nden beri Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının ortaya attıkları prensibi, millî iradenin hâkimiyeti esasını en kesin şekilde ifade eden, ona meclis ve hükümet ile somut bir şekil veren ihtilâlci bir anayasa niteliğindeydi. Millî Türk devletinin doğuşunu gösteren bir belgeydi. Meclisin toplanmasıyla bu millî irade, kanuni yollardan usûlüne göre tam olarak meydana çıkmış oluyordu. Mecliste bütün yurdun usûlüne göre temsiline Mustafa Kemal onun için büyük önem vermiştir. Padişah hükümeti artık Mustafa Kemal ve arkadaşlarının faaliyetlerini kanun dışı sayamayacaklar, onun valilere ve kumandanlara emir vermesini, halktan vergi toplamasını kanuna aykırı isyan niteliğinde yorumlamayacaklardı. Sultan hükümeti ve onu destekleyenler, bu konuda ısrar ettikleri taktirde millî iradeye, yani gerçek yasal otoriteye karşı gelmiş sayılacaklardı. Bu esasa dayanarak aynı meclis bu gibileri millî iradeye karşı isyancılar saymak ve cezalandırmak yetkisine sahip oluyordu. İşte bu düşünceler üzerine *Hıyanet-i Vataniye Kanunu* çıkarılacak, millî harekete karşı gelenler ve meclis hükümetinin emirlerini dinlemeyenler cezalandırılacaklardır. Mustafa Kemal meclise sunduğu önergede *hatıra* başlığı altında kaydettiği şu ifade ile o zamanki şartlar içinde yabancı düşmanlara karşı çarpışırken bir iç savaşı önlemek amacı ile saltanata karşı açıkça cephe almaktan kaçındığını belirtti: "Padişah ve halife, altında

bulunduğu tazyikten kurtarıldığı zaman meclisin düzenleyeceği kanunî esaslar dairesinde vaziyetini alır." Burada, sultanın otoritesi yine meclisin iradesine bağımlı tutuluyor, yani millî irade esasından fedakârlık yapılmıyordu. Meclisin düzenleyeceği esaslar ifadesiyle bu nokta sağlanıyordu. Diğer taraftan sultan baskı altında bulunduğu için otoritesini kaybetmiş göstererek önergenin bütün otoriteyi millî iradeye ve meclise devretmesi zorunlu bir tedbir olarak gösteriliyordu, açıkça sultanın otoritesine karşı cephe alınmış bulunuyordu. Bu sorunun açıkça tayini ileride yabancılar memleketten atıldıktan sonra meclisin kararına bırakılıyordu. Mustafa Kemal, prensiplerde gösterdiği titizlik ve uzak görüşlülüğü ile mevcut şartları iyi hesap eden, asıl amacı gözden kaçırmayan bir siyaset ve devlet adamı olduğunu bu "Hatıra" fıkrasında ispat etmiştir.

Mustafa Kemal ve İstanbul'daki karşıtları bu kararın tam bir ihtilâl kararı olduğundan şüphe etmediler. Zaten Mustafa Kemal, meclisi Ankara'ya toplantıya çağırırken başta bunun bir kurucu meclis (Meclis-i Müessisân) olmasını düşünmüş, taslağa öyle yazmış, sonra bu fikirden vazgeçmişti.

İstanbul'da millî hareketin mualifi olup saltanatın üstün haklarını, *Osmanlılık* ve İngiliz siyasetine bağlayarak bir barış imzalamak politikasını takip eden, yani her bakımdan Mustafa Kemal'in muhalifi ve düşmanı sayılan şahıs, Damad Ferid Paşa tekrar sultan tarafından sadrazam yapıldı (5 Nisan). Bu hükümet, milletin temsilcisi Mustafa Kemal'i, 11 Mayıs 1920'de, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı ve onun hükümetinin başı seçildikten sonra idama mahkûm etmek cesaretini gösterdi.

TBMM'de kabul edilen önerge, yeni Türk devletinin karakterini belirttiğinden ve tarihî mevcut şartlarla sıkı sıkıya bağlı olduğundan, ona özel tarihî ve millî kimliğini kazandıran niteliği üzerinde durmak gerekir. Önergede deniyor ki, hükümet meclisten ayrılacak bir heyet tarafından görülecek ve bu heyetin başı, meclisin başı olacaktır.

Bu, kuvvetlerin ayrılığı prensibi değil, kuvvetlerin birliği esasıdır. Yani bütün devlet yetkileri; kanun yapma ve bu kanunları uygulama, kontrol etme yetkileri bir tek organa, Büyük Millet Meclisi'ne verilmektedir. Bu organın idare tarzı, sultan olduğu taktirde mutlakıyet, istibdad idaresi olurdu. Bu yetkiler mecliste toplanınca meclisin mutlak hâkimiyet rejimi anlamına gelecekti. Böyle bir rejim o zaman zorunluydu. Düşman, milletin varlığını tehdit etmekte, ilerlemekteydi. Bu durumda süratle karar almak, bu kararları hızla uygulamak ve yapılan işleri hemen meclisin denetimi altında bulundurmak, vekiller üzerinde yakın bir denetim icra etmek zorunluydu. İcra kuvvetine meclis dışında bir dereceye kadar bağımsız bir şekilde tedbirler almak, bunun hakkında zaman geçtikten sonra sorumlu sayılmak ve iktidardan çekilmek imkânı o şartlar altında verilemezdi. Diğer taraftan sultan karşısında meclis bütün devlet yetkilerinin başvurulacak tek mercii ve desteği olmak iddiasındaydı. Millî iradenin kuvvetini, bölünmezliğini göstermek, entrikalara meydan vermemek ve millî iradeyi zaafa uğratmamak yine o zamanki şartların gerektirdiği bir şeydi ve bu durum da ancak kuvvetlerin millî iradenin sahibi olan mecliste yoğunlaşması suretiyle sağlanabilirdi. Vekiller, teker teker meclis tarafından seçilmekteydi. Böylece hükümetin her faaliyet sahasını meclis doğrudan doğruya ve yakından kontrol edecek durumdaydı. Hükümet başkanı, meclisin de başkanıydı. Bu durum kuvvetler birliği sistemini son derece kuvvetlendirdiği gibi başkanı, devlet içinde olağanüstü yetkilere ve alışılmamış bir yere getirmekteydi. Bu da o zamanki şartların getirdiği bir durumdu. Memleket kurtuluş ve millî inkılâp hareketinde bir tek liderin iradesi altında toplanmak ve belirli amaçlara süratle ve etkili bir şekilde yönelmek mecburiyetinde bulunuyordu. Bu lider Türk milletinin büyük talihi olarak Mustafa Kemal'in şahsında kendini göstermişti. Mustafa Kemal 24 Nisan'da meclis başkanlığına seçildi. 2 Mayıs'ta icra vekilleri heyeti yeni devletin ilk hükümeti olarak 11 üyeden oluştu. Millî müdafaa vekâletinde

Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan ve İstanbul'un işgalinden sonra 8 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiş bulunan Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkanlığı'na atandı. Böylece millî hükümet, iç ve dış düşmanlara karşı mücadeleyi teşkilâtlandırmaya girişti.

Sultanın Mücadelesi, Hilafet Ordusu ve Sevr Antlaşması

Sultan Vahdeddin, Mustafa Kemal'in idamı kararını 24 Mayıs'ta onayladı. Yine nisan içinde hilâfet ordusu adı altında bir ordu hazırlanmaya başladı ki bunun amacı millî kuvvetleri ortadan kaldırmak ve memlekette sultan-halifenin otoritesini geri getirmekti. Bundan başka halife adına yayınlanan beyannâmeler ve İslâm dinini temsil eden en yetkili makam olarak şeyhülislam efendinin çıkarttığı fetva halkı Mustafa Kemal ve milliyetçiler aleyhine ayaklanmaya teşvik etmekteydi. Bunun sonucu olarak 1920 yılında birçok yerde millî hareket aleyhinde ayaklanmalar ve saldırılar kendini gösterdi. Büyük Millet Meclisi bir taraftan bu iç savaşla uğraşırken diğer taraftan Fransızlar güneyde ve Yunanlılar batıda taarruza geçtiler. İtilâf Devletleri, milliyetçileri bu duruma getirirken öbür taraftan İstanbul Hükümeti'ni kendi istedikleri şekilde bir barış antlaşması imzalamaya zorladılar ve 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı onaylattılar. Büyük Millet Meclisi, siyasi hayatının bu ilk yılında çok zor zamanlar geçirdi, ancak büyük liderin ileri görüşlülüğü, enerjisi ve vatanseverliği sayesinde bu buhranı atlattı. I. İnönü ve II. İnönü zaferleri, bu buhranlı devrenin atlatıldığını ve Millî Mücadele tarihinde yeni bir sayfanın başladığını göstermek itibari ile bir dönüm noktası sayılabilir.

Mustafa Kemal büyük *Nutuk*'ta, ayaklanmaların yurdu kapladığını ve Ankara kapılarına dayandığını ifade ederek durumun ağırlığını hakkıyla belirtmiş, cehalet, kin ve bağnazlık bulutlarının vatan ufuklarını kararttığını söylemiştir. Millî kuvvetler aleyhinde harekete geçen çetelerin faaliyette bulundukları başlıca

bölgeler, Balıkesir ve Bandırma Bölgesi, Kocaeli Bölgesi, Yozgat, Çorum Bölgesi, Beyşehir, Konya, Ilgın, Bozkır Bölgesi ve nihayet Bolu, Beypazarı Bölgesi idi. İsyancılar, Ankara'da millî hükümetin merkez binasına kadar sokulmuşlardı. Ankara civarında Ziraat Okulu'nda karargâhını kurmuş bulunan Mustafa Kemal her an asilerin saldırısını beklemekteydi. Milliyetçileri ele geçiren âsiler bunları akla gelmedik işkencelerle öldürmekteydiler.

Bu genel ayaklanmada en tehlikeli elebaşlarından biri Anzavur idi. Anzavur Ayaklanması ilk olarak 21 Eylül 1919'da Balıkesir'in kuzeyinde başladı, daha sonra 1920 Nisan'ında Bolu, Düzce ve Beypazarı bölgelerine kadar yayıldı. Nihayet 11 Mayıs'ta Geyve yöresinde yaptığı taarruzda düzenli ordu kuvvetleri tarafından ezildi ve kaçmaya mecbur edildi. Nisan içinde meclisin açılması hazırlıkları yapılırken Düzce, Geyve ve Adapazarı âsilerin eline düştü. Geyve kumandanı Mahmud Bey pusuya düşürülerek öldürüldü. 24. Fırkanın silahları âsilerin eline geçti. İstanbul'dan gelen İzmit valisi Çerkez İbrahim Bey âsileri tebrik etti. Padişahın selamlarını iletti ve gönüllüler toplayarak Gevye Geçidi'ne saldırdı. Mustafa Kemal, Yunanlılar karşısındaki millî kuvvetlerden bir kısmını bunların üzerine göndermek zorunda kaldı.

İzmit'te Süleyman Şefik Paşa, Suphi Paşa gibi hainler grubu da, İstanbul'un verdiği talimata göre, hilâfet ordusu gibi şatafatlı bir ad altında çeteleri teşkilâtlandırmaya çalışıyorlardı. Suphi Paşa, Mustafa Kemal'in kişisel düşmanlarındandı.

Bolu, Düzce ve Adapazarı isyanları üç ay sürdü. Bolu yöresine ilerlemiş olan hilâfet ordusu yenildi ve İzmit'teki esas kuvveti, İstanbul'a kaçmaya mecbur bırakıldı.

Halifeye bağlılık propagandasıyla ortaya çıkan çeteler, Orta Anadolu'da Yozgat yöresindeki halkı kendi taraflarına çekmekte, şehirleri işgalde, düzenli askerî kuvvetlere saldırmakta başarılı oldular. Güneyde Urfa çevresinde Millî aşireti 4.000'i bulan önemli kuvvetlerle buradaki askerî birlikleri yenmeye ve kasabaları ele geçirmeye başlamıştı. Ancak eylül içinde düzenli askerî kuvvetler

bunların hakkından gelebildi. Konya isyanı 5 Mayıs'ta bu şehirde bir gizli cemiyetin çıkardığı ayaklanmadır, bu ayaklanma bölgenin kumandanı tarafından bastırılmıştır.

İtilâf Devletleri, Paris Barış Konferansı'nda Türklerle barışın daha fazla geciktirilmesinin mümkün olmadığını gördüler ve bir taraftan Yunanlılara Anadolu'dan taarruza geçme iznini verirken, öbür taraftan İstanbul Hükümeti'ni Paris'te barış görüşmelerine çağırdılar. Bu suretle millî kuvvetleri ezmek, onların bir şey yapmayacağını, aksine memleketin yeni işgallere açık kalmasına sebep olduklarını göstermek, ümitsizlik içinde kalan, âciz ve otoritesiz sultanın hükümetine barış şartlarını imzalatmak Lloyd George'un planıydı. O, Damad Ferid'in şahsında bu planına hizmet edecek adamı da bulmuştu.

İtilâf Devletleri, 24 Nisan 1920'den San Remo'da Osmanlılara kabul ettirmek istedikleri barış şartlarını esas hatlarıyla kendi aralarında kararlaştırmış bulunuyordu. Bundan iki gün sonra İstanbul Hükümeti barış konferansına davet edildi. Sultan, 26 Nisan'da, eski sadrazamlardan Tevfik Paşa başkanlığında bir heyeti Paris'e gönderdi. İtilâf Devletleri barış şartlarını 11 Mayıs'ta Tevfik Paşa heyetine bildirdi. Tevfik Paşa bu ağır şartları bağımsız bir devlet anlayışıyla bağdaştırılmaz bulduğu için görüşmelere katılmadı. Bu sırada Türkler üzerine baskı yapmak düşüncesi ile müttefikler, Venizelos'a saldırıya geçme, Milne hattını aşarak Anadolu içerisine yayılma izni verdiler. Millî hükümet aleyhine ayaklanmalar aynı tarihlerde olmaktaydı. Venizelos Paris'ten hükümetine gönderdiği telgrafta, İngiliz başvekilinin gelişinden memnun olduğunu, barış antlaşmasının Türkler tarafından reddedildiği takdirde Yunanistan'ın askerî müdahalesini istediğini, İtalya'nın bu antlaşmanın uygulanmasına taraftar olmadığını ve Fransa'nın da Türklere sempati duyduğunu bildirmekteydi. Venizelos aynı telgrafta şunları ilâve etmekteydi: "Yunanistan gerekli kuvvetlere maliktir... Şurası muhakkaktır ki, eğer Türkiye imzayı reddeder ve biz de sulhu tatbik için kuvvet sarf edersek,

bir taraftan Pontus ve Ermenistan'ı ihtiva eden bir devlet-i müttehidenin teşkili, diğer taraftan Türklerin belki İstanbul'dan uzaklaştırılması ve Yunanistan'ın Edremit sahillerine kadar yayılması şeklinde şeraitin lehimize tadil edileceğini zannederim. Türkiye'de büyük devletlerinkine muadil bir kıta işgal edeceğini ve Boğazlar'ın nezaretini istihsal edeceğini ümit ediyorum," diyordu. Venizelos'un bu sözlerinde, hangi amaçlarla hareket ettiği açık bir şekilde itiraf olunmaktadır. Venizelos'un İngiliz başvekiline vaat ettiği askerî baskı, Yunanlıların 22 Haziran'da taarruza geçmesinde kendini gösterdi. Yunanlılar, o zamana kadar Milne hattı denilen ve Ayvalık'ın kuzeydoğusu ile Manisa-Ödemiş'in doğusundan ve Aydın'ın güneyinden geçen hattın batı kısmında kalmışlardı. Kuzeye doğru ilerleyerek Bursa'yı, diğer taraftan doğuya ilerleyerek Uşak'ı işgal ettiler. Her iki cephede millî kuvvetler ağır kayıplar verdiler, çok zayıfladılar. Aydın Cephesi'nde de başarılı olan Yunan kuvvetleri, Nazilli'ye kadar geldiler. Kuvvetlerimiz Eskişehir'e çekildi. Müdafaa hatlarımızın yarılması ve kolay Yunan başarısı, millî hükümeti ciddi bir buhran içine attı. Müttefiklerin Paris Barış Konferansı'nda baskıları kuvvetlendi. Büyük Millet Meclisi'nde bir mebûs, "Millî kuvvetler denilen şeyin bir hayaletten ibaret olduğunu son yenilgiler dünyaya göstermiştir," diyecek kadar ileri gitti. Mustafa Kemal, mecliste yapılan şiddetli eleştirileri karşılamak için zor anlar yaşadı. İstanbul Hükümeti'nin, bu başarısızlığın başlıca sorumlusu olduğunu ileri sürdü. Çelik iradeli adam, durumun yakında düzeleceğini vadetti ve yeniden asker toplanmasına karar verildi.

Bu esnada Paris Barış Konferansı'na gitmiş olan Osmanlı delegelerinden oluşan heyetin başkanlığını Sadrazam Ferid Paşa bizzat üzerine aldı. Millî hükümet Türk milleti adına bu ölüm vesikasının tanınmasını önlemek amacıyla şu önlemleri aldı: 30 Nisan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kurulduğunu büyük devletlere bildirildi, bu suretle İstanbul Hükümeti'nin Türk milleti adına bir uluslararası antlaşma imzalamaya yetkisi

olmadığı anlatılmak isteniyordu. 7 Haziran'da, İstanbul Hükümeti'nce yapılacak her türlü antlaşmanın hükümsüz sayılacağı Büyük Millet Meclisi'nce kabul edildi: 18 Temmuz'da meclis, Millî Mîsak'a yemin etti. Mîsak'ta ifade edilen millî amaçlar gerçekleşmedikçe mücadeleden vazgeçilmeyecekti. Bu durum, Türk milletinin iradesini dünyaya ilân etmesi itibariyle önemli bir karar teşkil etmekte ve Sevr Antlaşması daha imzalanmadan reddetme anlamını taşımaktaydı. Fakat Damad Ferid 10 Ağustos'ta Sevr Antlaşması'nı imzalamaktan çekinmedi (Şunu da ilâve etmek lazımdır ki, Doğu'da millî kuvvetlerin durumu tehlikeli bir şekildeydi. Ermeniler, Yunan taarruzu başladığında haziran içinde saldırıya geçmiş, Oltu bölgesini işgal etmişlerdi).

Osmanlı heyeti, müttefiklere barış şartları üzerinde esaslı hiçbir değişiklik yaptırmadan Sevr Antlaşması'nı, ölü doğmuş bu belgeyi imzaladılar. Düşmanların amaçlarını göstermesi ve mücadelenin Lozan'da elde ettiği başarıyı ayrıntılı aktarmak düşüncesiyle esaslarını anlatacağız.

SEVR ANTLAŞMASI
(10 AĞUSTOS 1920)

Antlaşmanın sınırlara ait maddeleri şöyledir: Trakya'nın büyük kısmı terk ediliyor, Midye hattının berisinde İstanbul'a kadar olan bölge Türklere bırakılıyordu. Burada da Boğazlar Komisyonu adı altında oluşturulan uluslararası bir organizasyon, gerçek otoriteyi ele geçiriyordu. İstanbul sultana bırakıldıysa da, şarta bağlı bırakılmıştır. Türkler çeşitli sözleşmelerle azınlıklara tanınan hak ve garantileri yerine getirmedikleri takdirde İstanbul üzerindeki haklarını da kaybedeceklerdi. Azınlıklara verilen haklar ise çok geniştir. Yunanlıların kasten yeni bir olay çıkarmaları ve İstanbul'un kaderi meselesini ortaya atmaları imkânı açık bırakılmıştır.

Yunanlılar Trakya'nın büyük bir kısmıyla İzmir bölgesini almaktaydılar. Bu bölge Akhisar, Ödemiş, Tire, Söke, Bergama'yı içine almakta ve görünüşte Osmanlı egemenliği altında sayılmaktaydı. Fakat ileride Yunanlıların tamamıyla ilhak etmelerini sağlayacak özel önlemler alınmıştı. Bu tedbirler şöyleydi: Osmanlı hâkimiyetini temsil etmek üzere hisarda bir Türk bayrağı sallanacaktı. Fakat devlet bu hâkimiyetin yerine getirilmesini Yunanistan'a bırakıyordu. Sözleşmenin yapılmasından 5 yıl sonra yerel parlamento bölgenin Yunanistan'a katılmasına karar verip, *Cemiyet-i Akvâm*'a başvuracaktı. *Cemiyet-i Akvâm* isterse, bir halkoylaması yaptıracaktı. Türkler orada nüfus çoğunluğuna bakarak, gelecekte halk oylamasının kendi lehlerine çıkacağını ümit edemezlerdi. Çünkü buradan Türkleri kaçırmak ve Yunanlıları yerleştirmek için Yunanlılar 5 senelik süre esnasında istediklerini

yapabilirlerdi. Güneyde Osmaniye, Antep, Urfa ve Mardin'i Türk sınırları dışında bırakmaktaydı. Ermenistan sınırı, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson tarafından çizilmiş, o da Gümüşhane ve Erzincan'ı içine alarak Van'dan Trabzon'a kadar geniş bir bölgeyi bağımsız Ermenistan devletine peşkeş çekmişti. Boğazlar Bölgesi Trakya'daki arazi ile beraber Anadolu'da İzmit ve Edremit'e kadar uzayan geniş bir araziyi kontrol bölgesi haline getiriyordu. Özetle burada Türk hâkimiyeti lafta kalıyordu.

İşte bu sınırlar içinde düşünülen Türk ülkesi de İtalyanlar, Fransızlar ve İngilizler arasında nüfuz bölgelerine ayrılmış bulunuyordu. Bunun anlamı şuydu: Bu devletlerden her biri kendine ayrılan bölgede kapitülasyonlar ve mali zorunluluklar himayesinde demiryolları yapmak, işletmek, sanayi tesisleri kurmak, eski borçlar karşılığında memleketin gelir kaynaklarını kontrol etmek ve sömürmek imtiyazlarını elde etmekteydi.

Türkiye'den, fakirliği dolayısıyla savaş tazminatı istenmesinden vazgeçildiği belirtildikten sonra, sözde Türkiye'ye yardım bahanesiyle Türk mali ve iktisadi hayatı uluslararası bir komisyonun eline veriliyordu. Osmanlı, Fransız, İngiliz ve İtalyan delegelerinden kurulu bir komisyon Türkiye'nin iktisadi kalkınması için uygun göreceği tedbirleri alacak, Türkiye'nin devlet bütçesini düzenleyecek ve mali kanunların uygulanmasını kontrol edecek, para politikasını düzenleyecek, bu komisyonun rızası olmadan devlet hiçbir dış borç alamayacak ve Duyûn-ı Umumiye'ye, yani yine yabancı devletlere ayrılmış vergi kaynakları dışındaki bütün gelir kaynakları bu komisyonun kontrolü altında bulunacaktı. Bu kaynaklar öncelikle İtilâf Devletleri'nin çıkarlarını göz önünde tutarak harcanacak ve kalan para Osmanlı hazinesine bırakılacaktır. Yabancı memleketlere imtiyaz verme yetkisi de bu komisyona verilmiştir. Gümrükler genel müdürünü de bu komisyon tayin ve azledecektir. Bu mali hükümler, devletin bütün maddi gücünü ve ekonomik, mali hayatına ait en önemli yetkileri komisyona devretmekteydi. Yalnız bu mali hükümlere bakılırsa, Türkiye'nin bağımsızlığı bir laftan ibaret kalıyor ve bir sömürge durumuna düşüyordu.

Vergileri, gümrükleri, bütçenin yönetimi, para politikası yabancılardan kurulu bir komisyona verilmiş olan bu devletin ordusu da ortadan kaldırılıyordu. Devletin jandarma olarak 35.000 kişilik bir ordusu olmasına, bunu takviye için 15.000 kişilik bir yardımcı kuvvete izin verilmiştir. Bu kuvvetlerin mitralyözden daha ağır silahı olmayacaktır. Bu kuvvetler, 4 lejyona ayrılmış olup her lejyon büyük devletlerden birinin nüfuz bölgesinde hizmet görecek ve subaylarının on beş kadar bir kısmı o nüfuz bölgesini benimsemiş olan devletin subaylarından meydana gelecekti. Yani bu küçük ordunun kumanda heyeti de, yabancıların kontrolü altına girmiş olacaktı. Her türlü talimat yasaktı. Savaş gemisi olarak ancak 600 tonilato altında 13 küçük gemiye izin verilmişti.

Bundan başka Türkiye'nin herhangi bir yerini, kargaşa çıktığı bahanesiyle müttefiklere işgal etme hakkını veren Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesiyle telgraf hatlarını kontrol ve Doğu Anadolu'yu işgal hakkını veren 12. ve 24. Maddeleri de Sevr Antlaşması'nda yürürlükte bırakmaktaydı. Böylece Türkiye'nin antlaşmadan sonra da yeni işgallere uğratılması için kapının açık bırakılması demekti.

Maliyesi, ordusu yabancı kontrolü altına alınan ve arazisi nüfuz bölgelerine ayrılmış bulunan bu zavallı devletin tebaası da adeta elinden alınmıştı. Zira Osmanlı tebaasında her kim isterse hiçbir kayda bağlı kalmadan müttefik veya yeni kurulan devletlerden birinin tâbiiyetine geçebilecekti. Bundan başka müttefik devletler tebaasından, isteyen Osmanlı ülkesine yerleşip sanatını icra edebilecekti. Örneğin bir yabancı doktor Türkiye'de doktorluk yapacak, kapitülasyonların himayesinde vergilerden muaf tutulduğu için Türkiye'de Türk meslektaşlarından daha imtiyazlı çalışma imkânları bulunacaktı. Türk devletinin kendi tebaasına sahip olma, onu koruma hakkı dahi tanınmamıştı. Azınlıklara dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş geniş haklar ve imtiyazlar tanınmış bulunuyordu. Azınlıklar, her çeşit okul ve üniversite

kurma hakkını elde ediyordu. Müttefikler, bu azınlıklara kötü muamele edildiği kanaatine varırlarsa, o bölgeyi işgal etme hakkını da saklı tutuyorlardı.

Kapitülasyonlar bırakılıyor, diğer müttefiklere de aynı haklar tanınıyordu. Örneğin, Yunanistan ve Ermenistan Türkiye'de Fransızlar ve İngilizler gibi memleketin yerli kanunlarına tâbi olmadan, vergi ödemeden istedikleri gibi iş yapma müsaadesine sahip olacaklardı. Bu demektir ki, Türkler eşit olmayan şartlar altında hiçbir zaman sanayi ve ticaret alanında yabancılarla rekabet edemeyecekler, ortadan kalkacaklardır veya bu alanlarda çalışmak isteyenler, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında birçok örneklerle görüldüğü gibi yabancı devletin tâbiiyetine geçecektir (Zaten tâbiiyet değiştirme de yukarıda işaret ettiğimiz gibi gayet basit bir hale getirilmiş bulunuyordu). Türkler, kendi vatanlarında âciz, fakir, zavallı bir hayat sürmeye mahkûm oluyordu.

Bu belge, Türk milletine karşı bağnazlık ve kin dolu devletlerin açgözlü, utanmaz bir emperyalizmin pervasızca tasarlanıp dikte ettiği bir imha planıydı.

Tevfik Paşa, Ferid Paşa'ya yazdığı bir mektupta, bu şartlar altında "Devlet-i 'Aliyye düvel-i müttefikanın hâkimiyet-i müşterekesi altında bir günâ hakk-i istiklâlden mahrum bir müstemleke haline ifrağ" edilmekte olduğundan, bunları kabul edemeyeceğini bildirmekteydi. Fakat sonra (o bu mektubu 17 Mayıs'ta yazdı. Ondan sonra Yunan ve Ermeni saldırıları geldi ve Yunanlılar Anadolu'da önemli ilerlemeler yaptılar) ağustos ayında Tevfik Paşa da bu şartları az farkla imzaladı.

Müttefikler Osmanlı Devleti'nden zapt ettikleri Arap memleketlerini kendi aralarında paylaşmak üzere yeni antlaşmalar yapmışlardı. Fakat Fransa, Filistin ve Suriye yüzünden, İtalya Anadolu'da kendisine ayrılan İzmir Bölgesi'nin Yunanistan'a peşkeş çekilmesinden dolayı İngiltere'ye kırgındılar. Müttefikler arasında ganimetin paylaşılması sırasında çıkan bu anlaşmazlıklar, Mustafa Kemal hükümeti tarafından iyi bir diplomasi ile millî bir dava

lehine kullanıldı. Mustafa Kemal o zaman Batı devletlerinin hücum ve tehditleri karşısında yalnız kalmış olan Bolşevik Rusya ile siyasi ilişkiler kurarak millî hükümetin durumunu kuvvetlendirmek bakımından faydalandı. 11 Mayıs 1920'de Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet, Moskova'ya hareket etti. Bu heyetin temasları neticesinde 20 Ağustos 1920'de yeni Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından 10 gün sonra Moskova ile bir antlaşma imzalandı. Yeni Türk devleti, Fransızlarla Güney Cephesi'nde yaptığı başarılı mücadeleden sonra (Fransızlar Pozantı'da yenilmiş, Maraş ve Urfa'dan geri çekilmek zorunda bırakılmışlardı), Fransız hükümeti ile bir ateşkes imzaladı. Yeni devleti müttefiklerden birinin tanıması anlamına geldiği için bu antlaşma, önemli bir diplomatik başarı sayılabilirdi. Millî hükümet, Yunanlılar önünde gerilemekle beraber kuvvetleri dağılmış ve direnişi kesilmiş değildi. Yunanlılar karşısında düzenli bir ordu meydana getirmek ve Eskişehir - Kütahya hattı üzerinde bir cephe kurmak millî hükümetin direnişinin gücünü gösterdi ve bundan sonraki Yunan saldırılarına (İnönü Muharebeleri) karşı başarı kazandı. Millî hükümetin 1920 yılında en büyük başarılarından biri, sultan hükümetinin tahrik ettiği iç ayaklanmaları bastırması ve hilâfet ordusunu yok etmesidir. Millî hükümet Sevr Antlaşması'nı tanımadığını ilân ediyor, Türk milletinin gerçek hükümeti olan Millet Meclisi ile Millî Mîsak esasları dâhilinde yapılmayan hiçbir antlaşmayı yasal saymıyordu. Müttefikler Anadolu'da millî hükümeti yenip ortadan kaldırmadıkça Sevr Antlaşması'nı uygulamaya imkân olmadığını gördüler. Hâlbuki millî hükümet, şimdi düzensiz çete savaşı yapan "Kuvâ-yı Milliye" yerine düzenli bir ordu kurmaya karar vermiş ve bunun uygulamasına geçmişti. Bu sebepten Anadolu'da millî direniş gittikçe daha sertleşmekteydi. Bunun üzerine onlar alışılmış taktiğe başvurdu, bir taraftan Yunanlılar Bursa üzerinden Eskişehir yönüne yeni taarruzlara geçerken öbür taraftan, doğrudan doğruya millî hükümetle temas kurarak Sevr'i bazı değişikliklerle uygulamayı denediler.

DÜZENLİ MİLLÎ ORDUNUN OLUŞTURULMASI, I. VE II. İNÖNÜ ZAFERLERİ, LONDRA KONFERANSI

Yeni hükümetin karşısında en âcil ve önemli görev, millî davayı yürütecek, düşmana karşı direnecek güçte düzenli bir millî ordu meydana getirmekti. Bu kolay olmadı. Öncelikle, yorgun ve bitkin Türk halkını yeni fedakârlıklara ikna edip, ondan elinde avucunda kalan son varlığını vermesi isteniyordu. Sultan hükümeti aynı halka halife ağzından buna gerek olmadığını telkine çalışmaktaydı. Yüzyıllarca itaate alışmış, halifeden yüz çevirip onu kurtuluş mücadelesine çağıran millî liderin peşinde her şeyiyle ateşe atılmak, hiçbir millet için kolay bir şey olamazdı. Fakat olayların dili her şeyden kuvvetliydi. Türk halkı, Yunanlıların korkunç zulmünü, köylerinin yakılıp yıkıldığını, ailelerin katledildiğini, toprağından çıkarıldığını görüyordu. Bunun bir ölüm kalım savaşı olduğu meydandaydı. Halk lidere güveniyordu. Bu lider kudret ve enerjisiyle ona ümit veriyordu. Ordu ve orduda toplanan aydınlar, bu bilinci en güçlü şekilde temsil etmekteydiler. Büyük Millet Meclisi ondan asker ve para istediği zaman Türk milleti buna en kötü şartlar içinde olsa dahi gönülden cevap vermekle büyük bir millet olduğunu gösterdi. Tarihçi bu büyük gerçeği ortaya koymazsa, Türk mucizesini açıklayamaz. Bizzat Mustafa Kemal, bunu çeşitli fırsatlarda işaret etmiş, ne yapılmışsa Türk milletinin eseridir diye bu gerçeği tanımıştır.

Düzenli millî orduyu kurmak işindeki güçlüklerden biri Kuvâ-yı Milliye denilen direniş çetelerini disiplinli ordu saflarına

sokmak, Çerkez Edhem gibi Kuvâ-yı Milliye kumandanlarını yola getirmekte görüldü. Çerkez Edhem buhranı, millî kuvvetlerin dağılması, siyasetin Bolşevikliğe kayması ihtimali ve merkezî bir faaliyet yerine keyfî bir çete idaresinin sürekli olması gibi büyük tehlikeler taşıyan bir buhrandı. Bu buhranın atlatılmasını eşsiz liderin sabır, cesaret ve uzak görüşlülüğü sağlamıştır. Bu, onun en önemli başarılarından sayılmalıdır.

Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Ankara'da siyasi parti niteliğinde birkaç örgüt meydana geldi. Bunların oluşturulmasına Rusya olaylarının ve Rusya'da yayılan komünist fikirlerin az çok etkisi olmuştur. Bu partiler içinde bir hayli önem kazanan, meclisi ve orduyu işgal eden Yeşil Ordu'dur. Bir siyasi hareket olarak ortaya çıkan Yeşil Ordu'nun asıl önemi askerî idi. Henüz yeni Türk devletinin düzenli ordusu oluşmamış ve genel savaş kalıntısı olan ordu kısımları ise senelerce savaşarak yorulmuş bulunuyordu. Âsi çeteler üzerine gönderilen askere halifenin fetvasında, Ankara Hükümeti'nin yasal olmadığından bahsedilerek etki edebildikleri birkaç defalar görülmüştü. Bu durumda yeni Türk ordusu, yeni zihniyete göre yetiştirilinceye kadar millî hareket için güvenilir askerî kuvvetler vücuda getirme propagandasıyla bazı gizli teşkilâtlar kurmaya kalkışanlar olmuştu. Bu teşkilâta, Yeşil Ordu adı verildi. Yeşil Ordu'nun kurulmasına teşebbüs eden kimseler bu teşebbüslerinden Mustafa Kemal'i haberdar etmeksizin onu kuvvetin başında göstererek teşkilâtlarını genişletmeye çalışmaktaydılar. Mustafa Kemal bunu öğrenince, ileri gelenleri ve Genel Sekreter Hakkı Behiç Bey'i çağırdı. Millet Meclisi'nde mebus olan Çerkez Reşit Bey ve Tevfik Bey batıda Kuvâ-yı Milliye hareketlerini kumanda eden Çerkez Edhem'in kardeşleri olup hep birlikte bu Yeşil Ordu teşkilâtına girmişlerdi. Çerkez Edhem, Anzavur ve Düzce isyanlarının bastırılmasında önemli bir rol oynamıştı. Devletin başka önemli askerî kuvvetleri bulunmadığından bu kuvvetlere güveniliyordu. Fakat Çerkez Edhem bulunduğu mevkiden gurura kapılarak ordu kumandanlarını tanımamaya,

valilere bizzat emir vermeye, özetle bağımsız bir tavır almaya ve devletin gerçek hâkimi gibi hareket etmeye başladı. Yeşil Ordu talimatnâmesini bastırıp özel ajanlarla memleketin her tarafına göndermekte, teşkilâtını yaymakta, Eskişehir'de *Yeni Dünya* adı altında görünüşte komünizm meyilli bir gazete çıkarmaktaydı. *Kuvâ-yı Seyyare* adını alan Çerkez Edhem Ordusu ve Yeşil Ordu Büyük Millet Meclisi'nde taraftar kazandı. Mecliste Mustafa Kemal'e muhalif olarak *Halk İştirâkiyun Fırkası* adıyla komünizm eğilimli bir fırka kurmuş olan eski valilerden Nazım Bey, kendini dâhiliye vekilliğine seçtirmede başarılı olmuştu. Tehlikeyi gören Mustafa Kemal, Nazım Bey'i istifaya zorladı. Çerkez Edhem'e önem verdiği düşünülen Garp Cephesi kumandanı Ali Fuad Paşa geriye alınarak yerine İsmet Bey (İnönü) Garp Cephesi Kumandanlığı'na tayin edildi. Cephenin güney kısmı kumandanlığına Refet Bey atandı. Yeni kumandanların görevi, süratle düzenli ordu ve süvari kuvveti oluşturmak, hükümeti Çerkez Edhem ve benzerlerinin disiplinsiz kuvvetlerine tâbi olmaktan kurtarmaktı. Edhem kendi kuvvetlerinin İsmet Bey tarafından teftişine razı olmayarak itaatsizlik gösterdi. Doğrudan doğruya meclis başkanlığı ile yazışmak iddiasında bulundu. Daha sonraları da bütün millî kuvvetleri kendi kumandası altında toplamaya ve Garp Cephesi Kumandanlığı'nı kendi eline almaya çalıştı. Meclisteki karşıt gruplar Yunanlıların tehlikeli durumu sebebiyle Mustafa Kemal, Çerkez Edhem ve kardeşlerinin hareketlerine karşı açıktan önlem alamadı. İşi zamanına bıraktı. Fakat İsmet Bey Garp Cephesi kumandanı olarak Ali Fuat Paşa'dan farklı hareket ederek Edhem'in keyfi hareketlerine set çekecek tedbirler aldı. Şahısların herhangi bir şekilde tutuklanması veya mal ve para istenmesini devletin kanunlarına göre sorumlu makamların yapabileceğini ilân etti (Edhem kendi başına canı istediği kimseleri tutuklatıyor ve hatta idam ettiriyor, halktan kendi adına mal ve para topluyordu, bunu yaparken de millî kuvvetler adına hareket ettiği iddiasında idi). Düzenli ve kanuna bağlı devlet olduğunu göstermek için Büyük

Millet Meclisi şu esasları ilân etmişti: "Asker ancak TBMM adına onun çıkardığı kanunlar çerçevesinde toplanabilir. Vergi aynı esaslar çerçevesinde alınır ve devletin hazinesine yatırılır; şahısları sorgulamak ve cezalandırmak ancak resmî hâkimler tarafından kanunlara göre yapılabilir." Edhem'in tuttuğu yol millî hareketi bir çete hareketi durumuna düşürebilir. Halkın güvenini sarsar, bütün millî davayı küçültebilirdi. Edhem adı geçen emirlere karşı gelince nihayet âsi olduğu ilân edilerek aleyhine düzenli kuvvetler gönderildi. Bu millî kuvvetler arasında bir iç savaş demekti. Yunan baskısının tekrar kendini gösterdiği bir zamanda alınan bu karar çok tehlikeliydi. Bursa ve Uşak cephelerinde Yunan kuvvetlerine karşı duran düzenli birliklerden oluşan kuvvetler ayrılarak Edhem'e karşı Kütahya üzerine gönderildi. Edhem bu kuvvetlere karşı koymak cesaretini gösteremeyerek süratle batıya çekildi. Yunan kumandanı ve İstanbul'da veziriazam ile ilişki kurdu. Mustafa Kemal mecliste Edhem'in koruyucusu olan mebuslarla da uğraşmak zorunda kaldı. Bu mebuslar af istediler. Bunu şahsi çekişme sonucu ortaya çıkan bir olay gibi küçümsemeye ve yatıştırmaya çalıştılar. Edhem'in direnişi ile millî cephenin çökeceğine işaret ettiler. Gönderilen kuvvetler karşısında Edhem ve kardeşleri nihayet Mustafa Kemal'in kullandığı ifadeyle layık oldukları yere yani düşman Yunan cephesine kaçtılar. Edhem'in son sığınağı Gediz ele geçirildi.

Millî kuvvetler arasında bu iç mücadeleden haberi olan Yunanlılar Edhem'in sığınmasının ertesi günü Uşak'tan İznik'e kadar uzanan cephe üzerinde saldırıya geçtiler (6 Ocak 1920). Bu taarruz İnönü'de kırıldı. Millî ordu, I. İnönü Muharebesi'ni kazandı. Aşağıda biraz daha ayrıntılı anlatmak üzere Edhem'in Kütahya'da bırakılan zayıf kuvvetler üzerine taarruz ettiğini belirtmekte fayda var. Geriden yapılan bu tehlikeli saldırı İzzeddin Bey'in ve Refet Bey'in kuvvetleri tarafından püskürtüldü. O sırada İnönü Muharebesi'ni kazanan kuvvetlerden bir kısmı Kütahya tarafından gönderilerek Edhem'e karşı saldırıya geçildi. Edhem tekrar Yunanlıların yanına

sığındı. O bu hareketiyle gerçek amacını ortaya koymuş, memlekette ve Büyük Millet Meclisi'nde bütün nüfuzunu ve taraftarlarını kaybetmiştir. Bu büyük tehlikenin yok edilmesinde Mustafa Kemal'in gösterdiği taktik kabiliyeti ve siyasi kararlarındaki cesaret, onun Millî Mücadele'deki liderliğini pekiştirdi.

Millî hükümetin ilk zaferi olan I. İnönü Zaferi'nden önceki askerî ve siyasi durumunu özetlersek bu başarının önemini anlarız. Sevr Antlaşması'na karşı Mustafa Kemal'in aldığı kesin tavır ve direniş kararı müttefikleri düşündürmeye başladı. Memlekette bu antlaşmanın ağır hükümleri iyice anlaşıldı. Antlaşmanın imzalanmasından bir ay geçmeden Ferid iktidardan çekilmek zorunda kaldı ve hükümetin başına Sevr şartlarını zamanında reddetmiş olan Tevfik Paşa getirildi. Yeni sadrazam derhal Ankara'yla temas kurdu. Mustafa Kemal'i iyi tanıyan İzzet Paşa ile Salih Paşa başkanlığında (birincisi dâhiliye, ikincisi bahriye nazırıydılar) bir heyet Ankara'ya hareket etti. Saraydan gönderilen bir subayın getirdiği belgelerde, daha elverişli barış şartları sağlamak ümidinden bahsediliyor, özellikle İzmir ve İstanbul'un Türk hâkimiyeti altında muhafazası umuluyordu. Mustafa Kemal Anadolu'da direnişi, İstanbul Hükümeti ile iş birliği barış şartlarının değiştirilmesi için en önemli etkendi. Bu nedenle İstanbul, Ankara ile ilişki kurmayı zorunlu gördü. Mustafa Kemal tarafından durum şöyle ele alınmaktaydı: Büyük Millet Meclisi hükümeti iş başında iken İstanbul Hükümeti'ni tanımak kendi yasallığını inkâr etmek olurdu. Sevr'i yapanları onaylamak anlamına gelebilirdi. Diğer taraftan barış antlaşmasında İstanbul Hükümeti'nin yanında yer almak, imzalanan bu belgeyi, ufak ve aldatıcı değişikliklerle kabul etmek, Millî Mîsak'a ihanet etmek demekti. Mustafa Kemal İstanbul'un gönderdiği heyet karşısında durumunu bu esaslara göre düzenledi. Bilecik'te İzzet Paşa heyetiyle bir görüşmeyi kabul etti. Bu esnada Mustafa Kemal, Edhem meselesiyle meşguldü. Ankara'ya gelmiş olan Edhem'i yanına alarak Eskişehir'e hareket etti. Orada onun cephe kumandanının emri

altında hizmeti kabul etmesini sağlamak amacındaydı. Yukarıda gördüğümüz gibi, Edhem ve kardeşleri bu anlaşmaya yanaşmadılar ve âsi ilân edildiler. Eskişehir'den Bilecik'e geçen Mustafa Kemal, orada İstanbul'dan gelen kabine üyeleriyle görüştü fakat hükümet azası sıfatlarını tanımadı. Sonra onları, kendi isteklerine karşı Ankara'ya götürmeye karar verdi. Kendilerinin millî hükümet ile birleştikleri haberini yaydı. Bu yolla içeride ve memleket dışında Ankara'daki millî hükümetin tek yasal hükümet olduğunu, sultanın nazırlarının da ilk fırsatta onunla birleştiklerini, İstanbul'daki hükümeti gerçek hükümet saymadıkları izlenimini yaratmak istedi. Paşalara gereken bütün saygıyı göstermekle beraber onları Ankara'ya getirdi. İstanbul Hükümeti onların Ankara Hükümeti'ne katılma haberini alınca şaşırdı. Kendileri ile temasa geçmeye çalıştı.

İşte bu sırada Edhem'i uzaklaştırma ve Yunan saldırısı oldu. İngilizler Sevr Antlaşması'nı kurtarmak için Yunanlıların saldırıya geçmelerine müsaade ettiler. Edhem'in isyanını fırsat bilen Yunanlılar Bursa'yı işgal eden üç fırkalık kuvvetlerinden iki fırkasını Eskişehir'e doğru harekete geçirdiler. Venizelos, Türk kuvvetlerini küçümsüyor ve İngiliz Başbakanı'na müttefiklerin askerî yardımı olmadan kendi kuvvetlerinin millî kuvvetlerin hakkından geleceğini söylüyordu. Yunan kuvvetleri İnönü mevzileri önüne geldikleri zaman İsmet Bey Edhem'in takibiyle meşguldü. Garp Cephesi kumandanı acele gelip düşmanın saldırılarını karşıladı ve püskürttü (10 Ocak 1920). Düşman yine geldiği yere, Bursa'ya doğru çekildi. Bu savaşa Yunanlılar 20.000 tüfek, 150 ağır makineli tüfek, 50 topla Türkler ise 6.000 tüfek 50 makineli, 28 topla girdiler. Türk kuvvetleri, Gündüzbey-İnönü arasında bir hat halinde demiryolunun geçtiği vadiyi kesmişlerdi ve böylece Eskişehir'i koruyorlardı. Yunan kuvvetleri başlangıçta sağ kanadımızda yaptıkları saldırıda başarı kazanmışlar fakat İnönü'de yaptıkları saldırılar askerimizin şiddetli direnişiyle karşılaşmış ve püskürtülmüştü.

İnönü Zaferi geniş ölçüde bir savaş olmamakla beraber, milletimizin tarihinde yeri büyüktür. Bu zafer, müttefiklerin zannettikleri gibi, önemsiz millî kuvvetlerin çetelerden ibaret olmadığını göstermiş, Paris'teki devlet adamlarını düşündürmeye başlamış, Sevr Antlaşması'nın değiştirme gerekliliğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan Büyük Millet Meclisi hükümetin nüfuzunu ve otoritesini ülke içinde ve dışında kuvvetlendirmiş, gelecek başarıların temel taşını koymuştur.

Millî hükümetin bu tarihe kadar başka önemli başarıları da olmuştur. Bunlardan başlıcası, Doğu Cephesi'nde Ermenilerin saldırılarının yok edilmesi ve vatan topraklarının kurtarılması, Güney Cephesi'nde Adana, Maraş, Antep ve Urfa bölgelerinde kurulan millî kuvvetlerin Fransızları durdurması ve Adana, Maraş cephelerinde düşmanı geriletmekte başarılı olmasıdır.

Ermenilere karşı yapılan başarılı askerî harekâtı burada özetleyelim: Bolşevik Devrimi neticesinde Rusya'da çarlık devrilince meydana çıkan millî devletlerden biri de Erivan, Gümrü ve Kars bölgesinde kurulan Ermeni devletiydi. Bolşevik rejimine karşı olan yeni Ermeni devleti müttefiklere dayanmakta, açıkça İngilizler tarafından desteklenmekteydi. Şu halde Türk millî kuvvetlerine karşı batıda ve doğuda aynı düşmanın saldırıları devam etmekteydi. Bu küçük Ermeni devleti ve müttefikler, doğu vilayetlerimizi de içine alan büyük Ermenistan'ı meydana getirme politikasını gerçek yapmak üzere bir taraftan kendi bölgelerindeki Türk çoğunluğunu katlederek veya kaçırmak suretiyle zayıflatmaya çalışıyor diğer taraftan henüz Türk kuvvetlerinin himaye etmekte oldukları doğu vilayetlerimizi işgale hazırlanıyorlardı. Bu durum karşısında 9 Haziran 1920'de doğu vilayetlerimizde geçici seferberlik ilân edildi ve asker toplanmaya başlandı. Haziran ayı içinde Ermeniler, Oltu bölgesini işgal ettiler. Dış işlerimiz bir ültimatom gönderdi ve taarruzlarına karşı ihtar etti. Fakat onlar, Kötek ve Bardis bölgelerinde kuvvetlerimize saldırmak cesaretini gösterdiler. Bardis'i baskınla ele geçirdiler.

Kuvvetlerimiz Kâzım Karabekir kumandasında karşı taarruza geçti (28 Eylül 1920). Sarıkamış'tan sonra 30 Ekim'de Kars kurtarıldı. Bir hafta sonra Gümrü de ele geçirildi. Bu suretle 1878'den beri düşman işgali altında olan topraklar kurtarılmış oluyordu. Bozguna uğrayan Ermeni devleti, derhal bir barış antlaşması imzaladı (2 Aralık 1920).

Bu cephede yeni Gürcü devleti de, Türk topraklarına karşı amaçlarını gerçekleştirmeden önlendi ve 1920 Temmuz ayında İngilizler Batum'u işgallerine son verince burasını işgal ettiler. Bu, Osmanlı Devleti'nin 1918'de Rusya ile imzaladığı Brest Litovsk Antlaşması maddelerine aykırıydı. Sonradan Osmanlı Devleti ile yeni Gürcü devleti arasında imzalanan antlaşma bölgeyi Gürcü devletine bırakıyordu. Millî hükümet bunu protesto etti. Gürcüler müzakereyi kabul ettiler ve nihayet 21 Mart 1921'de imzalanan antlaşmayla Batum, Ardahan ve Artvin'i terk etmeye razı oldular.

Görülüyor ki, 1921 yılı başlarında millî hükümet, her zamankinden daha güçlü bir hale gelmiştir. Bu durum karşısında müttefikler, barış görüşmelerine Ankara Hükümeti'ni de davet etmek zorunluluğunu hissetmişlerdir ki, bu millî hükümet için son derece önemli bir başarıydı. Böylece hiç olmazsa fiilen dünya devletleri de Türk millî iradesini temsil eden hükümetin meşruluğunu tanıyorlar ve Türk milletinin ve vatanının geleceğini tayinde sorumlu buluyorlardı. Veziriazam Tevfik Paşa, 27 Ocak 1922 tarihli telgrafında Mustafa Kemal'e şunları yazdı: 25 Ocak'ta Paris'te toplanan barış konseyinin verdiği karara göre, Londra'da 21 Şubat'ta bir konferans toplanacak ve buna müttefiklerle Osmanlı ve Yunan delegeleri katılacaktır. Konferansın konusu Doğu Meselesi'ne bir çözüm bulmaktır. İnanıldığına göre son olaylar mevcut antlaşmada değişiklikler yapılmasını gerektirecektir. Padişah hükümetinin bu konferansa katılması, Ankara'nın tam yetkiye sahip delegelerinin Osmanlı heyetine dâhil olmasına bağlı tutulmuştur. Bu kararlar müttefik devletlerin İstanbul'daki temsilcileri tarafından hükümete bildirilmiştir.

Gönderilen telgrafta "seçeceğiniz kimseler ve burada tayin edeceğimiz kimselerle birleşip Paris'e hareket edilmesi için kararınızı beklemekteyim. Meselenin özel ehemmiyeti sebebiyle bu konuda muhaberenin sağlanması için telgraf hattının serbest bulundurulması hususunda emir vermenizi rica ederim. Cevabınızı telgrafhanede beklemekteyim." İkinci bir telgrafta Tevfik Paşa Yunanlıların yeni bir taarruz için İzmir'e ordu çıkarmakta olduklarını ve bununla açılacak Londra Konferansı'na etki etme amacı güttüklerini bildirmekteydi.

Mustafa Kemal, iki yıllık mücadelesinin davaya yönelik ilk sonucunu almış, İstanbul Hükümeti'ne izlediği yolun doğruluğunu onaylatmış, milletin gözünde yürüttüğü politikanın doğruluğunu bütün berraklığıyla ortaya koymuş ve galip devletlere Türk millî varlığını tanıtmış bulunuyordu. Bu noktalardan sadrazamın yazısı tarihî öneme sahiptir.

Mustafa Kemal, Türkiye adına söz söylemeye yetkili tek ve meşru temsilcinin bağımsız Büyük Millet Meclisi olduğunu cevabında belirtmiş ve Millî Mîsak dışında şartları içeren bir antlaşmayı imzalamaya gidilmeyeceğini ilâve etmiştir. Ankara Hükümeti'nin tek meşru hükümet olduğunun padişah tarafından bir fermanla ilân edilmesini de istemiştir. Tevfik Paşa cevabında milletin bağımsızlığı yolunda Mustafa Kemal'in şimdiye kadar yaptığı gayretlerin durumu elverişli hale getirdiğini kabul edip onayladıktan sonra her halde bu konferansa katılmanın gerekli olduğu, yoksa Türk delegasyonunun hazır olmadığı halde Yunanlıların bulunduğu bir toplantıda aleyhimize kararlar alınacağını bildirmekte ve Ankara'nın delegelerini göndermesinde ısrar etmekteydi. Buna karşı Mustafa Kemal, 20 Ocak 1921 tarihinde kanunlaşan ilk anayasanın metnini sadrazama gönderdi. Burada anayasanın hangi şartlar içinde meydana geldiğini açıkça görmekteyiz. Bu anayasanın ikinci maddesinde, icra ve yasama kuvvetinin Büyük Millet Meclisi'nde bulunduğu ve milletin tek gerçek temsilcisinin olduğu bütün açıklığıyla belirtilmiştir.

Mustafa Kemal, sadrazama bu anayasanın hükümleri dışında hareket etmenin imkânsız olduğuna dikkat çekmekteydi.

Mustafa Kemal, Londra'ya gönderilecek delegasyonun, Büyük Millet Meclisi'ni temsil eden ve onun tarafından gönderilen bir heyet olması gerektiği noktasında ısrar etti.

Tevfik Paşa tedbirli bir politikacı sıfatıyla şu olasılıkları ileri sürerek Ankara Hükümeti'nin padişahın hükümetle iş birliği yapmasının zorunlu olduğunu ifade etmekteydi. Ona göre ihtimaller: İstanbul ve Boğazlar'ın kesin olarak kaybı, müttefiklerin Yunanlılara mali ve askerî yardımda bulunarak zaten bitkin olan Anadolu halkını yeniden öldürücü bir savaş karşısında bırakması, Türkiye'nin çok büyük fedakârlıklar sonunda yine Batı'dan yardım istemeye mecbur kalacağı ve bağımsızlığını kaybedeceğiydi. İhtiyar vezirin, Sakarya Muharebesi'ni önceden gördüğüne şüphe yoktur. Fakat o, milliyetçilerin ya istiklâl ya ölüm kararını anlayamazdı, o millî kudrete güvenemezdi. Mustafa Kemal'in ve Türk milletinin mucizeler yaratacağını tahmin edemezdi.

Mustafa Kemal nihayet meseleyi Büyük Millet Meclisi'nin önüne getirdi. Oradaki görüşmeler sonunda Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında Londra'ya ayrı bir heyet gönderilmesine ve müttefikler tarafından ayrıca davet edilmedikçe, gidilmemesine karar verildi. Bu davet İtalyan Hariciye Nazırı Kont Sforza aracılığıyla geldi. Delegelerimiz Londra'ya hareket ettiler.

Londra'da görüşmeler 23 Şubat'ta başladı. Bu sırada Yunanlılar, Anadolu'da büyük taarruzlarını hazırlamaktaydılar. Müttefiklerin değişiklik teklifleri esasa ait olmayıp Sevr Antlaşması'nın millî hükümet tarafından da onaylanması amacını güdüyordu. Millî Mîsak esaslarına bağlı kalan Türk delegasyonuyla bir uzlaşmaya varmaya imkân yoktu. Müttefiklerin öne sürdükleri değişiklikler şöyledir:

1. Kurulmasına izin verilen jandarma ve diğer kuvvetlerin biraz daha fazla olması, yabancı subayların azaltılması.
2. Boğazlar mıntıkasının sınırlarının daha dar tutulması.

3. Devletin bütçesi üzerine konulmuş olan sınırlamaların biraz hafifletilmesi ve kapitülasyonlar üzerinde bazı değişiklikler yapılabilmesi.
4. Ermenistan sınırlarının Milletler Cemiyeti tarafından tayin olunan bir komisyon aracılığıyla belirlenmesi.

Bu değişikliklerin en önemlisi İzmir bölgesine aitti: Burası sözde bize geri veriliyordu. Fakat Yunan kuvvetleri İzmir şehrinde kalacak, vilayet içinde düzen ve asayişi müttefik subayları sağlayacak, jandarma kuvveti Türk ve Hristiyanlardan nüfus nisbetine göre oluşturulacak, bir Hristiyan vali tayin edilecek ve vilayet İstanbul Hükümeti'ne yıllık bir vergi ödeyecekti. Fakat bu teşkilât, beş sene sonunda Milletler Cemiyeti tarafından iki taraftan birinin başvurması ile değiştirilebilecekti.

Bu plana Türk heyeti daha cevap almadan Yunanlılar bütün cephelerde büyük kuvvetlerle genel taarruza geçtiler. Bu saldırı, II. İnönü Muharebesi'nde düşmanın tam yenilgisiyle neticelenecektir.

Düşman kuvvetleri iki bölgede toplanmış bulunuyordu: Bursa havalisinde ve Uşak bölgesinde. Bizim kuvvetlerimiz, biri Eskişehir'in kuzeybatısında diğeri Dumlupınar'daydı. Buraları Yunan ordularına karşı iki önemli demiryolu kavşağı olan Afyon ve Eskişehir'i örtmekteydi. Başka bir kuvvetimiz Menderes Vadisi boyunca düşmana karşı koyacaktı. 23 Mart'ta Bursa ve Uşak'taki Yunan kuvvetlerinden bir kısmı ileri harekâta başladılar. Biz düşmanı ileri mevzilerde karşılamaya karar verdik. 27 Mart'ta bütün hatlarımız düşmanla savaşa tutuşmuş bulunuyordu. Savaşı, Batı Cephesi kumandanı İsmet Bey idare etmekteydi.

Düşmanın taarruza soktuğu kuvvetler 40.000 tüfek, 370 ağır ve hafif makineli tüfek, 144 toptan, bizim kuvvetlerimiz ise Eskişehir Cephesi'nde 15.000 tüfek, 150 ağır ve hafif makineli tüfek ve 56 toptan ibaretti. Afyon Cephesi'nde 9.000 tüfek, 64 makineli, 51 top vardı.

Yunanlılar, 30 Mart'ta yeni takviyelerle İnönü mevzilerimize yaptıkları saldırılarda püskürtüldü. Sarsılmış olan sol kanat Ankara'dan gönderilen takviyelerle desteklendi ve sonra her iki

kanattan karşı taarruza geçildi. Bu savaşlar çok çetin ve tehlikeli aşamalar göstermiştir. 31 Mart-1 Nisan gecesi düşman geri çekilmeye başladı ve Bursa doğusundaki mevzilerine kadar kovalandı. Bu zaferi bildiren telgrafını İsmet Paşa şöyle bitirmekteydi. "Düşman binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını terk etmiştir." Mustafa Kemal buna verdiği tarihî cevapta, "Bütün tarih-i âlemde sizin İnönü Meydan Muharebesi'nde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz... Namınızı tarihin kitâbe-i mefârihine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükrana sevk eden büyük gazâ ve zaferlerinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydan-ı şerefle seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaa-i itilâ ile dolu bir ufk-i istikbâle de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim. Büyük Millet Meclisi kumandanı Mustafa Kemal."

Güneydeki Uşak Cephesi'nden gelen düşman kuvvetleri önemli ilerlemeler yaptılar ve 24 Mart'ta Dumlupınar bölgesini zapt ettiler. Afyon'a girdiler. Konya yönünde yürümekle bir strateji hatası yaptılar. Bu arada İnönü'de başarı kazanmış olan kuvvetlerimiz bu cephenin yardımına yetişti. Bunun üzerine düşman tekrar Uşak yönüne çekildi. Afyon kurtuldu. Bu cephelerdeki Türk saldırıları düşmanı önemli Dumlupınar mevzilerinden atamadı. Mustafa Kemal bu cephede kumanda mevkiinde bulunan Refet Paşa'yı geri alarak Millî Müdafaa vekâletine getirdi. Millî Müdafaa vekili Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye başkanlığına tayin olundu. Bu görevi bırakan İsmet Paşa ise bütün Garp Cephesi'ne kumandan oldu. Böylece, Güney ve Kuzey cepheleri bir tek kumanda altında birleştirilmiş oldu.

II. İnönü Zaferi Büyük Millet Meclisi hükümetinin içeride ve dışarıda nüfuzunun artmasına ve millî davanın kuvvet kazanmasına yardım etti. Millî Mîsak esaslarına inancı kuvvetlendi. Londra'ya Türk temsil heyetinin başkanı olarak gitmiş olan Bekir Sami Bey'in İngiltere, Fransa ve İtalya ile yaptığı antlaşmalar,

Mart 1921'de Ankara'ya dönüşünde Mustafa Kemal ve meclis tarafından Millî Mîsak esaslarına aykırı görülerek onaylanmadı.

Bu sözleşmeler, Mart 1921'deki şartlar karşısında imzalanmış, bundan bazı diplomatik faydalar ümit edilmişti. Ankara'da o zaman büyük devletlere karşı mücadeleyi süresiz devam ettirmek imkânsızlığını öne sürenler çoğalmış, bu devletleri Yunanlılar yanında yer almaya zorlayacak yerde onları ayıracak siyasi tedbirlere başvurulması ve bunun için de sert görünülmesi tavsiye ediliyordu. O zaman İngiltere Başvekili Lloyd George Yunanlıları destekliyor, Yunan ordusunun Ankara Hükümeti'ni ortadan kaldırma gücüne sahip olduğu hakkında verdiği garantilere güveniyordu. Fakat savaştan sonra savaşın kazançları bakımından kendini tatmin edilmemiş gören ve bundan başlıca İngiltere'yi sorumlu tutan Fransa ve İtalya devletleri, İngilizleri ve Yunanlıları desteklemekte gönüllü değildiler. Özellikle Fransa, Arabistan ganimetlerinin bölüştürülmesinden memnun bulunmuyor, Ren Havzası üzerinde isteklerinin İngiltere tarafından desteklenmemesi yüzünden bu devlete başka sahalarda yardım etmek istemiyordu. Öte yandan Fransızlar, Kilikya, Güney Anadolu bölgesini işgal etmiş olan İngilizlerden devraldıkları zaman burada oluşturulan Türk millî kuvvetlerine karşı çetin bir mücadeleye başlamak ve bu cephede devamlı olarak 60-70 bin kişilik bir ordu bulundurmak zorunda kalmışlardı. Savaştan bıkmış olan Fransız halkı bu fedakârlığın ancak İngiliz politikasına yaradığı düşüncesindeydi. İngilizler hiçbir zorluğa girmeden Fransızları ve Yunanlıları Türklere karşı mücadeleye sokup bunun sonucunda Sevr'i onaylatmak istiyorlardı. Sevr ise daha ziyade İngiliz çıkarlarına hizmet eder görülüyordu. Bundan başka Dünya Savaşı içinde İzmir üzerinde vaatler almış olan İtalya, burasının Yunanlılara peşkeş çekilmiş olmasından dolayı kırgın bulunuyor, bu davada Yunanlıları ve İngilizleri desteklemek istemiyordu. İşte bu şartlar, Ankara Hükümeti'ne bazı diplomatik manevralarla, Yunanlıları ve İngilizleri yalnız hale getirme şansını vermekteydi. Bekir Sami Bey Londra'da Fransa ve İtalya ile yaptığı sözleşmelerde birtakım fedakârlıklar yapmak suretiyle

bu iki devleti İngilizlerden ve Yunanlılardan ayırma amacını gütmüş bulunuyordu. Fransızlarla yapılan antlaşmaya göre, Güney Cephesi'nde askerî harekâta son verilecek, millî kuvvetler silahtan tecrit edilecek, oradaki Türk zabıta kuvvetlerine Fransız zabitleri dâhil olacak, halkı karışık olan yerlerde jandarma, milliyet oranına göre oluşturulacak, Güney Anadolu'da iktisadi girişimlerde Fransızlara üstün hak tanınacak, Ergani madeni Fransızlara verilecektir. En önemli kazancımız, Antep, Urfa bölgesinin tekrar sınırlarımız içine alınmış olmasıydı.

İtalyan Hariciye Nazırı Kont Sforza ile Bekir Sami Bey arasında yapılmış olan ikinci sözleşmeye gelince, İtalyanlar İzmir ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi hususunda konferansta yardım vaat ediyorlar, buna karşılık Antalya, Konya, Burdur, Isparta, Kütahya bölgelerinde iktisadi işlerde İtalyanlar tercih edilecek, keza Ereğli Kömür Maden işletmeleri bir Türk şirketine devredilecekti.

Bu iki antlaşma Sevr'e yabancı devletler için iktisadi nüfuz bölgesi esasını muhafaza ediyor, yani milletin tam istiklâli esasına aykırı bulunuyordu. Bunun kabulü Millî Mücadele'nin uğrunda çarpıştığı prensipleri zayıflatabilir, onun ruhunu öldürebilirdi. Başka bir deyişle İstanbul Hükümeti'nin uzlaşma politikasına dönmek demek olurdu. Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'i istifaya zorladı ve antlaşmaları onaylatmadı.

İngilizlerle yapılan sözleşmeler ise esirlerin değiştirilmesine aitti. Fakat bütün İngiliz esirlerinin geri verilmesine karşılık, Türk esirlerinden Ermenilere ve İngiliz esirlerine kötü muamele yaptıkları iddia edilerek Türk esirlerini geri vermeme hakkını muhafaza etmekteydiler. Bu suretle birçok vatanseverin düşman elinde kalması, hususu ile İstanbul işgalinden sonra Malta'ya sürgün edilen mebusların gelmemesi ve İngiliz esirleri tamamıyla iade edilmiş olduğundan Türk esirlere her türlü kötü muamelenin yapılmasına imkân bırakılması tehlikesi vardı. Bu antlaşma da onaylanmadı. Onun yerine 24 Ekim 1921'de İstanbul'da yapılan bir antlaşma ile Malta'da tutuklu bütün Türklerle Anadolu'da esir tutulan İngilizlerin değiştirilmesi esası üzerinde anlaşmaya varıldı.

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE SONUÇLARI

II. İnönü Muharebesi'nde 2,5 ay sonra Yunanlılar, çok daha geniş ölçüde kesin sonuçlu bir saldırı hareketine giriştiler. Bu saldırının amacı, Ankara'yı almak, millî hükümeti ortadan kaldırmaktı. Bu hareket, Sakarya Muharebesi'yle neticelendi ve millî hareketi tam bir zafere götürdü. Şimdi bu savaşın siyasi ve askerî hazırlıkları ile aşamalarını ve sonuçlarını anlatacağız.

1920 sonunda Yunanistan'da önemli bir değişiklik olmuştu: Yapılan seçimlerde Venizelos kaybetmiş, memleketten uzaklaşmış, onun ve politikasının karşıtı olan Kral Konstantin tekrar tahta çıkmıştı. Konstantin Dünya Savaşı sırasında İtilâf Devletleri'nin bütün baskılarına karşı koyarak, Almanya'ya karşı savaşa girmekten kaçındığı için İngiliz ve Fransız halkı tarafından sevilmeyen ve güvenilmeyen bir kişiydi. Konstantin'in iktidara gelmesi üzerine, İngiliz başvekili Anadolu'daki harekâta Venizelos gibi Yunanistan'ın yeter kuvvetlerle devam edip etmeyeceğini ve kuvvetlerinin yetip yetmeyeceğini sordu. Konstantin hükümeti, bunun millî bir siyaset olduğu ve Yunan kuvvetlerinin Türk direnişini kırmak için yeterli gücünün bulunduğu hakkında garanti verdi. Gerçekten, Konstantin memleketinde yerini kuvvetlendirmek için bir zafere muhtaçtı. Herhalde Sevr Antlaşması'yla Venizelos'un elde ettiklerinden daha azına razı olamazdı. Aksine Anadolu'da saldırı sahasını genişletti. Müttefikler, Fransızlar Yunanlıların askerî güçlerinin Anadolu içlerinde böyle teşebbüse

geçmelerini tehlikeli görüyor ve uyarıda bulunuyorlardı. Türkler, Anadolu içine çekilerek Yunan ordusu için gittikçe daha çetin şartlar yaratabilir, orduları dağılsa bile çete savaşına devam edebilir ve düşman zaafa uğrayınca karşı saldırıya geçebilirlerdi. Mustafa Kemal, tüm bu olasılıkları hesaba katıyor, neticeden emin bir stratejist olarak Yunan ordusundan ve saldırılarından birçokları gibi telaşa düşmüyordu. Son çare olarak gerilla savaşını da hesaba katıyordu.

Kral Konstantin için iç siyaset zorunlulukları bir genel saldırıyı gerektirdiği gibi, İngiliz Başbakanı da Türkleri Sevr'i imzalamaya zorlamak için Yunanlıları bu saldırıya teşvik etti. Fransızlar durumu onaylamadılar. Diğer taraftan Yunan başkumandanı Papulas, örgüt halinde bulunan Türk ordusu kuvvetlenmeden saldırarak, millî kuvvetleri en zayıf zamanında vurmak ve dağıtmak gerektiğini bir askerî zorunluluk olarak öne sürmekteydi. İşte bu suretle Yunan hükümeti, 300.000 askerî silah altına çağırdı. Artık Venizelos'un Sevr'de sağladıklarıyla yetinmiyor, Ankara'yı almayı, İstanbul'da Bizans'ı ihya etmeyi hayal etmeye başlıyordu.

Konstantin, I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde başarısızlığa uğrayınca, İngilizler Yunanlıların askerî gücünden ve bu işi başarabileceklerinden şüphe etmeye başladılar. Anadolu'daki Yunan harekâtı karşısında tarafsız olduklarını dahi ilân ettiler. Fransızlar ve İtalyanlar ise Yunan teşebbüsünü başlangıçtan beri beğenmiyorlar, hatta Mustafa Kemal hükümetine zaman zaman yaklaşma eğilimi gösteriyorlardı.

Yunanlılar ve İngilizler bir taraftan bizi diplomatik yollardan türlü tekliflerle avutmaya çalışırken, öbür taraftan askerî hazırlıklarını saldırı için tamamlamaya çalışıyordu. Anadolu'daki kuvvetlerini yedi fırkadan on iki fırkaya çıkarmışlardı, yani 96.000 tüfek, 5.600 hafif ve ağır makineli tüfek ve 345 topla donanmış bir orduyu saldırıya hazırlamışlardı. Millî hükümet ise siyaset manevralarının gerçek amacını görüp eldeki bütün imkânları hazırlayarak bu Yunan taarruzunu karşılayacak kuvvetleri Batı

Cephesi'ne yığdı. Bu bakımdan, güney bölgesindeki Fransızlarla çarpışmaların kesilmesi ve doğuda Ermenilerle Gümrü Antlaşması'nın yapılması, güney ve doğudaki kuvvetlerimizi bu tarafa nakletme imkânını vermişti.

10 Temmuz'da başlayan Yunan saldırısı, 13 Eylül'e kadar süren çok çetin savaşlarla devam etmiş ve Sakarya'da parlak Türk başarılarıyla son bulmuştur. Bu savaşlar iki aşamaya ayrılır. 10 Temmuz-25 Temmuz arasında Kütahya ve Eskişehir savaşlarında Yunanlılar başarı kazandılar. 25 Temmuz'da bütün kuvvetlerimizi Sakarya Irmağı'nın gerisine çektik. Nihayet 23 Ağustos'ta Sakarya Muharebesi başladı ve 13 Eylül'de zaferimizle bitti.

Yunanlılar bu defa, İnönü mevzilerimize karşı zayıf kuvvetler göndermiş, esas kuvvetleriyle Kütahya önünde merkez sol cephesine yüklenmişlerdir. Üstün düşman kuvvetleri karşısında bu cephe çekilmiş, Eskişehir'de kuvvetlerimiz sarılmak tehlikesi karşısında kalmıştır. Uzun cephede bu elverişsiz durumda direnişe devam etmek fazla kayba neden olur, kesin bir bozguna yol açabilirdi. Fakat Eskişehir ve Kütahya gibi önemli demiryolu kavşaklarını ve Yunan askerinin pervasız zulümlerine karşı geniş yurt parçalarını terk etmek kararını almak güçtü. Garp Cephesi Kumandanlığı bu noktada kesin karar alamıyordu. Eskişehir'in doğusunda toplanan kuvvetlerimizin yaptığı saldırı (Eskişehir Muharebesi) başarısızlığa uğradı. Cephe karargâhına gelen Mustafa Kemal, şu atak kararı verdi: "Orduyu Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır ki; ordunun düzenleme ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek câizdir." Bu emre göre Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Türk ordusunu dağılmasına meydan vermeden, düzenli bir şekilde, Sakarya'nın doğusuna çekti, 23 Ağustos'a kadar geçen bir ay içinde hükümet geceli gündüzlü çalışarak ordumuzu Sakarya arkasında hazırlayıp takviye etti. Bu esnada askerî zorunlulukları anlamayanların çıkardığı bozguncu cereyanları önleme

ve maneviyatı yükseltme görevi de Mustafa Kemal'e düştü. Zira bu bozguncu havanın devamı, düşmanın işine yaramaktan başka bir netice vermezdi. Mecliste bu felâketli sonuçtan sorumlu olanın araştırılması, Mustafa Kemal'in ordunun başına getirilmesi söylendi. Mersin mebusu Selâhattin Bey, Mustafa Kemal'in kumandayı ele almasını istedi. Buna karşı koyanlar oldu. Ordunun tamamıyla yenildiğine inanılıyor, üstü örtülü ya da açıktan Mustafa Kemal'e karşı hücumlar yapılıyordu. Onun perişan bir ordunun başında kendi ölüm kalım savaşını vermesi isteniyordu. Fakat onun kumandayı almasını isteyenlerin bir kısmı durumu ancak Mustafa Kemal'in askerî dehasının kurtarabileceğine inanıyordu. Mustafa Kemal 4 Ağustos'ta gizli bir oturumda durumu açıkladı. Başkumandanlığı kabul etti. Durum gereği Mustafa Kemal, başkumandan olarak Büyük Millet Meclisi'ne ait bütün yetkileri tam ve mutlak olarak istiyor, bu yetkiyi ancak orduyu kuvvetlendirmek, hızlı ve kesin kararlarla onu zafere ulaştırmak için istediğini belirtiyordu. Mecliste onun başkumandan kaymakamı unvanıyla atanmasını ve meclis denetlenmesinin devamını isteyenler çıktı. Başkumandanın böyle kritik bir zamanda meclisten fikir sorması, bizzat kumandanlık görevini tehlikeye düşürebilirdi. Hatta bazı mebuslar bu tam yetkinin başkumandan tarafından kendi şahsı lehine kullanılacağından dahi endişe etmek cüretinde bulundular. Mustafa Kemal, meclise tüm bu noktalarda güvence verdi fakat tam yetki noktasında ısrar etti. Bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra kanun kabul edildi. Bu tartışmalar, isabetli olup olmadıkları bir tarafa, I. Büyük Millet Meclisi'nin karakterini ve faaliyetlerini göstermesi bakımından dikkate değer. Kanun kabul edildikten sonra yaptığı kısa konuşma tarihimizin bu trajik anında büyük liderin vatanperverliğinin ve kendine güven hissinin tam bir göstergesidir: "Mazlum milletimizi esaret altına almak isteyen düşmanları tamamıyla yeneceğimize dair inancım hiçbir zaman sarsılmamıştır. Bu sarsılmaz imanı bu vesilesiyle yüksek meclisin, bütün milletin ve bütün dünyanın

önünde ilân ederim." Ankara'da birkaç gün daha kalarak vekâletlerin faaliyetini ortak amaç uğrunda organize etti. Halktan maddi vasıtaları ordunun hizmetine almak için Millî Yükümlülük Komisyonu'nu kurdu. Birçok eşyanın, karşılığı sonradan ödenmek üzere, yüzde kırkına el koydu. Askerî nakliyatın bedava taşınması zorunlu oldu. Bu emirleri uygulamak için Kastamonu, Samsun, Eskişehir ve Konya'da İstiklâl Mahkemesi'ni faaliyete geçirdi. Ölüm kalım savaşını bütün milletin malı yapan bir lider sıfatıyla, savaşın tüm gerekliliklerini yerine getirdi. Bunları düzenledikten sonra cepheye, hareket sahasına gitti.

Düşman son başarılarıyla şımarmıştı. Kral Konstantin, bizzat İzmir'e gelerek Yunan ordusu başkumandanlığını üzerine aldı. Aldıkları askerî karar, Türk ordusunu mahvederek Ankara'yı zapt etmekti. İngiltere başvekili Parlamento'da şu sözler ile Yunanlıları teşvik ediyordu, "Yunanistan kazandığı zaferden sonra, Sevr Antlaşması ile yetinmez, daha geniş ölçüde tatmin edilmelidir." Türklerin ezileceğine kesin gözü ile bakan büyük devletler Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduklarını ilân ettiler. Bu arada İngiliz büyükelçisinin bu zaferinden istifade ederek Yunanistan'ın büyük devletlerin aracılığını istemesi teklifini kral reddetmemiş, kendi işini kendi görmek kararını vermişti.

Karanlık günler yaşanıyordu. Bütün millet, saray da dâhil, bir tek nefes halinde savaşmayı bekliyor, bütün ümitler, bütün dualar Mustafa Kemal'in varlığında toplanıyordu. Türklüğün kaderi hiçbir zaman böylesine bir kahramanın ellerine verilmiş değildi. Mustafa Kemal'in iki yıl önce haykırdığı zaman gelmişti: "Ya istiklâl! Ya ölüm." Bütün sorumluluk da onun üzerine bırakılmıştı.

23 Ağustos'ta düşmanın hatlarımıza karşı ciddi bir saldırısı başladı. Cephe yüz kilometrelik bir hat üzerindeydi. Düşmanın güneyden, sol kanadımızdan bir çevirme yapacağı düşünülüyordu. Sakarya Muharebesi'nde düşman ordusu kuvvetlerimizin iki katıydı ve açık denizden Batı'nın, özellikle İngiltere'nin, sağladığı araç ve gereçleri serbestçe almaktaydı.

Sakarya Muharebesi yirmi iki gün sürdü. Zaman zaman ve yer yer düşman hatlarımızı yardı. Tehlikeli durumlar oldu. Batıya bakan cephemiz, güneyden gördüğü baskıyla güneye doğru döndü. Düşman Ankara'ya elli kilometre kadar yaklaştı. Askerlik kurallarına göre kırılan hatlarımızı daha gerilere almak gerekirdi. Fakat bu yapılamazdı. Bu yenilgiye ve bozguna yol açabilir, Ankara düşebilirdi. Bu kanlı, inatçı, amansız bir savaştı. Gerilemek, yenilgiyi kabul etmek olamazdı. Bu ölümü kabul etmek olurdu. O zaman Mustafa Kemal bütün birliklere, en ileri hatlardaki yere kadar şu emrini duyurdu: "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadan terk olunamaz. Onun için küçük büyük her cüz-i tam bulunduğu mevziîden atılabilir fakat küçük büyük her cüz-i tam ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe oluşturarak muharebeye devam eder. Yanındaki cüz-i tamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüz-i tamlar ona tâbi olmaz. Bulunduğu mevziide nihayete kadar sebatla dayanmaya mecburdur."

Bu emir, ya ölüm ya zafer parolasının bir askerî kural haline getirilmesi demekti. Her birlik yok oluncaya kadar bulunduğu yerde çarpışacak fakat vatan toprağını düşmana bırakmayacaktır. Bu emir, vatanseverliği askerliğin kuralları üzerine çıkaran bir emirdi. Bu emir, İstiklâl Savaşı'nın Türk azmini ve vatanseverliğini en parlak şekilde dile getiren bir azim ve kararın ifadesiydi. Türk askeri, Türk ordusu büyük liderin verdiği bu ruhla savaştı ve nihayet düşmanı yenilgiyi kabul edip çekilmeye mecbur etti. Türk askerinin gösterdiği şaşırtıcı direnme, düşmanı yıpratmış, sarsmış ve nihayet ricat ettirmişti.

Düşmanın yıprandığını gören başkumandan, özellikle Sakarya doğusundaki sağ kanadımızla düşmanın zayıf olan sol kanadına bir saldırıda bulundu. Ondan sonra bütün cephe boyunca saldırıya geçildi. Mağlup Yunan ordusu çekilmeye karar verdi ve bütün cephe boyunca ricata başladı. 13 Eylül'de Sakarya doğusunda düşmandan eser kalmamıştı.

Kral Konstantin'in kendisi adına gözlem yaparak rapor vermesi için cepheye gönderdiği özel askeri temsilcisi General Stratikos'un sözleri düşmanın dahi bu savaşı nasıl anladığını göstermek bakımından burada dikkate değer. O, hatıratında şöyle yazmıştı: "Gâzi Kemal, etrafındaki zabitlerle Türkiye'nin son kalesini müdafaa etti. Önüne geçilmez azim ve iradeyle onu kurtarmak istedi. Yunan ordusunun pek gerilmiş sinirleri, Ankara önündeki siperler karşısında tamamıyla gevşedi. Yunan azim ve iradesi, Mustafa Kemal'in azim ve iradesini daha kuvvetli görerek önünde baş eğdi."

Sakarya Zaferi'ni kazanan Mustafa Kemal'i bütün millet, sevinç ve minnet gözyaşlarıyla bağrına bastı. Meclis coşkun bir biçimde ona Mareşal ve Gâzi unvanlarını verdi (Mustafa Kemal, sultan hükümetine istifasını verdiğinden beri askerî bir rütbe sahibi değildi, şimdi askerî rütbelerin en büyüğünü milletin elinden alıyordu).

Sakarya Muharebesi, Türklüğün Anadolu'da, yaşayışını sağlayan tarihimizin en kesin sonuçlu savaşlarından biridir. Bu savaş, Selçuk Türklerinin Anadolu'nun kapılarını açtıkları Malazgirt Savaşı'ndan da büyüktür. Çünkü bu savaşta yeni bir yurt açmaya gelenler değil, bin yıllık yurdunu, ocağını, en kutsal varlıklarını savunan bir milletin hayatı ve geleceği kurtarılmıştı. Bu savaş, dünya tarihinde yaşamak azminde olan bir milletin, bütün dünyanın maddi kuvvetlerini yenecek bir kudret ve zafere erişeceğini ispat eden bir savaştı. Bütün Asya ve Afrika milletlerine ümit ve kurtuluş vadeden bir zaferdi. Bu yüzden bu savaş yalnız Türk tarihinde değil, bütün dünya tarihinde en önemli savaşlardan biriydi.

Sakarya Zaferi'nin Siyasi Sonuçları

Sakarya Zaferi'nin ilk sonuçları, millî devlet için kesin önem taşır. Bu zafer, Büyük Millet Meclisi'nin içeride ve dışarıda hakikaten ve kesin olarak tanınması, sultanın iktidar ve otoritesini tamamen kaybetmesi neticesini vermiştir. Dışarıda düşmana karşı kazanılan zaferle beraber millî Türk devleti de gerçekten

kesin olarak kurulmuş oluyordu. Milletin kurtuluşu, milletin her zamankinden daha sıkı bir şekilde TBMM etrafında toplanması, Fransa ve Rusya ile antlaşmalar imzalaması, İtilâf Devletleri'nin barış için başvurusu ile belirmiş oluyordu.

İlk antlaşma, Moskova ile (16 Mart) imzalanan Moskova Antlaşması'na kesin işlevsellik kazandıran Kars Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Azerbaycan ve Ermenistan'a ait maddeler Sovyetler Birliği'yle bağlanmış oluyordu.

Millî hükümet daha 1920 Temmuz ayında Sovyet hükümetiyle siyasi ilişkilere girişmiş, Bekir Sami Bey idaresinde bir heyet 1920 Temmuz sonlarında Moskova'ya varmış, dostça karşılanmış ve 24 Ağustos 1920'de bir antlaşma projesi hazırlanmıştı. Bu taslağa göre, Sovyetler, Millî Hükümet'e maddi yardımda bulunacaktı. O arada Sovyetler hariciye komiserinin Ermenistan lehine bazı isteklerde bulunması üzerine ilişkiler soğumuş fakat Ermeni saldırılarının millî kuvvetler tarafından durdurulması ve Gümrü Antlaşması'nın (3 Aralık 1920) imzalanması üzerine Moskova daha makûl bir yol izlemiş ve görüşmeler daha elverişli bir hava içinde devam ettirilmiştir. Rusya İngilizlerin himayesiyle Bolşeviklere karşı Güney Rusya ve Kafkasya'dan harekâtta bulunan Beyaz Rus generalleri Denikin ve Vrangel tehdidi altında bulunuyor, Ermenistan ve Gürcistan'da kurulan millî bağımsız kuvvetler İngiliz himayesinde Sovyetlere karşı düşmanca hareket ediyorlardı. Bu yüzden, bu tarafta Sovyetler ve millî Türk hükümetinin iş birliği, her iki tarafın çıkarları gereğiydi. Sovyetler, Kafkasya'da hâkimiyetlerini kurmak için mücadele ettikleri sıralarda, 16 Mart 1921'de, Türk hükümetiyle nihayet Moskova Antlaşması'nı imzalamıştı. Hatırlanmaya değer ki, bu tarihte Millî Hükümet İnönü'de varlığını ispat ve Gümrü Antlaşması'nı imza etmiş bulunuyordu. Moskova Antlaşması'na göre her iki taraf yaptıkları mücadelede menfaatlerinin ortak olduğunu onaylamakta, her iki taraf diğerine zorla kabul ettirilmek istenen hiçbir belgeyi tanımamayı taahhüt etmekte, Sovyet hükümeti Türk

Millî Mîsak'ını tanımakta, milletlerin kendi kaderini belirlemede hür oldukları prensibi onaylanmaktaydı. Sınırlar meselesine gelince, Kafkasya'da 1878 Berlin Antlaşması'nın önceki sınırlar tanınmakta (yani Kars, Ardahan bölgelerinin geri dönmesi onlar tarafından da onaylanmakta) ancak Batum Limanı Sovyetlere bırakılmaktaydı. Buna karşılık Iğdır geri veriliyordu. Keza Nahcivan bölgesi Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bırakılmıştı.

Osmanlı Devleti ile Çarlık arasında imzalanmış bütün antlaşmalar yok sayılıyor, Rusya bütün mali isteklerinden ve özellikle kapitülasyonlardan vazgeçiyordu. Boğazlar ve Karadeniz'in gelecek statüsü Karadeniz'de sahili bulunan devletler arasında yapılacak konferansta belirlenecekti. Ancak alınacak önlemlerin Türkiye'nin ve İstanbul'un emniyetine zarar getirmemesi esası belirtildi. Karşı tarafın zararına çalışacak teşkilâtlara, her iki taraf kendi sınırları içinde izin vermemeyi üzerine alıyordu. Rusya, bahsi geçen antlaşmada Kafkas Cumhuriyetlerine ait maddelerin kabul edilmemesi için bu cumhuriyetler nezdinde gereken teşebbüslerde bulunmayı üzerine almakta idi.

Bu son madde, sınırlar meselesini Kafkas Cumhuriyetlerinin onayına bağlı tutmakla kapıyı açık bırakmıştı. Bu onay 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması ile yerine getirilmiştir. Türkiye hükümeti ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nı tekrar etmekte ve bu cumhuriyetler tarafından onayını sağlamaktaydı. Kars Antlaşması, Sakarya Zaferi'nin bir meyvesi sayılabilirdi. Artık doğu sınırlarımız her türlü şüpheden uzak bir şekilde belirlenmiş, bu tarafta tam barış ve güvenlik sağlanmış oluyordu. Bu sonuç millî hükümet için bir siyasi başarıydı (Türkiye Hükümeti'nin ilk uluslararası antlaşması 1 Mart 1920'de Afganistan'la yapılan ittifak antlaşması olduğu unutulmamalıdır).

Sakarya Zaferi'nden sonra millî hükümetin imzaladığı ikinci uluslararası antlaşma Fransa ile yapılan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'dır. Yukarıda, 1920 Mayıs ayında Fransızlar

ile Kilikya (Çukurova) Cephesi'nde ateş kesilmesi için millî hükümetle bir ateşkes imzaladığını söylemiştik. Fransızların, yine yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebeplerin etkisi altında, millî hükümete karşı İngilizlerden daha elverişli bir davranış takındığına da işaret etmiştik. Fransa, Yunanistan ve İngiltere çıkarları için körü körüne Güney Cephesi'nde uğraşmaktan kurtulmak ve Türkiye ile bir an önce bir anlaşma sağlamak amacıyla 9 Haziran 1921'de Franklin Bouillon'u temsilci olarak Ankara'ya gönderdi. Müzakerelere 13 Temmuz'da başlandı. Görüşmelerde hareket noktası olarak Millî Mîsak'ın alınması teklifine karşı Fransız temsilcisi Sevr'in bir emrivaki olduğu, Londra'da Bekir Sami Bey'le imzalanmış antlaşmanın görüşmelere esas alınması gerektiği noktasında direndi. Bu görüşmelerde eşsiz bir asker olduğu kadar ince bir diplomat olduğunu gösteren Mustafa Kemal, nihayet Batı'yla yapılacak herhangi bir antlaşmada Millî Mîsak dışında bir esasın itibarının olamayacağı görüşünü kabul ettirdi. Bekir Sami Bey'in Mîsak-ı Millî'den bahsetmemiş olmasını ileri sürdü. Londra Antlaşması üzerinde duran Fransız temsilcisi nihayet Mîsak-ı Millî'yi incelemeye razı oldu. Burada özellikle kapitülasyonların kaldırılması dile getirildi. Bu noktada Mustafa Kemal'in açıklamaları dikkate değer, "İstiklâl-i tamm bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruh-i aslîsidir. Bu vazife bütün milletçe tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte ederken kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında şüphe yok... Fakat bir netice hâsıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin irtikâp etmiş oldukları hatalar yüzünden milletimiz lafzen mevcut zannolunan istiklâlinde mukayyed bulunuyordu. Biz haysiyet ve şeref ile yaşamak isteyen bir milletiz. Biz hataya tebaiyyet yüzünden bu evsaftan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz... İstiklâl-i tâmm denildiği zaman bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askerî, harsi vesair her hususta istiklâl-i tamm ve serbestî-yi tâmm demektir. Bu saydıklarımızın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet millet ve memleketin

manâ-yı hakikisi ile bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir. Biz bunu temin ve istihsal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usûlen sulh yapabiliriz, itilâf yapabiliriz fakat istiklâl-i tamimizi temin etmeyecek olan bu gibi sulhler ve ihtilaflarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır." Bu uzun görüşmelerde Mustafa Kemal, önemli diplomatik görüşü Bouillon'a (eski vekillerden olup Fransa Millet Meclisi'nde hariciye komisyonu tutanak memuru idi) esas itibariyle kabul ettirdi. Fakat Fransa hükümetiyle antlaşma noktaları tespit ve tasdik ettirmek için Sakarya Muharebesi'ni kazanmak gerekiyordu. Bu antlaşmaya göre Kilikya (Çukurova) Fransız askeri tarafından boşaltılıyor, Fransız işgalinde kalan İskenderun Bölgesi için Fransızlar özel bir uygulamayı kabul ediyordu (burada Türklerin millî kültürüne saygı duyacak, Türkçe resmî niteliğini haiz olacak). En önemlisi İtilâf Devletleri'nin en önemlilerinden olan Fransa müttefiklerinden ayrılarak millî hükümetle resmî bir antlaşmayı onaylıyordu. Mustafa Kemal'in sözü ile "bu itilâfnâme ile âmâl-i milliyetimiz, ilk defa olarak düvel-i garbiyeden biri tarafından tasdik ve ifade edilmiş oldu." Antlaşmanın imzasından sonra Türkiye ve Fransa karşılıklı temsilciler göndererek daimi siyasi ilişki kurdular.

SAKARYA'DAN SONRA BÜYÜK TAARRUZ

Sakarya Zaferi'mizden sonra düşmanın saldırı gücü tamamıyla kırılmış bulunuyordu. Yunan kuvvetleri Eskişehir, Kütahya, Afyon doğusunda bir hatta sağlamlaştırılan bölgelerde yer aldı. Bu suretle hâlâ Anadolu'da önemli bir bölgeyi işgal altında bulunduruyor ve müttefiki İngiltere vasıtasıyla baskı yaptırarak isteklerinde ısrar ediyordu. Millî kuvvetler bizzat taarruza geçip Yunanlıları Anadolu'dan tamamen sürüp atmadıkça Millî Mîsak hedeflerine erişmek imkânsızdı. Bir kelime ile şimdi taarruz sırası Türklerdeydi ve davanın son neticesini bu saldırının sonucu belli edecekti. Millî kuvvetler bu saldırıyı yapabilir miydi? Yunanlıları sağlam mevziilerden atmak kolay görünmüyordu. Millî hükümet bu son saldırı için askerî ve siyasi cephede çok iyi hazırlanmak ve hiçbir şeyi kadere bırakmamak zorundaydı. Her şey böyle bir saldırının sonucuna bağlıydı. Hazırlıklar bir yıl sürdü. Bu zaman zarfında müttefikler bir barış saldırısında bulundular ve millî hükümeti barışa zorlamaya çalıştılar. Aşağıda bundan bahsederek Türk ordusunun saldırıya nasıl karar verdiğini göreceğiz.

Sakarya Zaferi'nden sonra millî hükümet, içeride ve dışarıda iyice yerleşmiş ve nüfuzu artmıştır. Ekim 1921'de Kars Antlaşması ile Rusya, Moskova ile daha önce imzalanmış antlaşmaya kesin bir nitelik kazandırılmış, Ankara Antlaşması ile Fransa ile ateşkes yapılmış, Çukurova Fransızlar tarafından boşaltılmış, böylelikle Türk devletinin ve ordularının doğudan ve güneyden bir kaygıları kalmamıştı.

Şimdi millî hükümet bütün kuvvetlerini batıda Yunanlılara karşı kullanabilirdi. Gerçekten Çukurova (Kilikya) ve doğu cephelerinden önemli askerî kuvvetler, özellikle top ve silah Batı Cephesi'ne nakledildi. Sakarya Zaferi'nden sonra bütün Anadolu halkı, Yunanlıları yurdun bağrından söküp atmak için güven duygusu içinde bulunuyor, şevk ve heyecanla çalışıyor ve her zamankinden daha büyük bir arzuyla ordu saflarına gelip katılıyordu. Bu elverişli şartlara rağmen nakliyattaki güçlükler, yıllarca savaşmış fakir memleketin kısır kaynakları sebebiyle bu askerî hazırlıklar ağır yürümekteydi. Bu arada İstanbul'da müttefik kontrolü altında bulunan depolardan cephane, top, cesaret ve fedakârlıklarla Anadolu'ya kaçırıldı.

Türk saldırısının gecikmesi üzerine müttefikler, özellikle İngiltere, millî kuvvetlerin hiçbir zaman saldırı yapamayacaklarını ve bu durumun sonsuza kadar devam edemeyeceğini öne sürerek tehditler, baskılar yaptılar. 29 Temmuz'da Yunanlılar müttefiklerle beraber bir nota göndererek Türkleri barışa zorlamanın bir vasıtası olarak, İstanbul'un kendi işgallerine bırakılmasını istiyorlardı. Aynı zamanda Tekirdağ'a asker çıkarmaya başladılar. İngiltere başlangıçta bunu doğru görmediğini, müttefikler ile beraber ilân etti. Böyle hareket etmeye mecburdu. Zira Fransızlar ve İtalyanlar, İstanbul'un Yunan işgaline bırakılmasına katiyen taraftar değillerdi. Bunun İstanbul'u ve Boğazlar'ı, yalnız İngiltere kontrolüne bırakmak demek olacağı inancındaydılar. Şiddetle itiraz ettiler ve İngiltere'yi bu Yunan isteğini reddetmeye zorladılar. Yunan hükümetine verilen ortak cevapta, İstanbul ve Boğazlar'da müttefik işgali altında bulunan bölgeye bir Yunan teşebbüsü halinde, müttefik askerî kuvvetleri tarafından karşı konulacağı bildirildi. Fakat daha sonra İngiliz başvekili, Yunanlıların isteklerini haklı gördüğünü parlamentoda açıkladı. Nutkunda Yunanlılara karşı müttefiklerin haksızlık ettiklerini, onların bütün kuvvetlerini kullanmaya izin vermedikleri, buna karşı "Kemalistlerin" barışa razı olmadıkları, barışa erişmek için Yunanlılara daha

büyük hareket serbestliği verilmesi, Türkiye'nin kuzeyini işgal etmelerine müsaade olunması, Türkiye'yi abluka etmek gerektiği tezini savundu. Her zaman olduğu gibi bu önlemlerin haklı olduğunu göstermek ve dünya kamuoyunu aleyhimize çevirmek için sözde Karadeniz kıyılarında Pontusçulara karşı Türklerin zulüm yaptıkları suçlamalarında bulundu. Buralara soruşturma ve araştırma için müttefiklerin delegelerinden bir karma komisyon gönderilmesini istedi. Bu tehditlerin ardından Türkler ateşkesi kabul edip barışa yanaşmazlarsa, şimdiye kadar müttefiklerce teklif edilen elverişli şartları dahi kaybedeceklerini ilân ederek millî hükümeti barışa zorlamak istedi.

İngiliz hükümetinin kesin olarak Türkiye zararına ve Yunanlılar lehine bir siyaset gütmeye kararlı olduğunu gösteren bir siyasi olay şudur: Hindistan'da milliyetçiler kendi millî isteklerini kabul ettirmek için İngiliz hükümetine karşı faaliyetlerini artırmış, millî lider Mustafa Kemal'e karşı Yunanlıların saldırısını kötülemekteydiler (*non-cooperation*, asker vermeme kararı). İngiliz delegeler, Türkler lehinde barış şartlarının hafifletilmesini, Hindistan'daki durum dolayısıyla gerekli buluyordu. Lloyd George bu siyaseti reddetti ve nazırı istifaya mecbur etti.

İngiliz başvekilinin tehditkâr nutku üzerine millî hükümet, Yunanlıları memleketten atma azminde olduğunu, İngiliz şartlarının ve tehditlerinin hiçbir zaman kabul edilemeyeceğini göstermek ve İstanbul'u tehlikeden kurtarmak için nihayet nutkun verildiği aynı gün Büyük Taarruz kararını aldı (6 Ağustos 1922). Mustafa Kemal daima haklıydı: Haklar kuvvet ve mücadeleyle alınırdı.

Türk ordusu geçen zaman zarfında iyice takviye olunmuştu. Saldırıdan önce kuvvetlerin durumu şöyleydi: Yunanlılar 130.000 kişi, Türk ordusu 100.000 kişi, Yunanlıların 8.000 kadar makineli tüfeği, Türklerin 2.800 kadar makinelisi vardı, top miktarı itibariyle ise her iki taraf eşit gibiydi (Yunanlılar 348, Türkler 323). Bizim süvari kuvvetlerimiz düşmandan üstündü (Yunanlılar 1.300, Türkler 5.200).

Saldırı planı süratli bir baskın saldırısı esasına göre yapılmıştır. Türk kuvvetlerinin büyük kısmı düşmanın zayıf bulunduğu güney kanadından ani olarak bütün gücüyle saldıracak, düşmanı geriden sararak kesin neticeyi bir an önce gerçekleştirecek, bir yok etme savaşı yapacaktı. Planın uygulanması, onun tam bir gizlilik içinde yapılmasına bağlıydı. Yani düşmana sezdirmeden Türk kuvvetlerinin büyük kısmını güneye kaydırmak ve toplamak, düşmanın büyük kuvvetleri karşısında oyalayıcı, zayıf kuvvetler bırakmak gerekiyordu. Düşman bu planı fark ettiği takdirde tedbirler alır, karşı saldırıya geçer veya güneyde zayıf olan cephesini kuvvetlendirir, plan uygulanamazdı. Bu stratejik harekâtta, Türk kumandanları tam bir başarı gösterdiler. Saldırı hazırlıkları tamamlanınca bir akşam başkumandan son derece gizlilikle cepheye hareket etti, genel karargâh Akşehir'e geldi. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Cephe Kumandanı İsmet İnönü, I. Ordu Kumandanı Nureddin, II. Ordu Kumandanı Yakup Şevki paşalardı. Türk ordusu erleri ve subayları ile Kurtuluş Savaşı'nın bu son büyük uğraşını şevk ve heyecanla gözlemekteydiler. 26 Ağustos sabahı kumandanlar savaşı idare edecekleri Kocatepe'ye çıktılar (Afyonkarahisar'ın güneyinde). Sabah beş buçukta top ateşiyle savaş başladı. Cehennemî bir top ateşiyle, düşman mevzileri dövüldükten sonra taarruza kalkan asker, akşam düşman mevziilerini zapt etmiş, savunma hatlarını ele geçirmiş bulunuyordu. Türklerin bir yıldan beri berkitilmekte olan bu mevziileri yarabileceğine kimse inanmıyordu. Kuzeye doğru çekilen düşman güney ve doğudan esas kuvvetlerimizi sararken, batı ve kuzeyden süvari kolordumuz süratle düşmanı çevirdi ve 30 Ağustos'ta düşman çember içinde kaldı. Savaşın bu ikinci aşaması Başkumandan Meydan Muharebesi olarak anılır. Bu imha savaşında Çalköy'de altı Yunan fırkası demir çember içinde yok edildi. Güneyde demiryolu boyunca Uşak istikametine kaçmaya çalışan düşman kuvvetlerini ise süvarimiz şiddetle takibe başladı. Keza kuzeyde Eskişehir Bölgesi'nde bulunan Yunan kuvvetlerine

karşı taarruza devam edildi. Yunanlıların hiçbir yerde tutunmasına meydan vermemek, ya tamamıyla yok etmek ya da denize kadar sürüp atmak şarttı. Aksi halde Yunanlılar, müttefik kuvvetlerin himayesinde yeni pazarlıklara girişme imkânını bulabilirlerdi. Başkumandan, savaşın amacını, "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir!" tarihî emri ile ifadelendirdi. Panik halinde kaçan düşman askeri kalıntılarını süvarilerimiz, gece gündüz uyuyup dinlenme bilmeden, Uşak ve İzmir'e doğru akan piyade kuvvetlerimizle kovaladılar. 2 Eylül'de Uşak'a giren kuvvetlerimiz kaçmaya vakit bulamayan Yunan başkumandanı General Trikopis ile diğer yüksek kumanda heyetini esir ettiler. 9 Eylül'de ordularımız savaşarak İzmir'e girdiler. Ertesi gün Mustafa Kemal, İzmir'e ayakbastı. Kuzeyde Eskişehir Bölgesi'ndeki düşman oldukça direndi. Fakat sonunda yenildi, bir fırkası esir edildi. Kurtulanlar canlarını Bandırma'da gemilere güçlükle attılar. 18 Eylül'de anayurdun topraklarında düşmandan eser kalmamıştı. Kuvvetlerimiz, Gebze ve Çanakkale yönlerinde ilerleyerek İngiliz kuvvetleriyle karşılaştı.

İTİLÂF DEVLETLERİ'YLE MUDANYA ATEŞKESİ

Büyük zafer anlamı ve sonuçları bakımından tarihin en önemli savaşlarından biridir. Bu savaşla Türk yurdu parçalanmaktan kurtuldu. Anadolu'nun Türklüğü kesinleşti. Asırlardan beri aramızda yaşattığımız, koruduğumuz Yunanlıların kalıntıları da işgal altında iş birliği yaptığı düşman kuvvetleri ile birlikte çekip gitti (Mübâdele). Bütün dünya gördü ki, imkânsızlıklar içinde dahi Türk, öz yurdunu korumasını bilmiştir. Bu savaş bütün dünyada emperyalizme karşı millî hakların zaferi olarak karşılanmış, mahkûm milletler arasında sevinç ve ümit yaratmıştır. Hindistan'da ve yeni boyunduruk altına sokulmuş olan Arap ülkelerinde hareketlenmeler son haddine varmış, emperyalistler büyük endişelere düşmüşlerdir. Asya'da emperyalist büyük devletlere karşı kazanılmış olan bu ilk büyük zafer, ileride bu milletler tarafından büyük bir örnek olarak alınacak, onlar için ümit, cesaret ve kuvvet kaynağı olacaktır. Böylece büyük zafer, dünya tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu hareket, günümüzde geliştikçe, Mustafa Kemal'in tarihî kişiliği daha büyümektedir. Savaşla birlikte Millî Mîsak'ta ifade edilen bağımsızlık ilkeleri gerçek olmuş, milletlerin kendi öz yurdunda hür ve bağımsız yaşama, gelişme hakkının hiçbir zorlamayla kaldırılamayacağını parlak bir şekilde göstermiştir. Türk'ün yaşama ve yükselme kudreti, azim ve iradesi bu zaferle en muhteşem ifadesini bulmuştur. Bu zafer, aynı zamanda sultana karşı onun siyasetine ve temsil ettiği bütün

Ortaçağ geleneklerine karşı yeni bir hayatı, millî hayatı getiriyordu. Nihayet bu zafer, Çanakkale galibinin askerî dehasının bir şaheseri ve Türk askerî gücünün yeni ve parlak bir göstergesiydi.

Türk kuvvetleri, İstanbul ve Çanakkale istikametinde yürüyüşlerine devam ettiler. Zira Mîsak-ı Millî'yi gerçekleştirmek için İstanbul ve Trakya'yı da Yunan işgalinden kurtarmak gerekirdi. Hâlbuki Türk ordusunun yolu üzerinde müttefiklerin askeri bulunuyordu. Müttefiklerle savaş halinde değildik fakat Türk kuvvetlerine direniş göstermesi halinde antlaşmanın hükümsüz kalması ve savaşın başlaması mümkündü. İngiltere, şimdiye kadar Yunanlılar aracılığıyla bize karşı oynadığı oyunu açıktan kabul edecek miydi? Bununla beraber, Türkler içinde de yeni bir savaş, istenen bir şey değildi. Yine Lloyd George en son önlemlere başvurdu ve demiryollarıyla Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan Boğazlar'ı savunmak için müttefiklerin asker gönderip gönderemeyeceklerini sordu. İngiliz başbakanı Türklerin istekleri kabul edildiği takdirde bunun son savaşta Türkiye üzerinde kazanılmış olan tüm kazançlarını kaybetmek demek olduğunu ilân etmekteydi. Fransa, İngilizlerin çıkarları için bir savaşa sürüklenmek istemedi. Bu siyasetin tehlikelerini bir notayla belirtti ve Anadolu tarafındaki askerini Rumeli tarafına geçirdi. İtalya, Fransa'yı takip etti. Dominyonlardan Yeni Zelenda ve Avusturalya İngiltere'ye yardım vaadinde bulundular. Fakat ordularını terhis etmiş ve yeni savaştan çıkmış olan İngiliz kamuoyu, yeni bir savaşa meyilli değildi. Hindistan'daki kaynaşma, tehdit edici boyutta idi. Türk askeri Çanakkale kapılarına dayanmıştı. İngiliz hükümeti anlaşma tarafını seçti. Fransız yüksek komiserinin, sonra Franklin Bouillon'un İzmir'de Mustafa Kemal'i ziyareti ve görüşmeler sonunda gönderilen notada, Edirne ve Trakya'nın Yunanlılar tarafından boşaltılması ve Türk idaresine terki, buna karşılık barış imzalanıncaya kadar Türk askerinin Boğazlar bölgesine girmemesi şartıyla ateşkes teklif ediliyordu. Mudanya'da fevkalâde yetkilerle, Türk delegesi İsmet İnönü ile İstanbul'daki müttefik kumandanları arasında görüşmeler başladı. Müttefikler Doğu Trakya'nın boşaltılmasını kesin barış konferansına bırakmak

konusunda ısrar ettiklerinden görüşmeler kesildi. Türk kuvvetleri Trakya'ya geçmek üzere İstanbul ve Boğazlar'a doğru ileri harekâta yeniden başladılar. Yunanlıların itirazlarına rağmen müttefikler nihayet haklı isteğimizi kabul ettiler. Trakya'yı onlar Yunanlılara işgal ettirmişlerdi. Mudanya Görüşmeleri (4-11 Ekim) sonunda başlıca şu kararlar alındı: Doğu Trakya Meriç Irmağı'nın son kıyısına kadar Edirne dâhil, boşaltılacak ve bundan 30 gün içinde Yunan memurları müttefikler aracılığıyla idareyi Türk memurlarına devir ve teslim edecekler, kesin barış görüşmeleri Lozan'da toplanacak konferansa bırakılacaktı. Barış antlaşması imzalanıncaya kadar Doğu Trakya'da yalnız 8.000 jandarma bulundurabilecektik. Mütarekenin imzası ile beraber İstanbul ve Boğazlar'da mülkî idare millî hükümete teslim olunacak fakat müttefiklerin kuvvetleri kesin barış antlaşması imzalanıncaya kadar İstanbul'da kalacaklardı. Aynı ateşkes antlaşmasıyla Türklerle Yunanlılar arasında askerî harekâta son verilecekti. Mütareke, Yunan delegeleri tarafından yetkisizlik iddiasıyla imzalanmadı. Fakat Yunan hükümeti müttefiklerin baskısı altında Doğu Trakya'yı zamanında boşaltıp idaremize teslim etti. Türk zaferi ve Mudanya'da imzalanan ateşkes, İngiltere için de ağır bir yenilgiyi ifade etmekteydi.

Müttefikler, 28 Ekim'de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini padişah hükümeti ile birlikte barış konferansı için Lozan'a delegelerini göndermeye davet ettiler. Padişahın Türk milletinin tek ve meşru hükümdarı tavrını takınması ve milletin bu kadar fedakârlık pahasına kazandığı netice üzerinde söz sahibi olmaya kalkışması, millî hükümeti kesin bir karar almaya sevk etti: İstanbul'un millî hükümetin idaresi altına geçmesi için artık orada saltanatın mevcut olmaması gerekirdi. 1 Kasım 1922'de Osmanlı saltanatının kalktığı, Büyük Millet Meclisi tarafından bir kanunla kararlaştırıldı. Hilâfet, saltanattan ayrılıp Osmanlı hanedanında Abdülmecid Efendi'ye tevcih edildi. Vahdeddin İngiliz makamlarına hayatını tehlikede gördüğünü, kendisinin başka bir tarafa naklini isteyen bir mektup gönderdi. İngilizler kendisini saraydan alıp bir savaş gemisine koydular. Son Osmanlı padişahı bu şekilde kaçtı.

LOZAN KONFERANSI VE ANTLAŞMASI

Lozan'da yapılacak mücadele bağımsızlık savaşı gibi çok çetin bir mücadele olacaktı. Antlaşma üzerinde etraflı bir eser yayınlamış olan Cemil Bilsel'in dediği gibi önceleri ayrı yönlerde mücadele ve hareket eden büyük devletler, şimdi karşımıza ortak bir cephe halinde çıkıyorlardı. Konferansa gidecek Türk delegasyonunun başı olarak, o zaman başvekil olan Rauf Bey'in ismi ortaya atıldı. O, İsmet Paşa'nın müşavir verilmesini teklif etti. Mustafa Kemal uzun incelemeden sonra nihayet İsmet Paşa'yı delege heyeti başkanlığına getirmenin en doğru yol olduğu kanaatine vardı. İsmet Paşa'ya hariciye vekilliği verilerek Türk delege heyeti başkanlığına tayin olundu. Heyetin diğer üyeleri Sıhhiye Vekili Rıza Nur ve eski Maliye Vekili Hasan Bey'di. Ayrıca, 20 müşavir de heyete dâhildi. Lozan'da bulunan baş delegemiz İsmet Paşa, Fransa'ya başvekil R. Poincaré'nin daveti üzerine kısa bir ziyarette bulundu. Kapitülasyonlar hariç, diğer meselelerde iki taraf arasında anlaşma olduğu görüldü.

Konferans, 21 Kasım 1922'de Lausanne'da İsviçre Cumhurbaşkanı'nın, Lord Curzon ve İsmet Paşa'nın nutuklarıyla açıldı. Paşa nutkunda şunları söyledi: "Türk milleti yaptığı yenilenmiş barış teşebbüslerinin yetersizliğini ve faydasızlığını anlayarak, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığının farkına vararak mevcudiyetini müdafaa ve maddi manevi kendi vasıtalarıyla istiklâlini sağlamaya muvaffak oldu...

Hür milletler bu hale teveccühlü bir gözle şahit olmuşlardır... Hâlâ bu dakikada bile bir milyondan ziyade masum Türk'ün Küçük Asya ovalarında ve yaylalarından mecelsiz ve gıdasız dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti bu insanlık üstü fedakârlıklara katlanmak suretiyle medeni insanlık arasında derin bir hayat kuvvetini malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklâl hakkı ile sulh ve sükûna bir faaliyet unsuru olmak üzere bir mevkii kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin katî gayesi bu mevkii muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir."

Konferansın nizamnâmesi görüşülürken İsmet Paşa, terimler ve ifadeler üzerinde durarak, "Kendisi kabul etmedikçe konferansın hiçbir şey kabul etmesine imkân olmadığını anlatmak," istemiştir. Mesela, burada Şark İşleri Konferansı tabirine itiraz edip bunun Lozan Konferansı Nizamnâmesi şeklinde değiştirilmesini istedi. Boğazlar rejimi görüşülürken Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'nın temsil edilmelerini talep etti. Başkanlık meselesi görüşülürken de Türklerin bu konferansta diğer devletlerle eşit şartlara sahip olarak katıldığı üzerinde ısrarla durdu.

Konferansın toplanma amaçları son antlaşmada şöyle ifade edilmiştir: "1914 senesinden beri Şark'ın sükûnunu ihlâl eden hal-i harbe kati surette son vermek, milletlerin müşterek refah ve saadetleri için elzem olan dostâne ve ticari münasebetleri yeniden kurmak, bu münasebetlerin devletlerin istiklâl ve hâkimiyeti esasına göre kurulması öne sürüldü." Türk delegesi, gerek Batı gerek Doğu Trakya'da halkın çoğunluğunun Türk olduğunun şüphe edilemeyeceğini söyledi. Meriç Nehri'nin sınır sayılmasını isteyen Venizelos'a karşı İsmet Paşa Türk tezi üzerinde ısrar etti. Yani Edirne İstasyonu'nun bulunduğu Karaağaç İstasyonu'nun ve Edirne-İstanbul demiryolunun Kuleli Burgaz-Mustafa Paşa kısmının bulduğu yerlerin Türkiye'ye verilmesini ve Batı Trakya'da halkın oyuna başvurulmasını istedi. Batı Trakya meselesinde, müttefiklerin "self-determination" prensibini öne sürdü. Fakat burası Balkan Savaşı sonunda 1913'te terkedilmiş olduğundan, devletler konferansta ancak Sevr'den önceki durumun görüşülemeyeceğini

ileri sürerek isteklerimizi reddettiler. Nihayet, sınır meselesinde Meriç'in sol sahili ifadesi yerine Meriç'in mecrası ifadesi kullanılmak suretiyle bu sınır kabul edildi. Ancak Karaağaç konusu halledilemedi. Bu sorun konferans kesildikten sonra ikinci devrede, çetin görüşmelerden sonra çözülebildi ve bize bırakıldı. Sınır meselesinde, fedakârlık yapmış 1913 sınırını istemekten vazgeçmiştik. Karaağaç meselesi ileride Yunanistan'ın tamirat borcu yüzünden çıkan ve her iki tarafı tekrar savaşın sınırına kadar getirmiş olan mesele ile birlikte ele alınarak çözülebilmiştir. Geri adım attık, tazminattan vazgeçtik. Zaten başka memleketlerde olduğu gibi, Yunanistan'a bunu kabul ettirsek, antlaşmayı imzalasak dahi parayı ödetmek kolay değildi. Onun için Yunanistan'ın tazminata karşı Karaağaç'ı bırakmaya razı olması ile yetindik. İşte bugünkü Trakya sınırımız böylece kesin şeklini aldı. Sınırın iki tarafında otuz kilometrelik bir arazi şeridi askerden muaf olacak ve böylece emniyet meselesi garanti edilmiş olacaktı.

Asya sınırına gelince, Fransa mandası altına konan Suriye ile sınırımız, 20 Ekim 1921 Ankara İtilâfnâmesi'nde belirlenen sınırlar olarak kabul edildi. Bu antlaşma da Fransa İskenderun Sancağı yani Hatay Türkleri için millî varlıklarını ve dillerini garanti eden maddelerle kabul edildi.

Konferans 21 Kasım 1922 Salı günü toplanmış, bir kesilme devresinden sonra ikinci devre 23 Nisan 1923'te başlamış ve son antlaşma 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Görüşmelerin kesilmesi, bazı esas meselelerde anlaşmaya varılamaması yüzünden 4 Şubat 1923'te olmuş ve yeniden toplanma ancak 23 Nisan'da gerçekleşmiştir. Birinci devrede büyük devletler, kendi isteklerini ve iradelerini kabul ettirmeye çalışmışlar, ikinci devre daha sakin geçmiş ve karşılıklı antlaşmalar egemen olmuştur. Genellikle Türklerin öne sürdükleri formüller kabul edilmiştir.

Birinci devre: Üç komisyon kurularak meseleler paylaştırıldı. Birinci komisyon siyasi işler, askerî işler ve sınırlar komisyonu idi. Bu komisyona İngiltere Hariciye Nazırı ve Baş Delegesi Lord

Curzon başkan oldu. İkinci komisyona İtalya Baş Delegesi Marki Gorki başkan seçildi. İktisadi ve mali işlere ait üçüncü komisyona ise M. Barer başkan seçildi.

Birinci siyasi komisyonda, Trakya sınırları, Adalar, savaş esirleri ve ahalinin değiştirilmesi, Boğazlar meselesi, azınlıklar, Musul işi görüşülmüştür.

İkinci devre: Komisyonlar terk olunarak yalnız üç komite seçilmiş, ikincil komisyonlar yerine uzmanlar toplanmışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri her iki devrede yalnız gözlemci gönderdi. Amerikalılar bizimle ayrı bir antlaşma yaptılarsa da, bu metin senatoda gerekli çoğunluğu toplayamadığı için onaylanmadan kalmıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan kesin barış antlaşması beş kısıma ayrılmıştır: Siyasi, iktisadi, ulaştırma, sağlık işleri ve çeşitli hükümler.

Antlaşmaya ek olarak Boğazlar'ın tâbi olacağı usule dair mukavelenâme, Trakya sınırına dair mukavelenâme, ikâmet ve adlî yetki mukavelenâmesi, ticaret mukavelenâmesi, Türk-Rum ahalinin mübadelesine dair mukavelenâme ile protokol, tutuklularla esirlerin değiştirilmesine dair mukavalenâme ve başka meselelere dair 18 mukavelenâme ve protokol imza edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın araziye ait hükümleri şunlardır: Trakya sınırlarının müzakeresinde Edirne İstasyonu ve Karaağaç üzerinde tartışmalar oldu. Türkiye'nin Meriç Nehri'nin batısında yol emniyeti bakımlarından yaptığı istekler, Curzon ve özellikle Venizelos'un diplomatça hücumlarına yol açtı. İsmet Paşa isteklerini net bir biçimde bildirmeyerek düşmana açıklamama taktiğini takip ediyordu. Venizelos, I. Dünya Savaşı'ndan başlayarak Türkleri saldırgan göstermek istedi. İsmet Paşa, 1913 sınırları üzerinde ısrar etti. Venizelos, Yunan ordusu ile birlikte Doğu Trakya'dan 250.000 Rum'un Yunanistan'a göç etmiş olduğunu belirtti ve buna göre, "İskenderun mıntıkası için özel bir idare usûlü kurulacaktır. Bu mıntıkanın Türk ırkından olan sekenesi, kültürün inkişafı için her türlü kolaylıktan istifade edeceklerdir. Türk lirası orada resmî mahiyeti haiz olacaktır," dedi.

8 Ağustos 1921'de oradaki yüksek komiserin emri ile İskenderun Sancağı'nda yerel özel bir idare kuruldu. 1923 Mart ayında tam otonomi (muhtâriyet) istendi ise de, Fransızlar kabul etmediler. Lozan'da Ankara Antlaşması'na göre madde yukarıdaki şekilde kabul edildi.

Irak'la olan sınırlarımıza gelince, bu memleket I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ordularını kuzeye sürmüş olan İngiliz ordusu tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Ateşkesten sonra İngilizler o andaki sınırlarda kalmaları gerekirken, bu sınırları aşmışlar ve Musul'u işgal etmişlerdi. Savaşa son verilip, ateşkesin imzalanmasından dolayı bu hareket haksız olup milletlerarası hukuka aykırıydı. Fakat aynı İngiltere, Türkiye'nin başka yerlerini de ateşkesten sonra çeşitli bahanelerle işgal etmiş ve yenik Osmanlı hükümeti buna karşı hakkını arayamamıştı. Musul işgalini haklı göstermek için İngiltere, birtakım dayanağı olmayan iddialar öne sürmüştür. Musul bölgesinin bizim için hayati bir önemi vardı. Zira burada halk, çoğunlukla Türklerden olup Millî Mîsak sınırları içindeydi. Türk vatanının öz parçalarından biriydi. Selçuklular zamanından beri burada Türk devletleri hâkim olmuş ve 11. yüzyıldaki Oğuz Türklerinin Anadolu'ya göçleri esnasında Türklerin ilk yerleştikleri bölgelerden biri Musul bölgesi olmuş, sonra burada Musul Atabeyleri Devleti kurulmuş, o tarihten sonra Türk devletlerinin sınırları içinde kalmıştı. İngilizler, petrol yatakları zengin olan bu bölgeyi ellerinde tutmayı ve hatta onun kuzeyindeki bölgeyi de ele geçirmeyi hayati önemde sayıyorlardı. Bu sebepten Musul Meselesi, İngiltere ile Türkiye arasında uzun zaman gerginlik doğuran çok önemli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Bu mesele Lozan Konferansı'nda uzun tartışmalara sebep olduğu halde halledilememiş, sonraya bırakılmıştır.

İsmet Paşa'nın verdiği muhtıraya göre, Musul vilayetinin o zamanki nüfusunun 500.000'i yerleşik, 170.000'i göçebe idi. Göçebeler burada devamlı oturmazlardı. Bütün vilayette Araplar azınlıktaydı. Arapça konuşan ahalinin bir kısmı da soy itibari ile Türk'tü. İngiliz heyeti, Türk istatistiklerini reddetti, onlara göre

Türk ahali on ikide bir oranındaydı. Arapları ve Kürtleri ayırıyorlardı. Siyasi delile gelince, buradaki halkın tarih boyunca ve son savaşta Türk devletine bağlılığını ispat ettiğini, İngilizlerle Şerif Hüseyin arasında kurulacak Arap devleti sınırları içine Musul'un sokulmamış olduğunu, yani o zaman Arapların ve İngilizlerin burayı bir Arap ülkesi kabul etmediklerini İsmet Paşa ileri sürdü. Halkın oyuna başvurularak hangi idareyi istediğinin de sorulmadığını ifade etti. İngiltere'yi emperyalizmle suçladı ve milletlerin geleceğine kendisinin hâkim olması (*self-determination*) prensibi üzerinde ısrar etti. Musul, Türk vatanına geri dönmüş olan Urfa, Maraş ve Adana'dan farklı bir durumda değildir, dedi. Curzon ise görünüşte Arap çıkarlarının avukatlığı rolünü üzerine alarak, buraların Araplığı ve ileride kurulacak Arap devletine ait olması gerektiği noktası üzerinde durdu. Kuvvetli delillerimiz karşısında zaman zaman çaresiz kalan İngiltere Hariciye Nazırı Curzon, nihayet İngilizlerin fesih hakkını yani "cebrin hakka üstünlüğü"nü ifade etmek mecburiyetinde kaldı. İsmet Paşa, Batı Trakya işinde olduğu gibi, millî haklarımızdan emin olarak Musul vilayetinde de halkoyuna başvurulmasını istedi ve bunda ısrar etti. Demokratik bir memleketin temsilcisi olan Lord Curzon ise bu halkoyu isteğini daima reddetti. Sınırların belirlenmesi için de bunun iyi bir yol olmadığını söyledi. Curzon, Musul'un Irak için hayati bir iktisadi bölge olduğunu, bu bakımdan, Irak'a bağlı bulunduğunu iddia etti (bu gibi iddialar sonradan başka emperyalist devletler tarafından da kullanılacaktır ve bugün de siyasi literatürde hayli yaygın bilimsel bir örtüye bürünmüş olan "Münbit Hilâl" (*Fertile Crescent*) kavramı da aynı nitelikte emperyalist bir propagandadır).

Türk heyeti, Musul vilayetinin Türkiye için askerî bakımdan da gerekli bir sınır teşkil ettiğini belirtmiştir. Curzon nihayet, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğini teklif etti. Türkiye kendi dâhil olmadığı bu cemiyetin kararlarını kabul edemeyeceğini bildirince de, savaş tehdidi savurmaktan geri kalmadı. Japonya ve Fransa kendisini desteklediler, bunun dünya barışını tehdit eden bir mesele

olduğunu söylediler. Bu mesele, konferansın 4 Şubat'ta kesilmesine sebep olan başlıca nedenlerden biri olmuştur. Bununla beraber İsmet Paşa bu kesilmeyi önlemek üzere Musul Meselesi'nin barıştan sonra İngiltere ile ayrı bir antlaşma konusu yapılması ve bu yüzden barış antlaşmasının yarım kalmaması önerisinde bulundu.

Türklerin teklifi, konferansın kesilmesini önleyecek içerikte idi. Fakat kapitülasyonlar meselesindeki daha derin anlaşmazlık bunu önleyemedi. Konferansın ikinci devresinde Türk teklifi üzerinde anlaşmaya varıldı, yani iki taraf şu metin üzerinde anlaştılar: Bölüm 1, madde 2: "Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında barışçı yolla tayin edilecektir. Tayin olunan müddet içinse iki hükümet arasında anlaşmaya varılamadığı takdirde anlaşmazlık Cemiyet-i Akvâm Meclisi'ne arz olunacaktır. İki taraf bu anlaşma meydana gelinceye kadar, durumda bir değişiklik yapacak herhangi bir askerî harekâtta bulunmayacaktır."

Kapitülasyonların Kaldırılması

Kapitülasyonlar en çetin anlaşmazlıkların kaynağı ve konferansın bir ara dağılma sebebi olmuştur. Bugünkü Türkiye'nin temellerini oluşturan, emperyalizme karşı Millî Mücadele'nin en büyük başarısı sayılan kapitülasyonların kaldırılmaması konusunda Batılı devletler neden ısrar ettiler? Kapitülasyonların kaynağı ve önemi nedir, memleketimiz için neden böyle bir önem kazanmıştır?

Kapitülasyonların kaynağı şudur: Eski medeniyetlerde olduğu gibi İslâm medeniyetinde de yabancı tüccarlara İslâm memleketlerine geldikleri ve yerleştikleri zaman kendi hukuklarına bağlı olma hakkı tanınmıştır. Bu onlara verilmiş bir imtiyazdan ziyade bir zorunluluk ifade etmekteydi. Zira o zamanlar hukuk, dinî içerik taşıdığından İslâm hukukunun onlara uygulanması zaten mümkün görülmüyordu. Bununla beraber yerli Müslümanlarla olan hukuki anlaşmazlıklar, güvenliğe ait cezaî olgularda yabancılar da yerli yargılara tâbi olmalıydı. Bu suretle kapitülasyonlar

vermekle İslâm devleti hâkimiyet hakkına ait sahada fedakârlık yapmış sayılmazdı. Fakat Osmanlı Devleti'nin çöküş devrinde kudretli Avrupa memleketleri, bu sahada sultanın tek taraflı bağışladığı imtiyazları bir antlaşma gibi yorumladılar.

İslâm hukukuna göre kendisine İslâm memleketinde geçici olarak ticaret veya başka bir amaçla yerleşme müsaadesi verilen Hristiyan veya Yahudi'ye *müste'men* denir. *Müste'men*, *amân* yani himaye isteyip kendisine bu himaye bağışlanmış olan Hristiyan veya Yahudi demektir. Böylece, kapitülasyonlar tek taraflı bir bağışlamadır. Yani zorla devam ettirilemez.

Avrupalı hukukçular, tarihî gerçeklere uyan bu görüşümüzü çürütmeye çalışmışlardır. Onlara göre kapitülasyonlar, her iki tarafı karşılıklı bağlayan antlaşmalar niteliğindedir ve bu sebepten bir tarafın arzusu ile kaldırılamaz. Öteki tarafın da buna razı olması gerekir. Zira biz Dünya Savaşı çıkınca yukarıda anlattığımız görüşe dayanarak, kapitülasyonları kaldırdığımızı ilân etmiştik. Avrupa devletleri ise bunu tanımamışlardı. Avrupalı hukukçulara göre Osmanlı sultanı bu imtiyazı verirken kendisi de siyasi ve iktisadi birtakım çıkarlar sağlamıştır. Hatta Rosas daha ileri giderek kapitülasyonların, Türkiye'nin ilerlemesine yardım ettiğini, Batılılarla temasa geçirdiğini, memleketin çağdaşlaşma ve laikleşmesine yol açtığını da belirtir. Ona göre çıkarlar karşılığında verilen kapitülasyonları reddedemez.

Avrupa hukukçuları ikinci bir delil olarak kapitülasyonların olduğunu, zira iki taraf arasında başka antlaşmalar gibi aynı resmî usuller içinde yapılmış belgelere dayandığını, hükümet başkanlarının tasdik ettiklerini ve yeminle onayladıklarını ileri sürerler. Mahmud Esad'a göre kapitülasyonlara bu şekil sonradan, 19. asırda verilmiştir. Onun bu tezinde büyük bir gerçek payı vardır. Osmanlılar kapitülasyonları verirken yalnız kendi İslâm hukuku çerçevesinde hareket ediyorlardı. Hiçbir zaman bunların ileride Avrupa uluslararası hukukuna göre yorumlanacağını akıllarına getirmiyorlardı. 18. ve 19. yüzyıllarda ise üstünlüğe sahip

olan Avrupa devletleri, kaynak itibariyle birer bağışlanma olan ve yabancılara Osmanlı ülkelerinde serbestçe ve kolayca ticaret yapabilmeleri için *müste'men* adıyla bağışlama amacını güden bu "imtiyazları", devletin zorunlu taahhütleri konumuna sokmuşlar ve çaresiz durumda olan Osmanlı hükümetine onaylatmışlardır.

Neticede, bağışlanan imtiyazlar devletimizin hâkimiyet haklarını yok eden veya zedeleyen ve Osmanlı ülkesini bir yarı sömürge haline sokan bir durum meydana getirmiştir.

Bu imtiyazlar üç grupta toplanmaktadır: Adlî, mali ve idari. Adlî kapitülasyonlar: Yabancılar belirli hallerde yalnız kendi konsolosluk mahkemelerinde yargılanırlardı. Türk mahkemelerine geldikleri zaman da konsolosluğun temsilcisi olarak konsolos tercümanı (*dragomanı*) hazır bulunurdu. Öncelikle, ceza davalarında yabancılar arasındaki davalar kendi konsolosluk mahkemelerinde görülür, devlet karışmazdı. Dava Osmanlı tebaası ile yabancı arasında ise Osmanlı mahkemelerinde tercüman huzurunda görülürdü. Fakat bazı devletler bu takdirde dahi davanın konsolosluk mahkemesinde görülmesinde ısrar etmişlerdir. Örneğin, 1877'de bir Osmanlı tebaasını öldürmüş olan bir yabancı kendi konsolosluk mahkemesinde yargılanmış ve suçlunun beraat ettiği görülmüştür. Bu demektir ki, Osmanlı Devleti yabancı devletler karşısında kendi tebaasının haklarını savunmaktan âcizdir. Böyle bir devletin tebaası da bu tâbiiyetten bir an önce kurtulmaya bakar. O devlet diğer devletler seviyesinde değildir, hâkimiyeti yoktur.

İNKILÂP TARİHİ DERSLERİ METNİNE İLAVE

İnkılâp Tarihi derslerinden birinde Rusya ve komünizm hakkında tartışma açıldı. O zamanlar SBF solcuların karargâhı durumunda idi. Komünist Rusya açıkça Boğazlar ve bazı Doğu Anadolu vilayetlerimiz üzerinde resmen isteklerde bulunmuştu. Ben sınıfta, "Komünist Rusya Türkiye'yi istila etse, Rusça resmî dil olsa, dilimiz yasaklansa, buna razı olur musunuz?" diye kışkırtıcı bir soru ortaya attım. Solcu öğrenciler derhal yanıtladılar, "Evet, hiç sorun yok. Çünkü esas sorun emekçilerin kurtuluşudur," dediler.

Solcu grup arasında Abdullah Öcalan dâhil 20-25 kadar Kürt kökenli öğrenci vardı. Onlar burada yetişip ileride "Kürdistan"ın idarecileri olacağız iddiasını açıkça ifade etmekte idiler. 1971-1981 döneminde kızım Günhan İnalcık SBF'de Fitnat Şahinbaş başkanlığında İngilizce öğretiyordu. Onun için ilginç anıları burada kaydetmeyi bir tarihçi olarak ödev bilirim.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare Bölümü Başkanı Prof. Tahsin Bekir Balta'dan *İdare Tarihi* okutmam için bir davet aldım. Daveti kabul ederek 1956-1972 yılları döneminde bu dersi okuttum. O dönemde SBF'de çok değerli meslektaşlarla yakın ilişki kurma imkânını buldum. Başkan Prof. Balta'dan başka İdare Bölümü'nde Prof. Akif Unat, Prof. Tahsin Güneş, Prof. Şeref Gözübüyük meslektaşlarımı saygıyla anarım. Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Prof. Şükrü Esmer, genç yaşta

kaybettiğimiz Prof. Meral ve sonraları bölüm başkanlığına gelen Prof. Fahir Armaoğlu, Deniz Baykal...

İdare Tarihi sınıfında sonraları Türk idare ve siyasetinde önemli mevkilere gelen öğrencilerimle tanıştım. Bunların arasında bakanlık mevkiine gelmiş Vecdi Gönül, Atilla Koç ve daha birçok vali ve kaymakam var.

Ders notlarımın fotokopi halinde elden ele dolaştığı haberini aldım.

1972'de Chicago Üniversitesi'nin daveti üzerine SBF'den ayrılmak zorunda kaldım, İdare Tarihi derslerimi değerli öğrencilerimden İlber Ortaylı üstlendi. Kendisinin sınıf arkadaşı Atilla Koç, Kültür Bakanlığı'na geldiğinde Ortaylı'yı Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne atadı. Geniş bilgisi ve güzel hitabetiyle Ortaylı bugün kamuoyu önünde kazandığı haklı bir şöhrete sahiptir, onunla kıvanç duyuyorum.

SBF'de İdare Tarihi yanında ayrıca *Türk İnkılâp Tarihi* derslerini okutmam istendi. Bütün öğrencilerin almak zorunda bulunduğu bu dersler dolayısıyla 1956-1972 döneminde tüm bölümlerde okuyan öğrencileri tanıma fırsatı buldum. Bu değerli öğrencilerim arasında sonraları Türkiye siyaset, idare, maliye, iktisat, dış ilişkiler alanlarında önemli sorumluluklar üstlenmiş, tanınmış kişiler bulunmaktadır.

İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE İLAVE EDİLEN BELGELER

1914-1926 yılları arasına ait bu belgeler Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi'nden ve Milli Savunma Bakanlığı'nın yayımladığı kitaplardan, Halil İnalcık Osmanlı Araştırmaları Merkezi'nde görevli Ali Işık tarafından tespit edilmiş olup burada devrim tarihi konusunu aydınlatma bakımından yayımlanması faydalı görülmüştür. Yeni harflere çevirileri Ali Işık tarafından yapılmıştır.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI İLE İLGİLİ PADİŞAH'IN ORDU VE DONANMAYA GÖNDERDİĞİ BEYANNAME[1]

Orduma, Donanmama

Düvel-i Muazzama, (Büyük Devletler -İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan, İtalya, Rusya) arasında harp ilân edilmesi üzerine her daim nâgehânî ve haksız tecavüzlere uğrayan devlet ve memleketimizin hukuk ve mevcudiyetini fırsatçı düşmanlara karşı icabında müdafaa edebilmek üzere sizleri silahaltına çağırmış idim. Bu suretle silahlı bir tarafsızlık içinde yaşamakta iken Karadeniz boğazına torpil koymak üzere yola çıkan Rusya donanması talim ile meşgul olan donanmamızın bir kısmı üzerine ansızın ateş açtı.

Milletlerarası hukuka zıt olan bu haksız tecavüzün Rusya tarafından düzeltilmesini beklerken gerek Rusya Devleti, gerek müttefikleri İngiltere ve Fransa devletleri sefirlerini geri çağırmak suretiyle devletimizle diplomatik ilişkilerini kestiler. Akabinde Rusya askeri doğu hududumuza tecavüz etti. Fransa, İngiltere donanmaları birleşerek Çanakkale Boğazı'na, İngiliz gemileri Akabe'ye top attılar. Böyle yekdiğerini vely eden hâlinâne düşmanın âsârı üzerine, öteden beri arzu ettiğimiz sulhu terk ederek Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleriyle ittifakla meşru menfaatlerimizi müdafaa için silaha sarılmaya mecbur olduk. Rusya Devleti üç asırdan beri Devlet-i Aliyye'mizi toprak açısından pek çok zarara uğratmış, şevket ve kudret-i milliyemizi arttıracak her türlü gelişmemizi harp ile ve bin türlü hile ve desise

1 Bu belgeler MSB. Arşiv Müdürlüğü'nden Ali Işık tarafından alınmıştır.

ile her defasında mahva çalışmıştır. Rusya, İngiltere ve Fransa devletleri zalimâne bir idare altında inlettikleri milyonlarca ehl-i İslâm'ın dinen ve kalben bağlı oldukları hilafet-i muazzamımıza karşı hiçbir vakit sû-i fikir beslemekten fâriğ olmamışlar ve bize yönelen her musibet ve felakete sebep ve kışkırtıcı bulunmuşlardır. İşte bu defa başvurduğumuz cihad-ı ekber ile bir taraftan şan-ı hilafetimize, bir taraftan hukuk-ı saltanatımıza karşı îkâ edilegelmekte olan taarruzlara inşaallahu teâlâ sonsuza kadar nihayet vereceğiz. Allah'ın yardımı ve Peygamberimiz'in yardımları ile donanmamızın Karadeniz'de ve cesur askerlerimin Çanakkale ve Akabe ile Kafkas hududunda düşmanlara urdukları ilk darbeler halk yolundaki gazâmızın zaferle neticeleneceği hakkındaki kanaatimizi tezyid eylemiştir. Bugün düşmanlarımızın memleket ve ordularının müttefiklerimizin hımsı altında ezilmekte bulunması bu kanaatimizi teyid eden ahvaldendir.

Kahraman askerlerim! Din ve vatanımıza kast eden düşmanlara açtığımız bu mübarek gazâ ve cihad yolunda bir an azm ve sebattan, fedakârlıktan ayrılmayınız düşmana arslanlar gibi saldıracağız; zira hem devletimizin, hem fetva-yı şerife ile cihad-ı ekbere davet ettiğim üç yüz milyon Müslümanların hayat ve bekası sizlerin muzafferiyetinize bağlıdır. Mescitlerde, camilerde Kâbetullah'ta Allah'ın huzurunda kemal-i ciddiyetle meşgul üç yüz milyon masum ve mazlum mümin kalbinin dua ve temenniyâtı sizinle beraberdir.

Asker evlatlarım! Bugün üzerinize verilen vazife şimdiye kadar dünyada hiçbir orduya nasip olmamıştır. Bu vazifeyi yerine getirirken bir vakitler dünyayı titretmiş olan Osmanlı ordularının hayırlı evlatları olduğunuzu gösteriniz ki düşman-ı din ve devlete bir daha mukaddes topraklarımıza ayak basmasın, Kâbe'yi ve Peygamberimiz'in nurlu türbesi bulunan toprakları işgale kalkışmasın, münevver-i Nebevî'yi ihtivâ eden arazi-i mübareke-i Hicaziye'nin istirahatini ihlâle cür'et edemesin. Dinini, vatanını, namus-ı askerisini silahıyla müdafaa etmeği, padişahı

uğrunda ölümü istihkâr eylemeği bilir bir Osmanlı donanması mevcut olduğunu düşmanlara etkili bir biçimde gösteriniz.

Hak ve adalet bizde, zulüm ve tecavüz düşmanlarımızda olduğundan düşmanlarımızı kahretmek için adaleti mutlak olan Allah'ın yardım ve Peygamberimiz'in manevi desteği ile bize yâr ve yâver olacağında şüphe yoktur. Bu savaştan mazisinin zararlarını telafi etmiş şanlı ve kuvvetli bir devlet olarak çıkacağımıza eminim. Bugünkü harpte birlikte hareket ettiğimiz dünyanın en cesur ve muhteşem iki ordusuyla silah arkadaşlığı ettiğinizi unutmayınız.

Şehidleriniz, önceki şehitlere müjde-i zafer götürsün, sağ kalanlarınızın gazâsı mübarek, kılıcı keskin olsun.

Fî 22 Zilhicce sene 332 ve fî 29 Teşrin-i evvel sene 330

Mehmed Reşad

Arkadaşlar:

30 Teşrin-i evvel sene 330

Sevgili başkumandanımız halife-i zîşân efendimiz hazretlerinin irade-i seniyyelerini tebliğ ediyorum. Allah'ın yardımı Peygamberimiz'in manevi desteği ve mübarek padişahımızın hayır duasıyla ordumuz düşmanlarımızı kahredecektir. Bugüne kadar karada ve denizde zâbit ve asker kardeşlerimin gösterdikleri kahramanlıklar düşmanlarımızın perişan olacaklarına en büyük delildir. Ancak her zâbit ve asker unutmamalıdır ki harp meydanı fedakârlık meydanıdır. Orada hangi asker daha ileri atılır, hangi asker düşmanın şarapnel ve kurşunlarından yılmayarak ayak direr sonuna kadar sebat ederse o asker mutlaka kazanır. Tarih şahittir ki Osmanlı askerinden sebatlı, Osmanlı askerinden fedakâr hiçbir asker yoktur. Hepimiz düşünmeliyiz ki başımızın ucunda Peygamberimiz'in ve sahabe-i güzîn efendilerimizin ruhları uçuyor, şanlı babalarımız başlarımızın ucunda bizim ne yapacağımıza bakıyor. Eğer onların hakiki evladı olduğumuzu

göstermek, bizden sonra geleceklerin lanetlerinden kurtulmak istersek çalışalım, zincirler altında inleyen üç yüz milyon İslâm ve eski vatandaşlarımız hep bizim muzafferiyetimize dua ediyor. Ölümden kimse kurtulmayacaktır.

Ne mutlu ileri gidenlere, ne mutlu din ve vatan yolunda şehid olanlara...

İleri! Daima ileri ki zafer, şân, şehâdet, cennet hep ileride, ölüm ve zillet geridedir. Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhuna "Fatiha".

Padişahım çok yaşa!

Başkumandan Vekili Enver

اردومه ، دوشمه

دول معظمه اوه سنده حرب اعلان ایدلسی اوزرینه هر دائم ناکهانی وحضرسز تجاوزلره اوغرایان دولت ومملکتمزك حقوق وموجودیتی فرصت‌جو دشمنلره قارشو ایجابنده مدافعه ایدیلمك اوزره سنرلری سلاح الته یاغمرمش ایدم . بو صورتله سلح بر بیطرفلق ایچنده یشامقده ایکن قرمدکز بوغازینه طوپریل قویمق اوزره بولهٔ جیهان روسیه دونمامی تعلیم ایله مشغول اولان دونمامزك بر قسمی اوزرینه آنسزین اتش آچدی . حقوق بین‌الملله منابر اولان بوحضرسز تجاوزك روسیه جانبندن تصحیحه انتظار اولنورکن کرك مذکور دولت، کرك متفقلری انکلتره وفرانسه دولتلری سفیرلرینی کری چاغیرمق صورتیله دولتزله مناسبات سیاسیه‌لرینی قطع ایتدیلر. متعاقباً روسیه عسکری شرق حدودمزه تجاوز ایتدی . فرانسه ، انکلتره دونمالری مشترکاً جناق قلعه بوغازینه ، انکلیز کیلیی عنصریه طوپ آتدیلر . بویله یکدیکرینی ولی ایدن شاشانه دشمنلك آثاری اوزرینه اوته‌دنبری ارزو ایتدیکمز صلحی ترك ایدرك آلمانیا وآوسترویا مجارستان دولتلریله متفقاً منافع مشروعه‌مزی مدافعه ایچون سلاحه صارلمغه مجبور اولدق . روسیه دولتی اوچ عصردنبری دولت علیه‌مزی ملکاً یك چوق ضررلره اوغراتمش ، شوکت وقدرت علیه‌مزی آرتدیرمق ایچون داعًا وتحدد آثارینی حرب ایله وبیك دولو حیله ودسائس ایله هردفعه‌سنده عموم بالتشدید . روسیه، انکلتره وفرانسه دولتلری ظالمانه براداره‌سز اندیشه‌لکلری ملیونلرله اهل اسلامك دینًا وقلبًا مربوط اولدقلری خلافت معظمه‌مزه قارشی هیچ بروقت سوءقصد بسله‌مکدن فارغ اولامامشلر وبزه متوجه اولان هرمصیبت وفلاکته سبب وعمرك یولمشلردر. اینته بو دفعه توسل ایتدیکمز جهاد اکبر ایله بر طرفدن شان خلافتمزه ، بر طرفدن حقوق سلطنتمزه قارشی اچلمغ ایدیله کلمکده. اولان نصرلره انشاالله لمعالی الی‌الابد نهایت ویرمیجکز. عون وعنایت باری ومدد روحانیت پیغمبریله دونمامزك قره دکزده وجسور عسکرلرمك جناق قلعه وعثمانیه قطعاتی حدودنده دشمنلره اوردولری ایله صرپلر حق یوقده‌کی طزاملرینی طفرله تنوج ایدیجکی حققده‌کی قناعتمزی تزیید ایتمشدر . بوکون دشمنلرمزك مملکت واردولرینك متفقلرمزك پای جلادتی آلتنده ازلکده یولمسی یوقناعتمزی تأیید ایدن احوالدندر .

قهرمان عسکرلرم : دین مبینمزه وطن عزیزمزه قصد ایدن دشمنلره آجدیمز یومبارك غزا وجهاد یوقده برآن عزم وتماددن ، فداکارلقدن آیرلمایکز دشمنه آرسلانلر کبی صولت ایدیکز ؛ زیرا هم دولتمزك ، هم فتوای شریفه ایله جهاد اکبره دعوت ایتدیکم اوچیوز ملیون اهل اسلامك حیات وبقای سنرلرك مظهر شکوه باغلیدر . مجدداره جاهداوه کبقالهه حضور رب‌العالمینه کال وجد واستغراق ایله متوجه اوچیوز ملیون معصوم ومظلوم مؤمن قلبك دعا وتمنیاتی سزکله برابردر .

عسکر اولادلرم : بوکون عهده‌کزه ترتب ایدن وظیفه شیمدیه قدر دنیاده هیچ بر اردویه نصیب اولامشدر . یوقاریده ایضا ایدرکن بروقتلر دنیای تزعمش اولان عثمانلی اردولرینك خیرالخلفلری اولدیغکزی کوسترمکزکه دشمن دین ودولت بر دها مقدس طوپراقلرینه آیاق آتمه ، کبناالهی ومرقد منور نبوی‌یی احتوا ایدن اراضی مبارکهٔ حجازیه‌نك استراحتی اخلاله جرأت ایده‌مسون . دینی، وطنی، ناموس عسکریمی سلاحیله مدافعه ایتمکی، پادشاهی اغبرندن اولومی استحقار ایلمکی بیلیر بر عثمانلی اردو ودونمامی موجود اولدیغی دشمنلره مؤثر بر صورتده کوسترمکزدر .

حق وعدل یزده ، ظلم وعدوان دشمنلرینده اولدیغندن دشمنلرمزی قهرایتمك ایچون جناب عادل مطلقك عنایت صمدانیه‌سی ویغمبر ذیشانمزك امداد معنویی‌سی یار ویاور اولاجقدر شبه یوقدر. یوحه‌اددن ماعدا بوکون ضررلرینی تلافی ایچون شانلی وفوی اردولرله جبهه‌جنمزه امیم . بوکونکی حریف برلکده حرکت ایتدیکمز دنیانك اك جسور ومحتشم ایکی اردوسیله سلاح اوقدانلغی ابتدیککزی اونوتمایکز .

شهیدلریکز ، شهدای سالفه‌یه مژده‌ظفر کونتورسون ، صاغ قالانلریکزك طزلری مبارك قلمی کسکین اولسون .

۲۲ ذاحجه سنه ۳۳۲ و ۲۹ تشرین‌اول سنه ۳۳۰

محمد رشاد

ارفعدانلو : ۳۰ تشرین‌اول سنه ۳۳۰

سوکیلی باش قوماندانمز خلیفهٔ ذیشان اقدسمز حضرتلرینك ارادهٔ سنیه‌لرینی تبلیغ ایدیبورم . الهك عنایتی پیغمبرمزك امداد روحانیسی ومبارك پادشاهمزك خیردعاسیله اردومز دشمنلرینی قهرایده‌جکدر. بوکونه قدر قرمده ودکرده ضابط وعسکر قرداشلرمك کوسترمکده‌کی قهرمانانه فداکارلقلرینه اوله‌جغندن ایمانم کاملدر . انکی هرضابط هرعسکر اونوتمایه‌جکی حرب بیدانی فداکارانه بیدانیدر . اوراده هانکی عسکر دها ایلری آتیلیر ، هانکی عسکر دشمنك شرابنل وقورشونلرندن یلیه‌رق آیاق دیرر صوکنه‌قدر ثبات ایدرسه اوعسکر مطلقا قازانیر . تاریخ شاهددرکه عثمانلی عسکرندن ثباتلی ، عثمانلی عسکرندن فداکار هیچ برعسکر یوقدر . هیچ دوشمنلریزکه باشمزك اوجنده ، پیغمبرمزك وصایهٔ کزین اقتدارلرینك روحانی اوجیور ، شانلی بایراقلرمز باشلرمزك اوجنده یزم نهایه‌جنمزه یاقیور . اکر انلرك حقیقی اولادی اولدیغمزی کوسترمك ، یزدن عسکره کلهجکلرك استانه‌دن قورتولق ایسترسه‌کز جالیشه‌لم ، زنجیرلر آلتنده ایکلین اوچیوز ملیون اسلام واسکی وطنداشلرمز هپ یزم مظفرلرمز دها ایدیبورو. اولومدن کیسه فورتولیه‌جقدر .

نه‌موطو ایلری کیدنلره ، نه‌موطولودن ووطن یولده شهید اولنلره . . .

ایلری ! دائما ایلری‌کی ظفر ، شان ، شهادت ، جنت هپ اولره ، اولوم وذلت کریدره‌در . مبارك ومقدس شهدلرمزك روحنه ، فاتحه ،

باشدهم جوق یشا

باش قوماندان وکیل

انور

Çanakkale Harbi'nin Başlangıcından Sonuna Kadar Türk Birliklerinin Zayiatı

Malul ve diğer sebeplerle kıtalardan ayrılan	Muhtelif hastalıklardan vefat	Gaip ve esir	Yaralı	Şehit	Yekûn
64.440	21.498	10.067	100.000	55.127	251.309(*)

(*) Tablodaki zayiat miktarları toplandığında, yekûn 251.309 değil, 251.132 çıkmaktadır.

Çanakkale Muharebesi'nde İngiliz ve Fransız Zayiatı

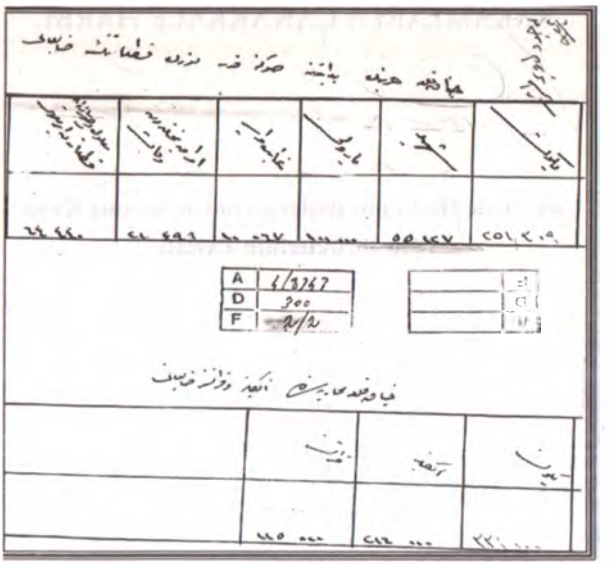
İngiliz	Fransız	Yekûn
216.000	115.000	331.000

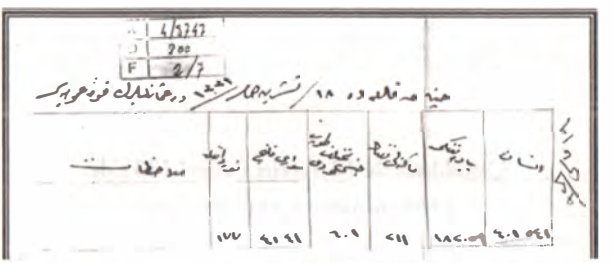
Çanakkale'de 18 Teşrin-i evvel 1331'de Osmanlıların Genel Kuvveti

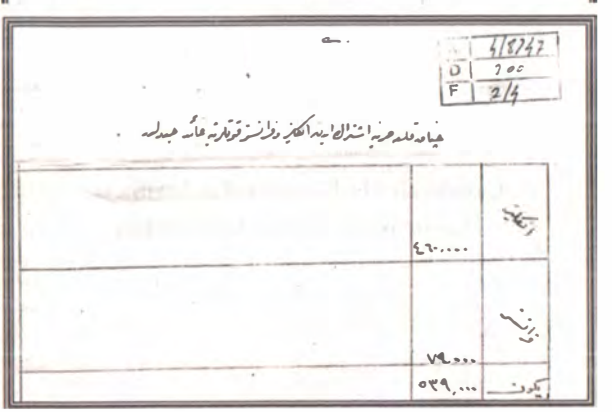
İnsan	Piyade tüfeği	Makinalı tüfek	Muhtelif cins top adedi	Süvari kılıcı	Nurdanlık (projektör)	Mülahazat
401.541	182.059	211	601	4.141	177	

Çanakkale Harbi'ne Katılan İngiliz ve Fransız Kuvvetlerine Ait Cetveldir

İngiliz	460.000
Fransız	79.000
Yekûn	539.000

9. ORDU KITAATI MÜFETTİŞLİĞİ'NE VERİLECEK DİREKTİF SURETİ

Şube 1
Numara 73

Genelkurmay Dairesi

9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne verilecek direktif suretidir:

9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne ait görevleri yüksek şahsınızın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne atanması hususunda padişah onayı çıkmıştır. Ancak bu müfettişlikteki göreviniz yalnız askerî olmayıp, müfettişliğin kapsadığı bölgeler içinde aynı zamanda mülkîdir.

1. Bu ortak görevler şunlardır:

a) Bölgenizde iç güvenliğin sağlanması ve devamlılığı, asayişsizliğin ortaya çıkış sebeplerinin belirlenmesi.

b) Bölgede ötede beride dağınık bir hâlde varlığından söz edilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak uygun depolara biriktirilmesi ve koruma altına alınması.

c) Değişik yerlerde birtakım toplulukların bulunduğu ve bunların asker toplamakta olduğu ve gayri resmî bir surette ordunun bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle topluluklar olup da asker topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile de ilişkide bulunuyorlarsa kesin olarak önlenmesi ile bu gibi toplulukların kaldırılması.

2. Bunun için:

a) İki tümenli olan 3'ncü ve dört tümenli olan 15'inci kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. Bu kolordular harekât ve güvenlik konularında doğrudan doğruya müfettişlikle ve yürürlükte olan işlemler yani özlük işleri genel kuvve ve sair gibi konularda eskisi gibi Harbiye Nezareti'yle haberleşeceklerdir. Tümen ve bölge komutanlığı veya bir

özel göreve atanacak subayların tayin ve değiştirilmeleri müfettişliğin onayı ve istemiyle olacaktır. Bununla birlikte diğer konularda gerek ve yarar görerek müfettişliğin verdiği direktifi kolordu komutanlıkları aynen uygulanacaktır. Özellikle, sağlık işleri çok önemlidir. Bu ortamdaki inceleme ve işlemlerin halka da yayılması gereklidir.

b) Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeriyle Erzincan ve Samsun bağımsız sancaklarını kapsadığından müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yürütmek için vereceği bütün direktifi bu illerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yapacaklardır.

3. Müfettişlik sınırına yakın iller ve bağımsız iller (Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu) ile kolordu komutanlıkları da müfettişliğin görevini yapması sırasında doğrudan doğruya olabilecek isteklerine önem vereceklerdir.

4. Müfettişliğin askerî konularda başvuracağı yer Harbiye Nezareti olmakla beraber diğer konular için ilgili makamlarla haberleşebilecek ve bu haberleşmeden Harbiye Nezareti'ne de bilgi verilecektir.

Şifreye dönüştürüldü. 07.05.1919
Re'fet

Harbiye Nazırı
Mehmed Şakir

Koleksiyon adı: İstiklâl Harbi
Kutu: 14
Gömlek: 66
Belge: 66-1

ONAUR
ATASE
ARŞİVİ

CENSURED
ATASE ARŞİVİ
EGE - [illegible]
EGİTİM [illegible]
GDMJ [illegible]
DEL [illegible]

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMI KEMAL BEY'İN İDAMINA DAİR BEYANNAME

"Milli Şehit" Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey

Vatanseverliğin bedeli ağırdı. Bu ağır bedeli ödeyenlerden biri de Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'dir. Hükümetin emrini yerine getirmekten başka suçu olmayan Kemal Bey "maruf" Nemrud Mustafa Paşa'nın başkanlığındaki, çoğunluğunu Ermeni üyelerin meydana getirdiği Divân-ı Harb tarafından "Ermeni tehcirinde vazifesini kötüye kullanarak ölümlere sebep olduğu gerekçesiyle" ölüme mahkûm edilmiş; Beyazıt Meydanı'nda asılarak karar yerine getirilmiştir. Tarih: 8 Nisan 1919.

Ermeni meselesi ne idi ve olaylar niçin bu noktaya gelmişti? Kabaca konuya temas etmek istiyoruz.

Yüz yıllar boyu Osmanlı topraklarında huzur ve güven içinde yaşayan Ermeniler, Osmanlıların zayıflamaya başladıkları bir zamanda, dış güçlerin tesiriyle devlet kurma hayaline kapılıp yer yer isyan çıkarırlar; kadın, çocuk, ihtiyar demeden sivil halkı katlederler. İmparatorluk zaten büyük gaile içindedir. Ermenilerin "içten" vuruşları devleti güç durumda bırakır. Başta bulunan İttihad ve Terakki hükümeti bir kanun çıkartarak Ermenilerin tehcirine karar verir. Sadrazam Talat Paşa'nın imzasıyla yayınlanan ve 14 Mayıs 1331 (1915) tarihinde yürürlüğe giren kanunun metni şöyledir:

Madde 1: Sefer vaktinde ordu, kolordu ve tümen komutanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki komutanları ahâli tarafından herhangi bir surette hükümetin emirlerine, memleketin müdafaasına ve asayişin muhafazasına ait icraat ve tertibat karşı gelme ve silahlı tecavüz ve dayanma görülürse derhal askerî

kuvvetlerle en şiddetli surette tedibat yapmaya, tecavüz ve direnmeyi esasından yok etmeye izinli ve mecburdur.

Madde 2: Ordu, müstakil ordu, tümen komutanları askerî kampları mebni veya casusluk ve hainliklerini hissettikleri köyler ve kasabalar ahâlisini tek tek veya topluca diğer yerlere sevk ve iskân ettirebilirler.

Madde 3: İşbu kanun neşri tarihinden geçerlidir. 13 Recep 1333 ve 14 Mayıs 1331 (1915).

Dâhiliye Nezareti, o sıra Boğazlıyan kaymakamı ve Yozgat mutasarrıf vekili olan Kemal Bey'e bir şifreli telgraf çeker: "Kazanın dâhilinde bulunan bilumum Ermenileri 24 saat içinde yola çıkaracaksınız, bunların sevk edileceği istikamet Suriye'dir. Şifrenin alındığının acele bildirilmesi."

Kemal Bey kaza hudutları içindeki Ermenilerin tehcirini emreder ve bizzat uygulamaya girişir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf Devletleri'nin baskısıyla Damad Ferid Hükümeti, Ermeni tehcirinde suçlu gördükleri yöneticileri Divân-ı Harb'e sevk eder. Bunlardan biri de idealist vatansever Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'dir. Hayret Paşa başkanlığında kurulan mahkemede, beliğ bir savunma yaparak şöyle der:

"!.. Savaşta yenilişimizin aleyhimizde meydana getirdiği hezeyanı durdurmak maksadıyla, iddia makamının da isteği üzerine kurbanlar verilmesi bir siyaset icabı sayılıyorsa bu kurban ben olamam. Siz kurban seçmekle değil ancak hak ve adaletle hüküm vermek vicdani görevini taşıyan bir yüksek heyetsiniz. Mutlaka kurban aranıyorsa herhalde bütün işlerin tertipçisi ve idarecisi olarak benim gibi küçük bir memur bulunacak değildir."

"Toplama" şahitler ise Kemal Bey'i en ağır şekilde suçluyorlar. İngilizler ve Ermeniler idam cezası vermesi için Hayret Paşa'ya baskı yapıyorlardı. Baskılar karşısında Hayret Paşa çekilir, yerine "Nemrud" lakabıyla tanınan Mustafa Paşa tayin edilir.

Kemal Bey "peşin hükümlü" Nemrud Mustafa Paşa başkanlığındaki mahkeme tarafından 8 Kasım 1919'da idama mahkûm edilir. Bu, "savaş suçlusu" aleyhine verilen ilk idam cezası idi.

İdam kararı tasdik edilmek üzere saraya gönderilir. Padişah Mehmed Vahdeddin kararı tasdik etmek istemez. "Bu yoldaki hükümler devam edecek olursa, iş intikam bilahare mukâtele şeklini alacağından çekinerek" şeyhülislam tarafından fetva verilmesini talep eder. Mustafa Sabri Efendi şu yolda bir fetva verir:

"Divân-ı Harb-i Örfî tarafından idama mahkûm edilen Kemal'in muhakemesi hak ve adalete uygun bir surette icra edilmiş olduğu takdirde hakkında sâdır olan hükm-i idamın derûn-ı varakada muharrer fetva ve nükûl-i şer'iyyeye muvafık olduğu vareste-i arzdır."

Padişahın idam kararına karşı çıkacağını anlayan Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey ile Adliye Müsteşarı ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi Said Molla, padişahı kandırması için Damad Ferid Paşa'yı saraya göndermişlerdi. Karar saraydan çıktıktan sonra Bekirağa Bölüğü'nde kalan Kemal Bey akşamın alaca karanlığında buradan alınarak Beyazıt Meydanı'na getirilir. İdam sehpasının etrafını polis ve jandarma sararak halk yaklaştırılmaz. Kemal Bey sehpada halka dönerek son sözünü söyler:

"Sevgili vatandaşlarım, ben bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığıma vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki ben masumum, son sözüm bugün de budur, yarın da budur. Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun adalet!"

Meydana yığılan on binler hep bir ağızdan bağırır:

"Kahrolsun böyle adalet!.." Kemal Bey sözüne devam eder:

"Benim sevgili kardeşlerim, asil Türk milletine çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet, elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah vatan ve milletimize zeval vermesin, âmin."

Halk hıçkıra hıçkıra ağlamaktadır.

Meydanı gören eski rektörlük binasının penceresinden devrin Adliye Müsteşarı Said Molla'nın cellatları paylayan bağırtısı duyulmaktadır:

"Söyletmeyin bu alçak herifi! Hemen asın bu k..."

Az sonra 35 yaşındaki bu gencecik vatansever darağacında sallanıyordu.

Köşe başlarını tutan Fransız ve İngiliz askeri halkı güçlükle dağıtmışlardı. O akşam Bayezid Camii'nin gasilhanesine bırakılan Kemal Bey'in naaşı sabah buradan alınarak Kadıköy'deki teyzesinin evine getirilir. 10 Nisan 1919'da vasiyeti üzerine, Kadıköy Mahmud Baba Türbesi'nde oğlunun mezarı yanına gömülür. Cenazesi büyük bir törenle kaldırılmıştır. Töreni Kadıköy, Mecidiyeköy, Üsküdar Dergâh şeyhi Münib Efendi idare eder. Çok sayıda subay ve erin de katıldığı cenazeyi Tıbbiye talebeleri "Türklerin büyük şehidi Kemal Bey" yazılı bir çelenkle karşılarlar. Cenaze alayı geçerken Kadıköy İtfaiye Karakolu önündeki bir manga asker selam durur. Tabut omuzlar üzerinde değil, bir çığ gibi büyüyen kalabalığın elleri üzerinde kabristana getirilir.

Kemal Bey'in üzerinden çıkan vasiyeti tarihe bir belge olarak kalacaktır:

"Merhum sevgili oğlum Adnan'ın medfun bulunduğu Kadıköy Kuşdili Çayırı'ndaki kabristanda yavrumun yanında gömülmemi diliyorum. Teyzem ve kardeşim Kadıköyü'nde sakindirler. Adı İsmet Hanım'dır. Defin masrafı teyzeme tevdi' buyrulmalıdır. Kabir taşım, hamiyetli Türk ve Müslüman kardeşlerim tarafından dikilmeli ve üstüne şöyle yazılmalıdır: Millet ve memleket uğrunda şehit olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal'in ruhuna Fatiha!... Perişan zevcem Hatice'ye, yavrularım Müzehher ve Müşerref'e muavenet edilmesini, yavrularımın tahsil ve terbiyesine ihtimam buyurulmasını vatandaşlarımdan beklerim."

"Babam, Karamürsel aşar memuru'l-sâbıka Arif Bey de âcizdir. Kardeşim Münir de kimsesizdir. Bunlara da muâvenet olunursa memnun olurum. Türk milleti ebediyyen yaşayacak,

Müslümanlık asla zeval bulmayacaktır. Allah millet ve memlekete zeval vermesin. Ferdler ölür, millet yaşar, inşallah Türk milleti ebediyete kadar yaşayacaktır."

30 Mart 1335 (1919)

Boğazlıyan Kaymakam-ı sâbıkı Kemal

Millet onu unutmadı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 14 Ekim 1922'de çıkardığı özel bir kanunla "Milli Şehit" olarak kabul etti. Boğazlıyan'da bir mahalle ve bir ilkokul "Milli Şehit" adını taşır.

"Milli Şehid"imizi şehadetinin 97. Yılında rahmetle anıyoruz. Nur içinde yatsın.[1]

1 *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 17 (1988), s. 44-46

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMI KEMAL BEY

1885'te Beyrut'ta doğmuştur. Gümrük Başkâtibi Arif Bey'in oğludur. 1912'de Gebze, 1913'te Karamürsel, 1915'te Boğazlıyan kaymakamlıklarında bulunmuş, bilahare İzmit Sancağı Muhacirin Müdürlüğü'ne tayin olunmuştur.

Son vazifesinde iken 13 Haziran 1918'de mütarekenin karışık ortamında bir kısım politikacıların ve Ermeni komitacılarının zorlaması sonucu memuriyetten azledilmiş ve mahkemeye sevk edilmiştir.

Konya İstinaf Mahkemesi'nden beraat etmesine rağmen yine politik baskılarla tevkif edilerek İstanbul'a götürülmüş ve galip devletlerin baskısına dayanamayan İstanbul Hükümeti'nce Hayret Paşa Divânı'na sevk edilerek sözde bir mahkemeden sonra idama mahkûm edilmiş. 10 Nisan 1919 Perşembe günü de asılarak hüküm infaz gerçekleştirilmiştir.

Ertesi günü büyük bir halk topluluğu tarafından buraya defnedilen Kemal Bey'in idamı millî uyanışın ve İstanbul Hükümeti'nin kamuoyunda mahkûmiyetinin ilk açık belirtisi olmuş, mezarının başında bir tıbbiyeli şöyle feryat etmiştir: "Kemal sen şu anda toprağa ektiğimiz bir çiçeksin. Orada büyüyecek dalların o kadar ki, seni bu akıbete layık görenlerin hepsini paramparça edecekler, intikamın behemehâl anılacaktır Kemal."

Kemal Bey, TBMM'ce 14 Ekim 1922 tarihinde çıkarılan bir kanunla "Milli Şehit" olarak tescil edilmiştir.

Ruhu şâd olsun.

Kaynak: *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 17, (Mayıs 1988), s. 44-46.

3. KOLORDU'NUN LAĞVEDİLİP MERKEZ ORDUSUNUN KURULMASINA DAİR KARARNAME

Numara: 407 - İşlemi Tamamlanmıştır
Kararname

1. Madde: 3. Kolordu lağvedilmiş ve 5. ve 15. Tümenlerle Sivas'ta hemen teşkil olan 6. Atlı piyade tümenlerinden oluşarak merkez ordusu teşkil olunmuştur.

2. Madde: Merkez ordusu kumandanlığına seferde ordu kumandanı yetkisi ve vazifesiyle Mirliva (Tuğgeneral) Nureddin Paşa Hazretleri tayin olunmuştur.

3. Madde: Merkez ordusu kumandanlığı mıntıkası Sivas vilayeti ile Canik (Samsun), Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat müstakil livalarını kapsar.

4. Madde: Merkez ordusu karargâhı eski 3. Kolordu ve karargâhından istifade edilmek suretiyle teşkil olunacaktır.

5. Madde: Merkez ordusu kumandanlığı harekât ve asayiş bakış noktasından Genelkurmay'a ve hususat-ı sairce Milli Savunma Bakanlığı'na bağlıdır.

6. Madde: Tüm bakanlıklara Batı, Güney, Doğu, Elcezire cepheleri kumandanlıklarına, 2. Kolordu, 3. Kolordu, Kastamonu ve Bolu havalisi kumandanlıklarına, Kastamonu havalisi kumandanlığı vasıtasıyla Nureddin Paşa Hazretleri'ne, 4. Tümen komutanlığına yazılmıştır. 9 Kanunievvel 1336 Rumi, 9 Aralık 1920 Miladi.

Dışişleri Bakanı	İmza
İçişleri Bakanı	İmza
Adalet Bakanı	İmza
Milli Savunma Bakanı	İmza
Genelkurmay Başkanı	İmza
İktisat Bakanı	İmza
Bayındırlık Bakanı	İmza
Din İşleri Bakanı	İmza
Milli Eğitim Bakanı	İmza
Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal	İmza

1. KUVVE-İ SEYYARE ESKİ KUMANDANI ETHEM BEY VE KARDEŞLERİ TEVFİK VE REŞİD BEYLERİN İSYANINA DAİR RESMÎ BEYANNAME

Resmî Beyanname 176/497
Muamelesi İkmal Edilmiştir (İşlemi Tamamlanmıştır)

Öteden beri gitgide artan keyfî icraat ile topluma karşı her türlü zulüm yapmaktan çekinmeyen ve bir buçuk aydan beri memlekette yağma ve haydutluk üzerine müessesi (kuruluş) bir derebeylik hükümeti kurmak temayüllerini gösteren 1. Kuvve-i Seyyare eski kumandanı Ethem Bey ve kardeşleri Tevfik ve Reşid beyler nihayet Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine ve kanunlarına karşı bilfiil isyan etmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kardeş kanı dökülmesine engel olmak hususundaki arzusu neticesi olarak kendilerine icap eden nasihatlerde bulunulmuş ve bunlar hak ve hakikate tekrar tekrar davet edilmişlerdir.

Hükümetin gösterdiği bütün -kırgınlıklara- mukabil Ethem ve kardeşleri bir taraftan Bolşevikleri iğfal ve ordu ve millet arasında çeşitli vasıtalara müracaat ederek ihtilâl yapmaya teşebbüs etmekle beraber diğer taraftan Yunanlılarla ittifak ederek hıyaneti irtikâp etmişlerdir. Bugün Batı cephelerimizde bunlar kendi tahrikâtlarıyla taarruz teşebbüsünde bulunan Yunanlılarla aynı safta olarak vatana karşı muharebe etmektedirler. Bu suretle millî birliği ve memleketin istiklâlini düşmanlarla birlikte ihlale teşebbüs eden Ethem ve kardeşleri emirleri altına giren memleket savunması için görevli kuvvetleri hususi ve hâinâne maksatları için kendileriyle beraber sürüklemek istemişlerse de bunlar hakikati derhal fark ederek takım takım hükümete gelip teslim olmağa başlamışlardır.

Bir taraftan hükümetin takibâtı şedidesi ve diğer taraftan 1. Kuvve-i Seyyare teşkil eden müfrezelerin vatanları aleyhine suç işleyerek bir isyana katılmayı kabul etmemeleri neticesi olarak, Ethem ve kardeşlerinin maiyyetinde bugün ancak 300 kişi kalmıştır.

Büyük Millet Meclisi hükümeti asıl suçlu olarak yalnız Ethem, Tevfik, Reşid'i tanıyor, diğer reisler ve erler evvelce dahalet edenler gibi, hükümete gelip teslim oldukları takdirde dahaletleri kabul olacaktır. Ethem, Tevfik ve Reşid hainleri Anadolu'yu baştanbaşa soymak maksadıyla kurmak istedikleri haydut hükümetine kavuşmadan düşman safları arasında layık oldukları mevkiye düşmüşlerdir.

Tarihî meselelere tamamıyla müdrik olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Allah'ın yardımı ile her zamandan daha kuvvetli olan millî birliğe dayanarak iç ve dış düşmanlara karşı vatan ve milletin selametini yeterli bir surette vazifesini yerine getireceğini beyan ve ilân eder. 8 Kanunisani 1337 Rumi, 08 Ocak 1921 Miladi tarihindeki Büyük Millet Meclisi'nin resmî açıklamasıdır.

Dışişleri Bakanı	İmza
İçişleri Bakanı	İmza
Adalet Bakanı	İmza
Genelkurmay Başkanı	İmza
Sağlık Bakanı	İmza
İktisat Bakanı	İmza
Milli Eğitim Bakanı	İmza
Maliye Bakanı	İmza
Umur-ı Şeriye Bakanı	İmza
Nafia Bakanı	İmza
Milli Savunma Bakanı	İmza
Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal	İmza

DUMLUPINAR MEYDAN MUHAREBESİ'NİN KAZANILMASI NETİCESİNDE BAŞKUMANDAN MUSTAFA KEMAL TARAFINDAN NEŞREDİLEN BEYANNAME

Büyük ve Asil Türk Milleti

Garb Cephesi'nde 26 Ağustos 1922'den beri başlayan taarruz harekâtımız Afyonkarahisar-Altuntaş-Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının şecaati, şiddeti, süratli bir şekilde tatbik ederek kurtuluşa vesile oldu. Zalim ve mağrur düşman ordusunun tamamı akıllara dehşet verecek katiyetle imha edildi. Teşkilât ve teçhizatı gibi ananaleri ve muzafferiyatı ve ismi muayyen olarak milletimizin şuurundan ezeli ve ebedi olan imanından meydana çıkan ordularımızın fedakârlıklarına layık olarak size takdim ediyorum. En büyük komutanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır. Bunu muharebe meydanlarında yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin seniyyesindeki kudret ve mefkûreyi üç buçuk sene evvel arkadaşlık çalışmasıyla ifade etmekten başlayarak dayanılmaz müşkilât içinde devam eden mücadelemizin sonucu tezahür ediyor, milletin re'yi ve iradesine istinad eden her işin neticesi millet için hayır ve saadet olduğu sabittir. Milletimizin istikbali emindir. Ve söz verilmiş zaferleri ordumuzun yerine getirmesi muhakkaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

حصوصیت — دوسی بنا

بیان واقعہ حسبِ ذیل ہے:

غلہ جمع سندہ ۲۷/۱۰/۲۸ دربارہ بانگلا بانہ وفات نور محمد آخوند مرحوم حصار — آنریبل دوسی بنا نے آرڈر سندہ بولیوں برمیلہ ہی دربار عالیہ میں کیا گیا تھا وہ آئی تو رکیا بیان مقدمہ اردو زبان میں سنایا گیا۔ سنتی۔ یعنی توضیحات سمجھا نیہ کا وسیع قبل اولاد ذکور وغیرہ۔ وغیرہ اردو سنائے عنا صر اصلیہ عقلیہ وجہتیہ۔ نزاعات قطعیتہ امر ایلدی۔ تشکیلات وتجہیزات کی غیضات وتفاریق واقعی مخوف مقبول منصور ندیر دائر کی ایک اولاد ایجانندہ وجود بولیوں اردو زبان قبل از لفظ لاولاد کہ سندہ تفہیم ایدیلم ان بیان قوتا مستدعہ ان کہ نخ نصرنیہ قبل اردو زبان حاکم اولاد ذکور سندہ دیکی وظیفہ اقربہ ذی حصہ۔ بو فی محاربہ میدانہ یا فیضہ شاکلہ بیان مقبولہ خلیدیلم مقبولہ بیچ سندہ کی قبلت وتفکر وہ یا اوچ بچہ سنہ اول نصفی مساعی ایلہ اخادہ ایکلدہ یا شاہ وہ تعلق منکلات ایجنہ وقلم ایلہ محاکمہ نتایجی نکل ھا یلہ۔ مقبول اسی وادہ وہ استناد ایلہ ھر شکلہ نخ مکلفت ایجوہ ھیہ۔ وسعادت اولدیغی ثابت۔ مقبول استقبالی آمینہ۔ وضعت مرقومہ یا اردو زبان ترجمہ اسی مخصص۔

A	4/1981
D	55
F	4

قومیسیون محصص رئیس
جانب قضا نانی
مصطفی کمال

یعنی اردو ترجمانی نفس

نامہ قضا نامہ جمع ترسیم ایلہ یا شاہ صورتہ یا بلوہ وریع ایلشدہ۔ اردو لرہ وہ ذکر وہ قرار وہ قبلہ۔ ابلاغ اولنہ حضد۔ ۱/۱۱/۲۸

غلہ جمع کی قضا نانی
عصمت

GNKUR ATASE ARŞİVİ
KOL 1314
KLS 2019
DOS 21
İBİ 4

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN KAZANILMASI NETİCESİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ BAŞKUMANDAN MUSTAFA KEMAL TARAFINDAN NEŞREDİLEN BEYANNAME

Büyük ve Asil Türk Milleti

Ordularımız, 9 Eylül 1922 sabahı İzmir'imizi ve yine 9 Eylül 1922 akşamı Bursa'mızı muzafferen kurtardılar. Akdeniz, askerlerimizin zafer nağmeleriyle dalgalanıyor. Asya İmparatorluğu'na yeltenen küstah bir düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu kumandanları ile kumanda heyetleri günlerden beri Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin harp esiri bulunuyorlar. Düşmanın başkumandan tayin ettiği General Trikopis birçok gece ve gündüz ümitsiz muharebelerden ve olası çarelerden tecrübe ettikten sonra nihayet maiyetindeki general ve erkân-ı harbiyeleri ve kumanda ettiği ordunun elinde kalabilen mevcuduyla teslim oldu. Eğer Yunan kralı da bugün esirlerimiz arasında bulunuyorsa, bu hükümdarların şiarı esasen yalnız milletlerinin sefalarına iştirak etmek olduğundan muharebe meydanlarının felaketli günlerinde onların saraylarından başka bir şeyi düşünmemek tabiatlarındandır.

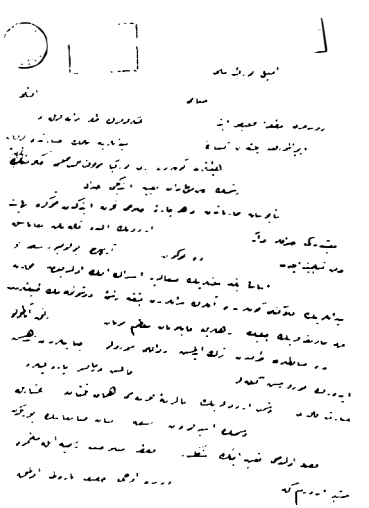
Batı fabrikalarının çelik zırhlarıyla kaplanan muazzam Yunan orduları artık Anadolu dağlarından zabitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden ürkerek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı. Düşman ordularının harp malzemelerinin hemen hemen üçte ikisi itibariyle topraklarımızdadır.

Düşmanın esirlerden başka insan zayiatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek zordur. Fakat resmî salâhiyet ile milletimize açıklarım ki bizim insan zayiatımız ¾'ü hafif yaralı olmak üzere 10.000 nüfusa bâliğ olmaktadır.

Büyük Türk Milleti! Ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet orduları 14 gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. 400 km'lik fasılasız bir takip yaptılar. Anadolu'daki bütün işgal edilmiş topraklarımızı geri aldılar. Bu büyük zafer münhasıran senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi siyasi beklentileri sonucunda adeta sevinerek düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiçbir münasebeti yok idi. Bursa'mızı istila eden Yunan kuvvetleri ise ancak imparatorluğun askerî teşkilâtıyla, her işte birlikte hareket ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın hülâsa milletin rey ve iradesi kendi mukadderâtı üzerinde kayıtsız şartsız hâkim olduğu zamandan başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müsbet ve kat'i neticelere ayırmıştır.

Büyük ve necip Türk Milleti! Anadolu'nun kesin zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selametini de takdim ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkomutan Mustafa Kemal

1922 YILINDA ORDUYA VE HALKA MORAL VERMEK AMACIYLA DÜZENLENİP BASTIRILAN MİSÂK-I MİLLİ TABLOSU

Tabloda; Kurtuluş Savaşı'nın önemli olaylarının tarihleri, İstiklâl Marşı'ndan dörtlük ve beyitlerle Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kümelenmiş kahramanların resimleri yer almıştır.
Soldan sağa: 1. sıra; Rauf Orbay, Bekir Sami Kunduh,
2. sıra; Nurettin Paşa, Muhittin Paşa, Gen. Ali İhsan Sabiş, Gen. Kâzım Karabekir, Gen. Cevat Çobanlı, Gen. İsmet İnönü,
3. sıra; Gen. Cafer Tayyar Eğilmez, Gen. Halit Karıalan, Selâhaddin Adil Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak, Gen. Kemalettin Sait Gökçen, Gen. Refet Bele,
4. sıra; Şehit Yzb. Nâzım Bey, Gen. Kâzım Özalp.

TÜRKİYE HÜKÜMETİ İDARESİNDEKİ VE İDARESİ DIŞINDAKİ BÖLGELERİ BELİRTEN CEVABI TEZKİRE

Milli Savunma Bakanlığı'na

26.01.1926 tarih ve muhakim 102 nolu devlet tezkiresine cevaptır.

1) İstanbul: 1 Teşrinisani 1338 Rumi, 1 Kasım 1922 Miladi tarihli Büyük Millet Meclisi kararnamesine uyularak 4 Teşrinisani 1338 Rumi, 4 Kasım 1922 Miladi tarihin zevalinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti idaresine geçmiştir.

2) İstanbul: 6 Teşrinievvel 1339 Rumi, 6 Ekim 1923 Miladi tarihinde işgal edilmiştir. Bu tarihten seferberliğin lağvi tarihi olan 1 Teşrinisani 1339 Rumi, 1 Kasım 1923 tarihine kadar seferberliğin daire-i şümulü dâhilinde kalmıştır.

3) Büyük Harp seferberliğin başlangıcı 21 Temmuz 1330 Rumi, 3 Ağustos 1914 tarihidir. Büyük Harb'in bitimi hakkında verilmiş bir karar yoktur. 5 Teşrinisani 1334 Rumi, 5 Kasım 1918 Miladi tarihinde ihtiyat erlerinin 1309 Rumi, 1893 Miladi doğumlularına kadar terhisine karar verilmiş ise de, daha sonra Büyük Millet Meclisi'nce 21 Temmuz 1330 Rumi, 3 Ağustos 1914 seferberliğine son verilmiş nazarıyla bakılmamasına dair 8 Haziran 1336 Rumi, 21 Ramazan 1338 Hicri, 8 Haziran 1920 tarihinde verilmiş bir karar mevcut olduğundan seferberliğin sonucunu Büyük Millet Meclisi ordusunun hazara dönüş tarihi olan 1 Teşrinisani 1339 Rumi, 1 Kasım 1923 Miladi tarihi olmak üzere kabulü icap eder.

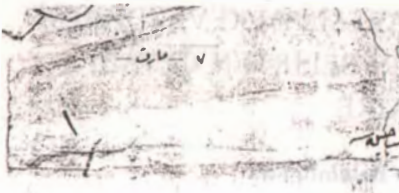
4) Türkiye Hükümeti idaresi haricinde kalan memleketler:

a- Irak: Seferberliğin başlangıcı olan 21 Temmuz 1330 Rumi, 3 Ağustos 1914 Miladi tarihinden Musul vilayetinin boşaltılması tarihi olan 30 Teşrinisani 1334 Rumi, 30 Kasım 1918 tarihine kadar.

b- Filistin: 21 Temmuz 1330 Rumi, 3 Ağustos 1914 Miladi tarihinden Halep'in boşaltılması tarihi olan 26 Teşrinievvel 1334 Rumi, 26 Ekim 1918 Miladi tarihine kadar.

c- Yemen: 21 Temmuz 1330 Rumi, 3 Ağustos1914 Miladi tarihinden Yemen'in boşaltılması olan 10 Kanunisani 1335 Rumi, 10 Ocak 1919 Miladi tarihine kadar Büyük Harp seferberliğinin daire-i şümulünde kalmış oldukları arz olunur.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi
Müşir (Mareşal)
İmza

1926

محرم

٩٢٦ / ١ / ٩٢ تاريخ و ١٠٧ نومرولي تذكره و تسوي بوايله :

١ - استانبول : ١ / تشرين ثاني / ٩٢٨ تاريخي بويوك ملت مجلسي قرار نامه سنه توفيقاً ٤ / تشرين ثاني / ٩٢٨ روانلدن اعتباراً تركيه بويوك ملت مجلسي حكومتي اداره سنه گچمشدر .

٢ - استانبول ٦ / تشرين اول / ٢٩ تاريخنده استعفا ايلمشدر . بو تاريخدن سفارتلكلر لغوي تاريخي اولان ١ / مرين ثاني / ٩٢٩ تاريخنه قدر سفارتلكلر دائره سنجه اداره قالمشدر .

٣ - بويوك حرب سفارتلكلر مبدأي ٢١ / تموز / ٩٢٠ ده قضاي مقضيه و بلسه برقرار بوقدر .
٥ / تشرين ثاني / ٩٢٩ تاريخنده احتياط اولدقلري ٢٠٩ تولي سريه قدر رفيقه اداره دار السفيره
مأموره بويوك ملت مجلسي ٢١ / تموز / ٩٢٠ سفارتكز مقام و بلسه نظريه باقي ايسه دائره
٨ / حزيران / ٩٢٦ و ٢١ / رمضان / ٩٢٨ تاريخنده و بلسه برقرار موجود اولدقدن
سفارتلكلر انتهاسي بويوك ملت مجلسي اردونك مقره رجوع تاريخي اولان ٨ / تشرين ثاني / ٩٢٩
اولمق اوزره قبول اجاب ايدر .

٤ - تركيه حكومتي اداره سي تابعنده قالدقلري محالل مسئوليدرلر :

آ - عراقده : سفارتلر بدي اولان ٢١ / تموز / ٩٢٠ ده برمس و دويتشلند تحويه سي تاريخي اولان
٢٠ / تشرين ثاني / ٩٢٦ تاريخنه قدر .

ب - فلسطين : ٢١ / تموز / ٩٢٠ دن عصبه تحويه سي تاريخي اولان ٢٩ / ايلول / ٩٢٢ تاريخنه قدر .

ج - يمك : ٢١ / تموز / ٩٢٠ دن عصبه تحويه سي تاريخي اولان ٨٠ كانون ثاني / ٩٢٥ تاريخنه
قدر بويوك حرب سفارتلكلر دائره سنجه قطعيه اولدقدن صكره عهده سنه .

اكتاي حريه عمومه مجلسي

بالاجل مواليده دائره اسبه ، شعبه تاريخ و نومرو ايله قيد اولنمشدر .

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
Mareşal (1317-P.8)

Özgeçmişi

1881 yılında Selanik'te doğdu. Ali Rıza Efendi'nin oğludur. 1893 yılında Askeri Rüştiye'ye girdi. 1896-1899 yıllarında Manastır Askeri İdâdisi'ni bitirip İstanbul'da Harp Okulu'nda öğrenime başladı. 1902 yılında Teğmen rütbesiyle mezun oldu. Harp Akademisi'ne devam etti. 11 Ocak 1905'te Yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı. 1905-1907 yılları arasında Şam'da 5. Ordu'da görev yaptı. 1907'de Kıdemli Yüzbaşı oldu, Manastır'a 3. Ordu'ya atandı. 19 Nisan 1909'da İstanbul'a gelen Harekât Ordusu'nda Kurmay Başkan olarak görev yaptı. 1910 yılında Fransa'ya gönderildi. Picardie Manevraları'na katıldı. 1911 yılında İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı'nın emrinde çalışmaya başladı. 1911 yılında başlayan Traplusgarp Savaşı'nda, 22 Aralık 1911'de İtalyanlara karşı Tobruk Savaşı'nı kazandı. 6 Mart 1912'de Derne Komutanlığı'na getirildi. Ekim 1912'de Balkan Savaşları'na katıldı. 1913 yılında Sofya Ateşe Militerliği'ne atandı. 1913 yılında Yarbaylığa yükseldi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Mustafa Kemal 19. Tümeni kurmak üzere Tekirdağ'da görevlendirildi. 25 Nisan 1915'de Arıburnu'na çıkan düşman kuvvetlerini, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19. Tümen Conkbayırı'nda durdurdu. Mustafa Kemal bu başarısı üzerine Albaylığa yükseldi. Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal 9-10 Ağustos'ta Anafartalar zaferini kazandı. Bu zafer 17 Ağustos'ta 2. Anafartalar zaferleri takip etti. Çanakkale Savaşları'ndan sonra 1916'da Edirne ve Diyarbakır'da görev aldı. Şam ve Halep'te ki kısa süreli görevlerinden sonra 1917'de İstanbul'a geldi. 15 Ağustos 1918'de Halep'e 7. Ordu Komutanı olarak döndü.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına

getirildi. 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelip Harbiye Nezareti'nde göreve başladı. Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni, 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919'da Erzurum, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi'ni yaptı.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Kuva-yı Milliyecileri bir çatı altında birleştirerek düzenli orduyu meydana getirdi. Mustafa Kemal'in yönetimindeki düzenli ordunun, Kurtuluş Savaşı'nda kazandığı zaferler şunlardır:

-Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa Savunmaları (1919-1921)

-I. İnönü Zaferi (6-10 Ocak 1921)

-II. İnönü Zaferi (23 Mart-1 Nisan 1921)

-Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

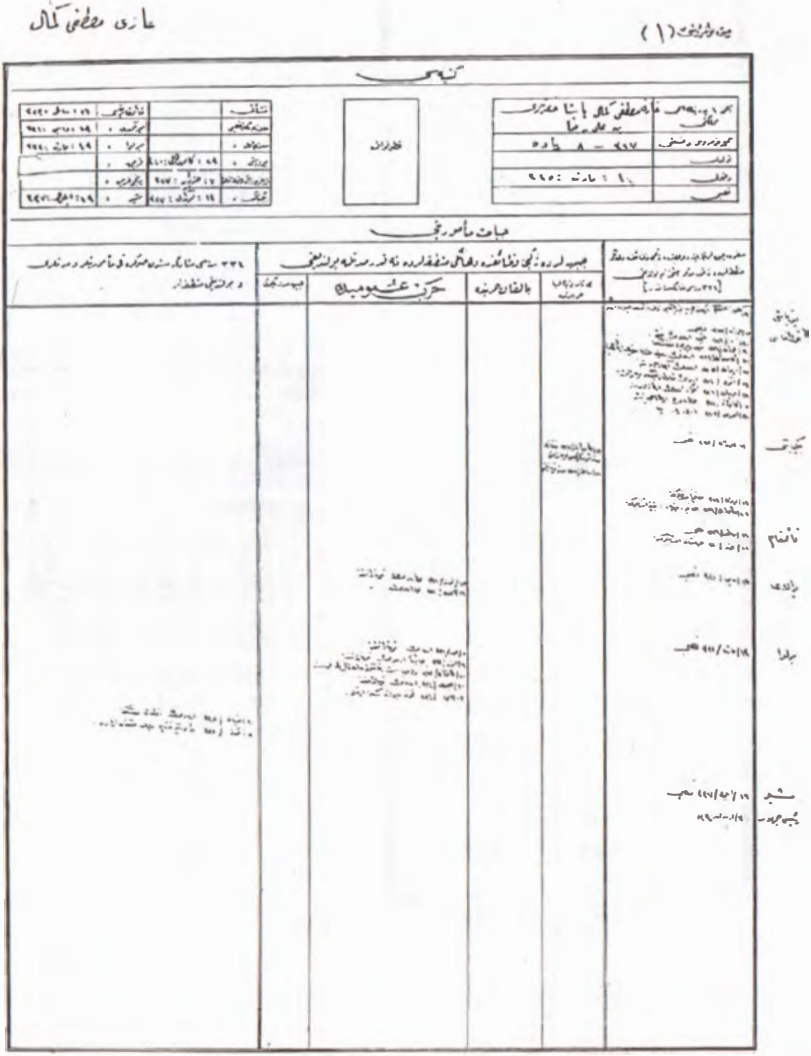
-Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26 Ağustos - 9 Eylül 1922)

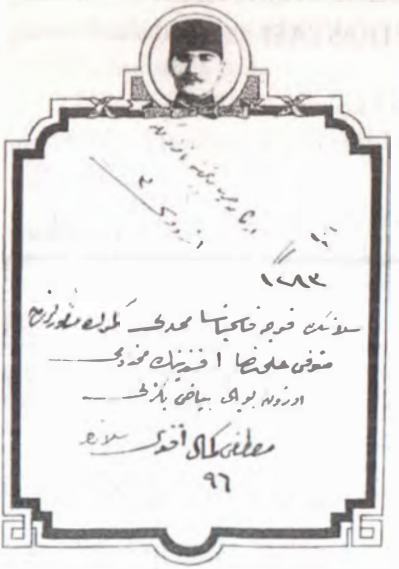
19 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'e Gazi unvanını ve Mareşal rütbesini verdi.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla yeni kurulan Türk devleti için hiçbir engel kalmadı. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet idaresi kabul edildi. Atatürk oybirliği ile ilk Cumhurbaşkanı seçildi.

Mustafa Kemal ATATÜRK 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda saat 9'u 5 geçe hayata gözlerini yumdu. Cenazesi 21 Kasım 1938 günü törenle geçici olarak Ankara Etnografya Müzesi'nde toprağa verildi. Naşı 10 Kasım 1953 yılında Anıtkabir'e nakledildi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN
ÖZLÜK DOSYASI

1282

96

Erkân-ı Harb Birinci sene Namzedliğine
Ordusu 3

1283

Selânik'de Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük
Memurlarından Mutevaffa (Vefat etmiş olan)
Ali Rıza Efendi'nin Mahdumu (oğlu)
Uzun boylu beyaz benizli
Mustafa Kemal Efendi Selânik

96

ATATÜRK'ÜN HARP OKULU
KÜNYE KAYDI

HARBİYELİ ATATÜRK

MSB ARŞİVİNDE BULUNAN, ATATÜRK VE FEVZİ PAŞAYA AİT KÜNYE DEFTERİNDEN TERCÜME EDİLMİŞTİR.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ'NİN KÜNYESİ

İsmi, Pederinin ismi, Memleketi	Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri	Neş'eti (Mezuniyeti)	-	Kaimakam nasbı (Yarbay)	16 Şubat 329 (1913)
Baba Adı	Ali Rıza	Mülazımı sanı nasbı (Teğmen)	-	Miralay (Albay)	19 Mayıs 331 (1915)
Sicil Numarası ve Sınıfı	317-8 PİYADE (1901)	Mülazımı evvel nasbı (Üsteğmen)	-	Mirliva (Tuğgeneral)	19 Mart 332 (1916)
Doğum Tarihi	-	Yüzbaşınasbı	29 Kânunevvel 320 (1904)	Ferik	-
Dunulü	1 MART 315 (1899)	Kd. Yüzbaşı (Kolağası)	7 Haziran 323 (1907)	Birinci Ferik	-
Nasbı	-	Binbaşı	14 Teşrinsani 327 (1911)	Müşir(Mareşal)	19 Eylül 337 (1921)

MEMURİYET HAYATI

SEFERDE CEPHELER, HARİCİNDE VE HAZARDA NE GİBİ VAZİFEDE VE HANGİ MINTIKALARDA NE KADAR MÜDDETLE GÖREVDE BULUNDUĞU 334 (1918) SENESİ MÜTAREKESİNE KADAR)	YUNAN VE İTALYAN HARPLERİNDE	HARBİ UMUMİDE	334 (1918) SENESİ MÜTEREKESİNDEN SONRAKİ MEMURİYETLER VE MÜDDETLERİ VE BULUNDUĞU MINTIKALAR:	TALTİFİ
29 Kânunevvel 320 (1904) Erkanı Harbiye Yzb.sı olarak neşetle atık ordu. 7 Haziran 323 (1907) Nasbı (KOL AĞASI) 30 Eylül 323 (1907) Eski 3.Orduya nakil. 9 Haziran 324 (1907) 3.Ordu 11.Selanik Fırkası Kurmay Subaylığına. 22 Teşrinevvel 325 (1908) 3.Ordu Erkanı harbiyesine. 24 Ağustos 324 (1908) 3.Ordu Subay Talimgah kumandanlığına. 19 Teşrinevvel 326 (1910) Tekrar 3.Ordu Erkanı Harbiyesine. 31 Ağustos 327 (1911) Erkanı Harbiye Umumiyesine 2 Kanunsani 326 (1910) 5.Kolordu Erkanı harbiyesine. 14 Teşrinsani 327 (1911) Binbaşı Rütbesine Nasbı 14 Teşrinsani 329 (1913) Sofya Ataşe müşterliğine. 29 Kânunevvel 329 (1913) Sofya, Belgrad, Cine ataşe müşterliğine. 16 Şubat 329 (1913) Kaimakam Rütbesine Nasbı 22 Temmuz 330 (1914) Sırbistan ataşe müşterliğine. 19 Mayıs 331 (1915) Miralay Rütbesine Nasbı 19 Mayıs 332 (1916) Mirliva Rütbesine Nasbı 19 Eylül 337 (1921) Müşir Rütbesine Nasbı 30 Teşrinevvel 339 (1923) REİSİ CUMHUR	19 Kanun evvel 1327 (1911) Bingazi Deme şark gönüllü Kumandanlığı 21 Şubat 327 (1911) Deme Kumandanlığı	15 Temmuz 331 (1915) 15.Kolordu Kumandanlığına 19 Ağustos 331 (1915) 6.Kolordu Kumandanlığına 5 Temmuz 333 (1917) 7.Ordu Kumandanlığına 9 Temmuz 333 (1917) Becayişen 2.Ordu Kumandanlığına 20 K.evvel 333 (1917) Veliaht saltanat refakatlarında alman karargahı umumisine 17 Ağustos 334 (1918) 7.Ordu K.lığına 23 Eylül 334 (1918) Fahri Yaveran mesleğine	30 Nisan 335 (1919) 9.Ordu Kataat müfettişliğine 8 Temmuz 335 (1919) Memuniyetine son verilmesi hakkında irade	12 K. Evvel 322(1906) Başıncı Mecidiye nişanı 24 T. Evvel 329 (1913) Bingazi Muharebatındaki Liyakatına mebni 2 sene kıdem ve 4 ncü rütbeden Osmani Nişanı. 26 T.Sani 329 (1913) Fransa Hükumeti tarafından verilen şovalye rütbesinden Löyyondöner nişanının kabulü irade. 16 T.Sani 330 (1916) 2 Sene Hazarı Kıdem zammı 2 Temmuz 331 (1915) Tarihli tahrirate merbut iftara nazaran harp madalyasıyla. 4 K.Sani 331 (1915) Muharebe Altun liyakat madalyasıyla. 27 Şubat 331 (1915) Anafartalar muharebesinden dolayı 2 sene seferi kıdem zammı. 28 K. Evvel 331 (1915) Demir Salib nişanıyla taltıfı heyeti imtiaca tezkerelerinden anlaşılmıştır. 19 T.Evvel 331 (1915) Tebdilen 3 ncü rütbeden Osmani nişanı. 19 Mart 332 (1916) Bir sene kıdem zammı (Mirlivalığa terfi) 29 T. Sani 332 (1916) Muceddeden 2 nci rütbeden mecidi. 11 K.Evvel 332 (1916) Bir seferi kıdem zammı. 9 Eylül 333 (1917) Avusturya, Macaristan 2 nci rütbeden harp alakalı liyakatı askeriye salib nişanı, Alman hükümetinin 1, 2 nci demir salib nişanları. 14 Temmuz 332 (1916) Avusturya muharebatı 3 ncü rütbeden Macariye liyakat madalyası. 19 Mart 333 (1917) Tebdilen 2 nci rütbeden Osmanlı nişanı. 23 Eylül 333 (1917) Muharebe Altun imtiyaz madalyası. 16 K.Evvel 333 (1917) Tebdilen birinci rütbeden kılınçlı mecidi. 19 Şubat 334 (1918) 1 nci rütbeden Alman Kurondoprus nişanı. 21 T.Sani 339 (1923) Kırmızı yeşil şeritli İSTİKLÂL MADALYASI.

YUKARIDAKİ BİLGİLER DEFTER KAYITLARININ AYNİSİ OLUP, BAŞKA BİR BİLGİ YOKTUR. 12 EYLÜL 2002

KAYDI ÇIKARAN
ALİ IŞIK
SVL.ME.
MÜTERCİM

ONAY
M. KEMAL SAYGI
PERSONEL ALBAY
MSB ARŞİV MÜDÜRÜ

MUSTAFA FEVZİ ÇAKMAK
Mareşal (1311-P.7)

Özgeçmişi

1876'da İstanbul'da doğdu. Ali Suni Bey'in oğludur. 29 Nisan 1893'te Harp Okulu'na girdi. 28 Ocak 1896'da Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak Kurmay sınıfına ayrıldı. 25 Aralık 1898'de Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi'ni bitirerek Genel Kurmay 4. Şubesine atandı. 11 Nisan 1899'da 3. Ordu'nun Metroviçe'deki 18. Tümen Kurmayında görevlendirildi. 6 Şubat 1901'de Kıdemli Yüzbaşı, 18 Nisan 1902'de Binbaşı, 19 Temmuz 1906'da Yarbay ve 17 Aralık 1907'de Albay oldu. 29 Aralık 1908'de Taşlıca Mutasarrıflığı ve 35. Tugay Komutanlığına getirildi. 7 Şubat 1909 tarihli Rütbelerin Tasfiyesi Kanunu'na göre Binbaşılığa indirildi. 27 Temmuz 1910'da Kosova Kolordu Kurmay Başkanlığına atandı. 29 Eylül 1910'da rütbesi Yarbaylığa yükseltildi.

15 Ocak 1911'de Genelkurmay 5. Şube Müdürü oldu. 18 Nisan'da İşkodra Kolordusu Kurmay Başkanlığına atandı. 2 Ekim 191'de Batı Rumeli'ye İtalyanlara karşı savunmak üzere kurulmuş olan Batı Ordusu Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. 3 Temmuz 1912'de Yakova Tümen komutan Vekilliğine, 6 Ağustos'ta Kosova Genel Kuvvetler Komutanlığı Kurmay Başkanlığına, 29 Eylül'de Vardar Ordusu Komutanlığı 1. Şube Müdürlüğüne tayin edilerek Balkan Savaşı'na katıldı. 2 Ağustos 1913'te Ankara Redif Tümeni, 6 Kasım 1913'te 2. Tümen Komutanı oldu. 24 Kasım'da Albaylığa ve 2 Mart 1914'te de Tümgeneralliğe yükseltildi.

Birinci Dünya Savaşı'nda 2. Kafkas Kolordusu Komutanı, Diyarbakır 2. Ordu Komutanı, Filistin Cephesi'nde 7. Ordu Komutanı olarak görev yaptı. Savaştaki başarısından dolayı Türk ve yabancı harp madalyaları ile ödüllendirildi. 28 Temmuz 1918'de Korgeneralliğe terfi ettirildi. 24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanlığı'na

getirildi. 14 Mayıs 1919'da 1. Ordu Müfettişliğine atandı. 31 Aralık 1919'da Askerî Şûra üyesi oldu. 3 Şubat 1920'de Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nazırlığına atandı. 8 Nisan'da Salih Paşa'nın istifa etmesiyle Anadolu'ya geçmeye karar vererek 17 Nisan'da İstanbul'dan gizlice ayrıldı. 27 Nisan'da Ankara'ya geldi. TBMM Genel Kurulu'na Kozan Milletvekili olarak takdim edildi. 3 Mayıs'ta Millî Müdafaa Vekili oldu. 24 Ocak 1921'de İcra Vekilliği Heyeti Reisliğine ve Millî Müdafaa Vekilliğine seçildi. 2 Nisan'da II. İnönü Zaferi'ndeki hizmeti nedeniyle Orgeneralliğe yükseltildi. 16 Mayıs'ta İcra Vekilliği Heyeti Reisliği ve Millî Müdafaa Vekilliğinden istifa etti ise de 19 Mayıs'ta da yeniden seçildi. 5 Ağustos'ta istifa eden İsmet Paşa'nın yerine Genelkurmay Vekilliğine seçildi. 12 Temmuz 1922'de, Genelkurmay Vekâleti görevine yeniden seçildi. 26 Ağustos'ta başlayacak Büyük Taarruz için 25 Ağustos'ta Kocatepe'deki Çadırlı ordugâha intikal etti. 30 Ağustos Zaferi'nden sonra 3 Eylül 1922'de Mareşalliğe yükseltildi. 27 Ekim 1922'de İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olması üzerine, Genelkurmay Vekilliğini koruyarak Batı Cephesi Komutanlığına atandı.

II. Dönemde İstanbul'dan Milletvekili seçildi. 14 Ağustos 1923'te Genelkurmay Vekili seçildi. Cumhuriyetin ilânı üzerine 3 Mart 1924'te Genelkurmay Başkanı sıfatıyla görevini sürdürdü. 30 Ekim 1924'te milletvekilliğinden çekildi. 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunduktan sonra 12 Ocak 1944'de yaş sınırından emekliye ayrıldı.

VIII. Dönem için 26 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde Demokrat Parti listesinden bağımsız İstanbul milletvekili seçilerek 5 Ağustos'ta meclise katıldı. 10 Nisan 1950'de İstanbul'da vefat etti.

Sınıfı : -
Rütbesi : - Mareşal

Safahat Cedveli

Dosya No (3II-C-7) -P-

Sıra No.	Sual	Cevap
1	İsmi Mustafa	Fevzi Çakmak Kavak
2	Pederinin ismi	Ali Sazri
3	Tarihi veladeti	1000/ I2/II.Kânun/1876.
4	Tarihi duhulu	I7/Nisan/309 Mektebu
5	Askeri memur ise memuriyet geçtiği tarih	
6	Son rütbeye tarihi nasbı	I3/I.Kânun/3I4 Kur.Yub.24/II.Kânun/3I6 Kolağası.7/Nisan/3I8 Bn.6/Temmuz/326 Yb.4/I.Kânun/329 Alb.Mütehassıs.6/Ağustos/3248
7	Mektep müddeti	I6/Eylül/326 Yb.II/II.Teşrin/329 Alb.I7/Şubat/330 Tümg.28/Temmuz/334 Korg.3/Nisan/337 Org.3I/Ağustos/338 Mareşal.
8	Tekaüt tarihi	I2/II.Kânun/I944 den itibaren.
9	Tekaüt olduğu zaman kat'ası	Ankur.Dgk.
10	Vazifesine nihayet verildiği tarih	I2/2.Kânun/944
11	Esbabı tekaüdü	Yaş haddinden dolayı.
12	Ciheti müllkiyedeki hizmeti	
13	Bilâbedi hürriyet zamanı	Yoktur.
14	Yunan harp zamanı	Yoktur.
15	İtalyan harp zamanı	3I/Eylül/327 : 6/I.Teşrin/327 İştirak eylemiştir.
16	Balkan harp zamanı	3/I.Teşrin/330 : I6/Eylül/329 " "
17	Büyük harp zamanı	I6/I.Teşrin/330 : 3I/I.Teşrin/334 " "
18	İstiklâl harp zamanı	8/Nisan/336 : 26/Ağustos/339 " "
19	Şark cephesi zamanı	Yoktur.
20	Kısaca seferberlik zamanı	A Cedvelin Arkasında yazılıdır.
21	60 ıncı maddeye mucibince zammahlı	Müstehaktır.
22	Muhakeme olmak üzere askıda geçirdiği müddet	Yoktur.
23	Mahpusiyet müddeti	Yoktur.
24	Hangi emvalde mutasarrıf olacağı	Ankara -Çankaya Kapısı .
25	İkametgâh adresi	Ankara -Çankaya Caddesi-No. 2 .
26	Maluliyet müzekkiri ve derecesi	
27	Maluliyetini müeyyid rapor ve vesaik	

Vefat edenler hakkında

11 ve 19. ve hançer müstesna olmak üzere (24) e kadar hanâler imlâ edilecek ve ayrıca ya maddeler ilâve kılınacaktır.

1	Hini vefatındaki rütbesi	
2	Tarihi vefatı	

3 — Ailesine 45, 46, 52 inci maddelerden hangisine tevfikan maaş verileceğine dair Sıhhat İşleri dairesinin kararı ve vefat raporu.

İşbu safahat cetveli imlâ edilerek tekaüt şubesine tevdi kılınmıştır. I3 / I 944

I Ş. Md.

125

M.M.V
...BESİ
1002
15-1-944
Tetkik

İSMET İNÖNÜ
Orgeneral (1319-Sah.Top.1)

Özgeçmişi

1884'de İzmir'de doğdu. Hacı Raşit Bey'in oğludur. 14 Şubat 1901'de Topçu Okulu'na girdi. 1 Eylül 1903'te Topçu Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 26 Eylül 1906'da Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak 2. Ordu emrine verildi. 13 Ocak 1908'de 2. Süvari Tümeni Kurmayında görev aldı. 7 Kasım 1908'de Kıdemli Yüzbaşı oldu. 26 Şubat 1911'de önce Yemen Kuvayı Mürettebe Komutanlığı Kurmayında, sonra Şubat 1912'de Yemen Kuvayı Umumiye Komutanlığı Kurmay Başkanı olarak görev yaptı. 26 Nisan 1912'de Binbaşılığa terfi etti.

2 Nisan 1913'te Çatalca Ordusu Sağ Cenah Komutanlığı Kurmayında görev alarak Balkan Savaşı'na katıldı. 15 Aralık 1913'te Genelkurmay 3. Şubede, daha sonra 1. Ordu 1. Şube Müdürlüğü Kurmaylığında, 3 Ağustos 1914'te 1. Ordu Kurmaylığında görev aldı. 29 Kasım 1914'te Yarbaylığa yükseldi. 2 Aralık 1914'te Genel Karargâh 1. Şube Müdürü, 9 Ekim 1915'te 2. Ordu Kurmay Başkanı oldu. 14 Aralık 1915'te Albaylığa yükseldi. 12 Ocak 1917'de 4. Kolordu Komutanı olarak Kafkas Cephesine, 1 Mayıs 1917'de 20. Kolordu ve 20 Haziran 1917'de 2. Kolordu Komutanı olarak Filistin ve Suriye cephelerine katıldı. 24 Ekim 1918'de Harbiye Nezareti Müsteşarlığına getirildi.

19 Mart 1920'de İstanbul'dan gizlice kaçarak 9 Nisan'da Ankara'ya geldi. Büyük Millet Meclisi'nin açılması hazırlıklarına katıldı. 23 Nisan 1920'den itibaren Edirne Milletvekili sıfatıyla TBMM'nin üyesi oldu. 3 Mayıs 1920'de Genelkurmay Başkanı oldu. 10 Kasım 1920'de bu görevi saklı kalmak ve Genelkurmay Başkanlığına Millî Savunma Bakanı Fevzi Çakmak vekâlet etmek üzere ordu komutanı yetkisiyle Batı Cephesi Kuzey Kesimi Komutanı oldu. 1 Mart

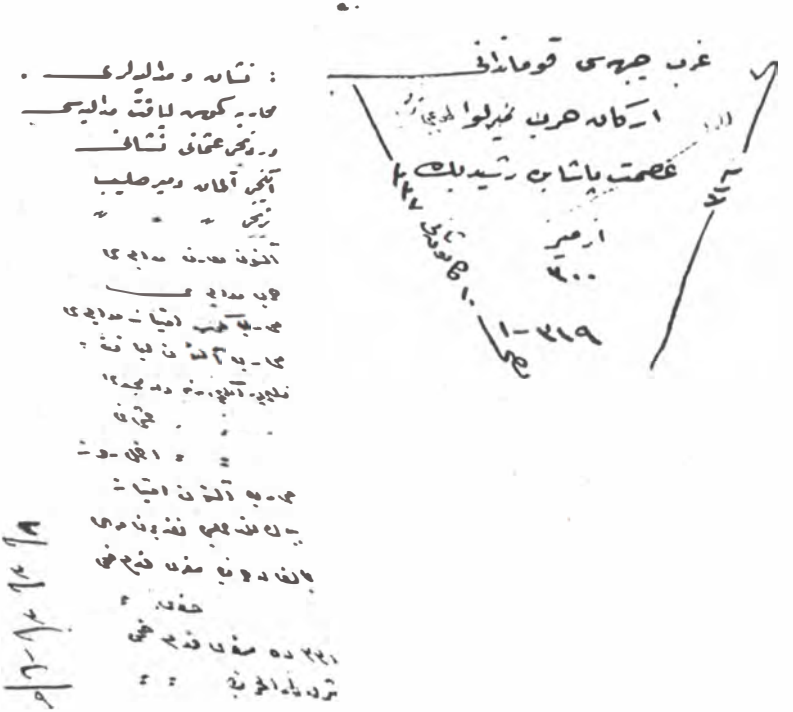
1921'de Tümgeneralliğe yükseldi. 4 Mayıs 1921'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili ve Batı Cephesi Komutanı oldu. 5 Ağustos 1921'de Batı Cephesi Komutanı ve Mudanya Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı oldu. 31 Ağustos 1922'de korgeneralliğe yükseldi. 27 Ekim 1922'de Dışişleri Bakanı ve Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye Baş Delegesi oldu. 30 Ekim 1923'te Başbakan seçildi. 30 Ağustos 1926'da Orgeneralliğe yükseldi. 30 Haziran 1927'de askerlikten emekliye ayrıldı.

Katıldığı Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarında, Osmanlı, Alman, Avusturya-Macaristan devletlerince çeşitli nişan ve madalyalarla ve TBMM tarafından da İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

23 Nisan 1920'den itibaren 1972'ye kadar bütün dönemlerde TBMM üyesi olarak bulundu. 25 Ekim 1937 tarihine kadar Başbakan ve aynı zamanda ek görevli; 1 Ocak-28 Şubat 1929'a kadar Milli Eğitim Bakanlığı, 11 Kasım 1938-14 Mayıs 1950'ye kadar dört devre Cumhurbaşkanlığı, 20 Kasım 1961-5 Mart 1965'te Başbakanlık yaptı.

25 Aralık 1973 yılında vefat etti.

GARP CEPHESİ KUMANDANI
İSMET PAŞA'NIN NİŞAN VE MADALYALARI LİSTESİ

İSTİKLAL SAVAŞINA AİT [illegible] İLE ONSU [illegible] 159 NOLU [illegible] 2 NCİ SAYILI ADEDİNİ ÇIKARTMIŞTIR.

S U R E T

[illegible]

[illegible] BİR LİVA(İzmir çizilmiş)TUĞU [illegible]

[illegible] PAŞA BİN [illegible] BEY

İZMİR

300 (1-319)

[illegible]:316

[illegible] 10 [illegible] 337

[illegible]

[illegible]

BİLÂNÇO VE [illegible]

[illegible] LİVANAT [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1 TİYAZ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

9

DİZİN

I. Dünya Savaşı 7, 17, 23, 26, 36, 59, 136, 137
I. İnönü Savaşı 100
II. Abdülhamid 15, 19
II. Dünya Savaşı 11
II. İnönü Savaşı 107, 111
II. Meşrutiyet 7, 10, 16, 18, 21

A

Ali Galip 48, 57
Ali Kemal 47
Ali Rıza Paşa 63, 64, 65, 66, 71, 74, 77, 188
Almanya 19, 23, 28, 30, 111, 147
Amasya Genelgesi 46, 47, 53, 182
Anadolu 8, 9, 10, 19, 25, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 78, 79, 80, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 101, 106, 109, 110, 111, 112, 117, 123, 124, 129, 130, 137, 143, 170, 175, 176, 188
Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti 55
Ardahan 26, 27, 36, 104, 119
Artvin 104
Avusturya 12, 18, 19, 147, 192
Azerbaycan 17, 118, 119

B

Bâb-ı Âlî 46
Balkanlar 4, 25
Başkumandan 126, 127, 150, 173
Batum 26, 27, 36, 104, 119
Brest Litovsk Antlaşması 36, 104
Bursa 37, 66, 71, 89, 95, 100, 102, 107, 108, 175, 176
Büyük Millet Meclisi 8, 44, 50, 51, 52, 63, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 97, 98, 99, 101, 103, 105, 106, 108, 114, 117, 131, 134, 163, 167, 169, 170, 173, 175, 176, 179, 182, 191
Büyük Taarruz 8, 123, 125, 188

C
Cemiyet-i Akvâm 91, 139
Cumhuriyet 82, 182
Çanakkale Boğazı 28, 147
Çanakkale Zaferi 23, 26, 64
Çerkez Edhem 98, 99
Çukurova 25, 34, 120, 121, 123, 124, 182

D
Damad Ferid Paşa 32, 43, 52, 58, 63, 65, 84, 161
Diyarbakır 57, 81, 156, 181, 187
Doğu Anadolu 33, 36, 57, 93, 143
Duyûn-ı Umumiye 92

E
Edirne 18, 20, 71, 130, 131, 134, 136, 181, 191
Ege 16
Ege Denizi 16
Erkân-ı Harbiye 43, 44, 45, 48, 64, 86, 108, 192
Ermeni Cumhuriyeti 27
Ermeniler 34, 58, 90, 103, 159, 160
Ermeni Tehciri 23, 30
Erzurum Kongresi 45, 47, 48, 50, 53, 54, 55

F
Fransa 19, 25, 27, 37, 62, 79, 88, 94, 108, 109, 118, 119, 120, 121, 123, 130, 133, 135, 138, 147, 148, 181

G
Garp Cephesi 99, 102, 108, 113
Gelibolu 24
Girit Adası 18
Goeben ve Breslai 23

H
Halep 29, 179, 181
Heyet-i Temsiliye 51, 54, 56, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 76, 77, 81
Hıyanet-i Vataniye Kanunu 83
Hicaz 29
Hilâfet 131
hilâfet ordusu 86, 87
Hindistan 32, 36, 39, 80, 125, 129, 130
Hürriyet ve İtilâf 20, 31, 41

I-İ
Irak 16, 29, 80, 137, 138, 139, 179
İngiliz Muhipler Cemiyeti 71, 72
İngiltere 15, 19, 25, 26, 27, 32, 37, 39, 56, 59, 62, 79, 80, 94, 108, 109, 115, 120, 123, 124, 130, 131, 135, 137, 138, 139, 147, 148
İran 25, 36
İslâmcılık 17
İsmet İnönü 126, 130, 177
İstanbul 9, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54,

56, 57, 58, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 110, 112, 119, 124, 125, 130, 131, 134, 165, 179, 181, 182, 187, 188, 191
İstanbul Hükümeti 27, 30, 34, 36, 38, 41, 46, 47, 49, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 63, 66, 68, 69, 73, 74, 76, 86, 88, 89, 90, 101, 102, 105, 107, 110, 165
İtalya 19, 25, 26, 88, 94, 108, 109, 130, 136, 147
İtilâf Devletleri 78, 79, 86, 88, 92, 111, 118, 121, 129, 160
İttihad ve Terakki Cemiyeti 15, 16, 18, 19, 21
İzmir 8, 23, 25, 26, 33, 36, 37, 38, 39, 43, 47, 69, 73, 78, 91, 94, 101, 105, 107, 109, 110, 115, 127, 130, 175, 176, 191

K

Kanun-i Esasî 16, 63, 64
Kapitülasyonlar 94, 133, 139
Karadeniz 23, 29, 33, 36, 119, 125, 147, 148
Karahisar (Afyon)
Kara Vasıf 53, 70
Kastamonu 64, 115, 156, 167
Kâzım Karabekir Paşa 36, 43, 48
Kıbrıs 16
Kırkağaç 37
Konya 37, 48, 63, 81, 87, 88, 108, 110, 115, 165
Kral Konstantin 25, 111, 112, 115, 117
Kuvâ-yı Milliye 61, 63, 66, 95, 97, 98
Küçük Asya 134

L

Lozan 8, 33, 90, 131, 133, 134, 136, 137, 182, 192

M

Macaristan 18, 19, 147, 192
Makedonya 15, 16
Manisa 89
Maraş 33, 95, 103, 138
Marmara 37
Meclis-i Mebûsân 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 81
Megalo İdea 25
Mısır 16, 80
millî irade 48, 51, 76, 80, 82, 83, 84
Milne Hattı 74
Mîsak-ı Millî 120, 130
Mondros Mütarekesi 15, 29, 33, 37, 79, 93, 160, 181
Mustafa Kemal 8, 10, 15, 18, 20, 24, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58,

59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 125, 127, 129, 130, 133, 167, 170, 173, 176, 177, 181, 182
Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri 28, 81
Müttefikler 25, 26, 28, 29, 38, 74, 79, 94, 95, 111, 130, 131

N
Nazım Paşa 20
Nutuk 45, 46, 53, 54, 61, 69, 81, 86

O
Orta Anadolu 87
Ortadoğu 4
Osmanlılık 7, 16, 17, 41, 84

P
padişah kaymakamı 82
Paris Barış Konferansı 37, 88, 89
Pontus 35, 44, 89

R
Rumeli 11, 16, 18, 19, 40, 55, 68, 130, 187
Rumlar 20, 35, 37, 38
Rusya 12, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 35, 95, 98, 103, 104, 118, 119, 123, 134, 143, 147, 148

S
Sakarya Zaferi 117, 119, 123, 124, 182
Samsun 32, 34, 35, 36, 43, 44, 45, 49, 57, 81, 115, 156, 167, 182
Sarıkamış Felâketi 23
Selânik 15, 19, 25, 28
Sırbistan 18
Sofya 181
Suriye 16, 25, 29, 30, 94, 135, 160, 191
Sykes-Picot Antlaşması 25

T
Talat Paşa 20, 29, 159
Tanzimat 4, 11
Teceddüd Fırkası 31
Tedkîk-i Seyyiât 30
Trablusgarb 18
Trabzon 35, 64, 71, 81, 92, 156
Trakya 16, 18, 20, 25, 36, 59, 91, 92, 110, 130, 131, 134, 135, 136, 138
Türkçülük 7, 10, 17, 21

V
Venizelos 25, 37, 38, 79, 88, 89, 102, 111, 112, 134, 136

W
Wilson 23, 27, 28, 29, 37, 40, 56, 92

Y
Yemen 21, 29, 179, 191
Yeşil Ordu 98, 99
Yunanistan 18, 23, 25, 26, 36, 37, 79, 88, 89, 91, 94, 111, 115, 120, 130, 135, 136
Yunanlılar 25, 26, 36, 73, 77, 86, 87, 89, 91, 94, 95, 100, 102, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 124, 125, 127, 130, 131

HALİL İNALCIK

HALİL İNALCIK'TAN MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ

Tarih alanında dünyanın tartışmasız en büyük isimlerinden biri olan Halil İnalcık'ın kaleminden *Milli Mücadele Tarihi*.

İnkılâp tarihini bir bütün olarak kavrayabilmek için 1908 yılındaki II. Meşrutiyet'in ilanından başlanması gerektiğini söyleyen İnalcık, ilk olarak 1908-1918 arasındaki belli başlı gelişmeleri kuşbakışı bir perspektifle ele alıyor. Bu çerçevede imparatorluğu kurtarmak için Osmanlılık ve Türkçülük akımlarının gelişimini, İttihat ve Terakki'nin iktidar sürecini, I. Dünya Savaşı'ndaki gelişmeleri ve savaş bitiminde memleketin işgaline giden aşamaları irdeliyor.

İzmir'in işgali ve sonrasında Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ile başlayan süreç Türk Kurtuluş Savaşı'nın odağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede İnalcık, milli iradenin hâkim olması için Erzurum ve Sivas kongreleri ile başlayan mücadelenin 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile ivme kazandığını ve sonrasında Doğu, Güneydoğu ve Batı Anadolu'da Mustafa Kemal liderliğindeki Türk ordusunun elde ettiği başarılar ile saltanatın kaldırılması ile neticelendiğini ortaya koyuyor. İnönü Muharebeleri, Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruz'dan başarılı bir netice elde eden Ankara Hükümeti'nin 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile siyasi olarak mevcudiyetini dünya kamuoyuna tescil ettirdiğini gösteriyor.

Milli Mücadele Tarihi, Halil İnalcık'ın kaleminden 1908-1923 yılları arasında millî iradenin hâkim kılınmasının aşamalarını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu aşamalardaki etkin liderliğinin detaylı anlatımı.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-8431-89-6
9 786258 431896

THG 9850175 UFL